

*M. Irod. O.
1011/37.*

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

É V L A P J A I.

LEGIFJ. SZÁSZ KÁROLY
KÖNYVTÁRA

ÚJ FOLYAM

HARMINCZHETEDIK KÖTET.

1902—1903

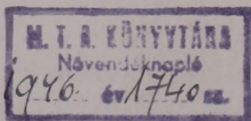
BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1904.

300858

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Az LVII. ünnepélyes közülés.

	Lap
Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde	3
Vargha Gyula titkári jelentése	7
Dalmady Győző: Temető mellett robogó vonat. (Költemény)	14
Berzeviczy Albert: Horváth Boldizsár emlékezete	15
Jakab Ödön: Hogyne szeretnélek. (Költemény)	41
Berczik Árpád: A nagy utazó. (Rajz)	44
Hegedüs István: Ifjabb Péczely József emlékezete	51

II.

Hugo Victor születésének századik évfordulója.

Közlemény	56
Ábrányi Emil: Hugo Victor	57
Szász Károly: Hugo Victor költeményeiből (Salamon és Sophokles éneke Salamisnál)	70

III.

Székfoglalók.

Fiók Károly: Dasarátha halála	75
Beöthy Zsolt: Elnöki beszéd Fiók Károlyhoz	83

IV.

A havi ülések felolvasásaiból.

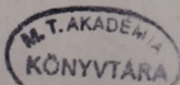
Hegedüs István: Egy olasz költő Mátyás királyhoz	87
Alexander Bernát: Fadrusz Mátyás-szobra	93
Hajós Izsó: Magali (Műfordítás a Mistral-féle <i>Mireio</i> -ból)	102

V.

Elhunyt tagok emléke.

Szigeti József	107
Tolnai Lajos	108
Hegedüs István beszéde a koporsónál	109
Dobsa Lajos	110

*

	Lap
Vadnay Károly	111
Vargha Gyula beszéde a koporsónál	111
Berzeviczy Albert jelentése	113
Kelety Gusztáv	115
Vargha Gyula beszéde a koporsónál	115
Müntz Jenő	116
Bartók Lajos	117
Ábrányi Emil beszéde a koporsónál	117

VI.

Bírálatok és pályázatok.

A Wesselényi óda-pályázat	123
Vargha Gyula bíráló jelentése	123
Zempléni Árpád ódája	126
A Lukács Krisztina-féle pályázat, költői elbeszélésre	134
I. Jelentés, Jakab Ödöntől	134
II. Jelentés, Jánosi Gusztávtól	135
A Somogyi Dezső-féle pályázat szatirára. Jelentés Hegedüs Istvántól	143
Az ifj. Bojár gróf Vigyázó Sándor-féle pályázat magyar történelmi tárgyú kisebb elbeszélésre. Jelentés Herczeg Ferencztől	146
Bayer József: Bíráló jelentés dr. Janovics Jenő «Csiky Gergely élete és művei»-ről	148
A Kisfaludy-Társaság jutalom-tételei (1902-ről)	150

VII.

Tájékoztató közlések.

A Kisfaludy-Társaság személyzete (Elnökség, tisztviselők, állandó bizottságok)	155
Rendes tagok névsora	156
Elhunyt tagok	158
Alapítók	161
Tagválasztás	168
A társaság nemzeti és irodalmi jelentőségű ünnepélyeken	169
Beöthy Zsolt elnök beszéde Kossuth Lajosról	169
Rákossy Jenő jelentése a Lenau-ünnepélyről	170
A múzeumok és könyvtárak országos bizottsága	172
Népszerű főiskolai tanfolyam	172
Kisfaludy Károly sirja	172
Greguss Ágost özvegyének halála	173
Lindner Ernő halála	173
Zárszámadás és költségelőirányzat	174
A társaság vagyona	174

I.

AZ LVII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS

1903 FEBRUÁR 8-ÁN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt hallgatók!

A Kisfaludy-Társaság, melynek első alakulásától számítva, hetvenharmadik évét fejezzük be mai ünnepélyes ülésünkkel, keletkezésének indítékaiban és körülményeiben találoan példázza az irodalmi társaságok jelentőségét és feladatát. A barátok és tanítványok kegyelele alkotta meg ezt a társaságot, a kegyelet, mely visszafelé tekint s a múlt emlékeit őrzi. De egy nagy reformátor iránti kegyelet, ki új tárgyakat és formákat, új izlést és szellemet hozott a magyar költészetbe. Árnýéka, mely az ő nevében összegyűlt és szövetségre lépett tanítványai előtt lebegett, a jövőre mutatott. Emléke, mely lelköket eltöltötte, egybekapcsolta a múlt és jövő gondolatát: a múltét, mely nem állja útját a jövőnek, sőt előkészíti, s a jövőét, mely nem szakad el a múlttól. Az a szellem szervezkedett öröklően, melyben már az epikai évtized költészete, Vörösmartynek hatalmas érzelmi és képzelmi kapcsolatai megfogantak; mely ősmondáinkat, a magyar néplélek legrégebb alkotásait, feltámasztotta; mely, midőn riadót fűtt a jövő munkájára, Bulcsú zászlaját látta lengeni; mely a nemzeti ébredés és haladás föltételei között legelsőnek és legtermékenyebbnek a nemzeti múlt költői föltámasztását tekintette.

De bár legszűkebb értelmében tekintsük is az irodalmi élet körét: abban a szellemben, mely a Kisfaludy-Társaságot megalapította, a legvilágosabb útmutatást nyerjük, mikép kell általában az irodalmi társaságok feladatát felfognunk, miben keresnünk jelentőségöket.

E feladat, e jelentőség röviden szólva, a hagyomány elvének és a haladás elvének egyeztetésében áll; abban a törekvésben, hogy a múltból semmi ne menjen veszendőbe, a mi értékes és a fejlődésben ápolásra találjon minden, a mi életrevaló. A miket az élet küzdelmei, hirtelen módosító hangulatai, pillanatnyi befolyásai és érdekei, az egyéni erők egyoldalú érvényesülése sokszor mereven szembeállí-

tanak és harcra kevernek egymással: feladatuk, mérsékelni a harc túlzásait, védelmezni az innen és túl veszedelemben forgó értékeket s a kiegyenlítő fejlődés folytonosságát, a benne vetett hitet, igazát és javát ápolni a köztudatban. Ha szükség van a harcra, melyben az eszmék ereje a világ elé áll és mérkőzik: bizonyára szükség van erre a kiegyenlítő munkára is, mely a múltat nem engedi megtagadni és a jövőnek nem engedi útját állani. Hiszi és munkálja a haladást, de mindig fejlődésnek, gazdagodásnak, értékgyarapodásnak érzi és hirdeti, megóvva múltból mindazt, a mit becses és élő erőnek érez. Azt, a mi még élni hivatott, együtt képviseli, védelmezi azzal, a mi már élni hivatott. Az irodalmi társaságoknak ez a természetes szelleme és munkája nem annyira konzervatív, a hogyan jelölni szokták, mint inkább kiegyenlítő, midőn az irodalmi életben és köztudatban két fenséges eszmének egymástól föltételezett érvényét hirdeti: az egyéni szellem egyszer megnyilatkozott erejének tovább hatását a közfejlődésben s az emberi szellem haladásának folytonosságát.

Ime a Kisfaludy-Társaság élete folyamában mennyi és mily mélyreható változásai, fordulatai költészetünk fejlődésének! Születésekor a nemzeti élet hajnalhasadásának bíborfényében már ott ragyognak költői láthatárunkon ősmundáink hős alakjai, de imádságuk és csatadalaik hexameterekben zengenek; a nemzeti érzés izmosodása nemsokára kifejti az izlés teljes nemzeti reformját, a néppel megjeljesedett nemzetnek egységes és igazi nemzeti költészetét, Petőfi és Arany szellemében; majd az egyoldalúság és elsekélyedés idején a világgöltészet remekeivel való gazdagabb és bensőbb kapcsolatokban keresi, a diadalra jutott nemzeti szellem világánál, a megújulás forrását. Csak a valóban korszakos változásokat érintettem. Mind ebben Társaságunknak kiváló, mondhatnám irányadó része volt; de a nélkül, hogy feladatának másik mozzanatáról valaha megfeledezett volna. Új útra mutatott; de a változásoknak minden fordulóján híven őrizte a múltnak minden becses eredményét. A mesternek nemcsak a jövőre mutató intéséről nem feledkezett meg, hanem drága hagyatékáról sem. Vörösmarty géniuszának áhítattal áldozott Petőfi és Arany korában, s ezekének az idegen hatások erősödésének idején. Haladt és halad, de a magyar géniusz útján s mindazoknak a fáklyavilága mellett, kikben ez a géniusz valaha diadalra jutott. De mi természetesebb, mint hogy a társaságok túlélvén az egyeseket és korokat, távolabbról ható emlékeikkel és messzebbre ható reményeikkel kapcsolatot, kiegyenlítődést éreznek, tudnak és éreztetnek oly törekvések között, melyek a múlt nap szempontjából tekintve, kibékíthetetleneknek látszanak. A csattogó gyögyverek éreze a fejlődés láncszemévé olvad.

Azután körükben különböző nemzedékek, különböző meggyőződések képviselőit egyesítvén, mintegy a múltat a jövővel, rá vannak útalva a magasabb, kiegyenlítő, összefoglaló szempontra, a múlt megbecsülésére a jövő érdekében s a jövő munkálására a múlt által. Íme, még társaságunkban tiszteljük patriárkáinkat, ki legelső alapítóink társa és barátja volt s szobája magányában, melyhez aggkora lánczolja, bizonyára megindúlt hálával gondol ma azokra, kik valamikor az ő kezét vezették s a kiknek ő kezöket foghatta; és szeretettel gondol ránk, kik az ő munkájokat folytatni törekszünk. Szinte hallom a szavát: csak előre, veletek vagyunk mind, én és a kik már elmentek. És itt ülnek közöttünk ifjú társaink, a kiknek az ő élő emlékei már-már legendák. «Miért maradsz velem?» kérdezte az öreg, vak dervis vezetőjét, a fiút. «Hiszen nincs már semmim, a mit neked adhatnék, a mivel hasznodra lehetnék. Magad többre menél.» «Van ősz hajad,» felelte a fiú, — «az emberek útát nyitnak a tologásban s én is tovább jutok».

A különböző nemzedékek lelkének közvetlen érintkezése, a hosszú idő változásait érő, emlékeit gyűjtő élettartam: ez teszi lehetővé, sőt természetessé az irodalmi társaságoknak fentebb említett feladatát. Őrizni a múló áramlatok meggondolatlan ítékezései s a napnak változó és szeszélyes hatalmai ellen a múlt hagyományait s a munkákat, melyekben ezek a hagyományok a költői szellem erejével hatni hivatvák, — azután megbecsülni, ápolni a jövő fejlődés értékes csiráit. Látni való, hogy értéklésről van szó ott és értéklésről itt s bizonyára a társaságok sem csalhatatlanok az értéklésben, az életrealóság becslésében; de nem csalhatatlanok az egyesek sem s talán még kevésbbé, mint a társaságok. És ha tévedések között képviselik és hirdetik is az irodalmi élet múltat és jövőt egybekapcsoló fejlődésének elvét: úgy a művészi, mint általán a nemzeti élet körében pótolhatatlanul fontos feladatot teljesítenek. Az igazi irodalmi műveltség érdekében annál fontosabbat, minél sürűbben és lármásabban hangzik körülöttünk az irodalmi tabula rásának, a szakadás szükségének s a semmiből való új teremtések dicsőségének hirdetése.

A mi a multból valóban elavúlt, azt a társaságok minden igyekezete épp oly kevésbé támaszthatja fel vagy tarthatja életben, az irodalmi élet részeül, mint a mennyire nem ápolhatja fel a jövőnek, a mi életre képtelen. De az avultságnak könnyelmű és hamarkodó, helytelen és erőszakos ítéleteitől, a szellemi vagyonfecsérléstől óvhat és visszatarthat. Egész munkásságukkal csak a legkritkább lánghelmék foglalnak helyet az utóvilág szellemében. De a ki hagyott ránk alkotásokat, többet vagy kevesebbet, melyek lelkünkre hatnak, melyekben

őszinte érzést és eleven képzeletet érzünk, eredeti és igaz megnyilatkozását az emberinek és a nemzetinek, a végtelen változatosságú örök erőnek: nem élőknek kell-e tartanunk? A kuruczvilág énekeseit nevökről sem ismerjük, de az örök magyar szív heves dobogását halljuk bennök s a mi szívünk visszadobog reá. Ha kezünkbe vesszük Csokonait, abban a könyben és mosolyban, melyet bánata és jókedve fakaszt, nem él-e ez a boldogtalan peregrinus? És ki kételkedik a Szózat élő erejében, hogy újra lángra tudná gyújtani a nemzetet, melynek összetartó érzését, a maga saajátságos teljességében és szinvegyületében soha más költemény így nem fejezte ki? Nem folytatom a példázást. Csak egyszerűen utalok még arra az egyszerű igazságra, hogy mikor a régen szedett koszorúk frissen tartására, a régi kincseknek a köztudatban és közérzésben való megőrzésére törekszünk: távolról sem álljuk útját a tovább fejlődésnek. Hiszen a kiváló szellemek egyik nagysága éppen termékenyítő erejök, fejlesztő képességek. Koszorúik nem hervadnak el, hanem kihajtanak s új halántékokon új levelekkel új koszorúkká fonódnak.

Ennek a termékenyítő, fejlesztő erőnek s benne a magyar érzés, magyar erkölcs, magyar eszmény hagyományának kell végighúzódnia irodalmunkon, egész szellemi életünkön. A mit az ilyen fejlődés mutat, az a nemzet történeti egysége. Ez a történeti egység pedig, s az egész közléleknek ettől a történeti egységtől való áthatottsága: nemzeti fejlődésünknek, sőt megmaradásunknak múlhatatlan feltétele. Az irodalomnak kell vezérlő példát adnia. Akár vagyunk azok vér szerint, akár nem, de lelkünkben a régi magyar nemzedékek utódainak kell éreznünk magunkat. Ez a magyar jövő verbum veritatisa.

Komoly eszméje hasson át mindnyájunkat. Uralkodjék továbbra is, a mint uralkodott eddig, Társaságunk munkájában s kívülre a nagy nemzeti munkában. És derítsé ránk a napot, melyen «búgó imádság epedez százezrek ajakán».

Ezzel a fohászzkodással nyitom meg a Kisfaludy-Társaság ötvenhetedik ünnepélyes közülését.

TITKÁRI JELENTÉS.

1903 febr. 8-án.

Tisztelt ünneplő közönség!

Az év, melyet mai ünnepélyes közülésünk bezár, a veszteségek éve volt; soha annyi gyász nem borult társaságunkra, s annyi ravatal fölött nem mondtunk utolsó istenhozzádot. Az elmulás szomorú-érzése rezdül át lelkünkön, szemünk először is az üresen hagyott helyek felé fordul, keresi az elköltözötteket, keresi, de hiába.

Veszteségeink sorát Szigeti József nyitotta meg. Ő, a ki művészelelkének fényes humorával annyiszor csalt szemünkbe édes könyeket, eltávozásával a keserű könyekre is megtanított. Siratuk benne nemcsak a jeles társat, hanem azokat a halhatatlanságra méltó alakokat is, kik vele együtt mindörökre a semmiségbe merültek. A színművész tragikus sorsa ez. De iránta mégis kegyesebb volt a végzet, mert a lelkéből fakadt alakok egy része tovább él tőrülmetszett magyaros színműveiben.

Eredeti magyar tehetséget vesztettünk Tolnai Lajosban is. A hatvanas évek elején tűnt föl, mint Arany költői iskolájának egyik jeles tanítványa. Mint elbeszélő a megfigyelések nagy közvetlenségével s az előadás csodálatos szemléletességével tűnt ki. Kár, hogy ennek az éles szemnek tisztán látását utóbb megzavarta az embergyűlölet, torzítva mutatva néki az embert és világot. De most már ez az igazságot nyughatatlanul kereső lélek visszatért az örök fényhez, a szeretet örök forrásához, honnan nem fátyolon keresztül, hanem igaz mivoltában láthatja örömeinek, bánatának s küzdelmei-egykori világát.

Falusi magányában, az élet késő alkonyán kereste föl a halál Dobsa Lajos társunkat. Egyike volt ő ama jeleseknek, kikkel a Kisfaludy-Társaság mindjárt új életre ébredése után, a hatvanas évek elején megritkult sorait kiegészítette. Az ötvenes években nagy munkásságot fejtett ki, s különösen mint színműíró nem közönséges tehetséget árult el. Lelkesedéssel szolgálta az irodalmat, megérdemli, hogy kegyelettel őrizzük emlékét.

Egy hó sem mult el Dobsa halála után, máris újabb gyász borult a Kisfaludy-Társaságra. Elvesztettük társaságunknak egyik leg-hivebb, leglelkesebb, mindenkitől tisztelt és szeretett tagját, Vadnay Károlyt. Az év tavaszán a szeretet igaz megnyilatkozásával üdvözlöttük őt, születése hetvenedik évfordulóján. Elnökünk szívből fakadt meleg szavakkal fejezte ki ragaszkodásunkat, hálánkat, megköszörve a meg nem becsülhető szolgálatokat, melyeket a hazának és irodalomnak tett. Testben megtörve, de friss szellemmel fogadta Vadnay Károly társaságunk üdvözlő küldöttségét, s nemzetünk és irodalmunk féltő, aggódó szeretete zendült ki szavából. Nem gondoltuk, hogy üdvözlésünk egyúttal búcsú is leend, hogy az a jóságos szem oly hamar lezárul örökre, s hogy az a meleg szív oly hamar megszűnik dobogni. Vadnay érdemeit nemcsak a társaság évlapjai őrzik, őrzik egy egész írói nemzedék, mely az ő oldala mellett nőtt fel. A kard, melyet mint gyermekifjú fogott a szabadságért, hamar kettétört, de a tollat, melylyel félszázadon keresztül szolgálta hazáját, csak a halál csavarta ki kezéből. Munkássága nagy volt, hatása sokszoros; mint finom ízlésű elbeszélő, mint jeles dramaturg, mint páratlan szerkesztő, egyaránt mély nyomokat hagyott maga után.

Elvesztettük Kelety Gusztávot is, a műtörténelem és műkritika kiváló képviselőjét. E mély érzésű és költői lelkű tájképfestőnk, ki oly megkapólag tudta tolmácsolni a természet őszi hervadásában borongó méla bánatot, mint elméleti író szintén a jelesek közé tartozott, kidőlte érezhető hézagot hagyott társaságunkban.

Kelety Gusztávot társaságunk egyik legújabb levelező tagja Müntz Jenő követte. A kitünő francia műtörténetírót a Mátyás korában virágba szökkent magyar renaissainceról írt tanulmányai révén csatolta magához társaságunk. Sajnos, hogy ez a kapocs oly hamar kettészakadt.

Elhunyt tagtársaink sorát Bartók Lajos zárta be, ki nem mint fáradt agg hajtotta fejét örök nyugalomra, hanem java férfi korában, tettvágytól égő szívvel dőlt ki sorainkból. Az érzések és gondolatok egész áradata forrt és forrongott benne, alig engedve időt a művészi lehiggadásra. A költészet sok mezején tépett virágokat, melyek még akkor is illatozni fognak, mikor a koszorúk, melyeket kegyeletos kezek aggatnak sírja keresztjére, már rég lehervadtak.

Bocsánatot kérek tisztelt ünneplő közönség, hogy a gyásznak ily nagy helyet juttattam jelentésemben; de az új sirok, melyeken még ki sem zöldült a fű, nem engedik lelkünket az emlékezésnek arra a derüs magaslatára emelkedni, honnan már nem a halált látjuk, hanem a halhatatlanságot.

De nemcsak a halál gyászában volt részünk, hanem a halhatatlanság ünneplésében is. A Kisfaludy-Társaság követve nemes hagyományait, ott volt mindig, a hol a nemzet szíve megdobbant, elvitte a maga koszorúját, s szavakat igyekezett adni mindnyájunk érzésének, gondolatának.

Nem hiányzott társaságunk koszorúja a koszorúk amaz erdejéből, melyet a haza lánglelkű fia Kossuth Lajos születésének évszázados ünnepén hálás kézzel hintett a nemzet, s jegyzőkönyvünk örökíti meg azokat a lelkes szavakat, melyekkel elnökünk szeptemberi ülésünkön a legnagyobb magyar szónok emlékét ünnepelte, kinek neve — hogy elnökünk szavait idézzem — hármas fényben, a magyar nemzeti egység, a magyar nemzeti szabadság, s a magyar nemzeti dicsőség fényében ragyog szemeink előtt.

Elküldtük koszorúnkat a keszthelyi Georgikon alapítójának, s a keszthelyi helikoni ünnepélyek rendezőjének gróf Festetics Györgynek emlékszobrára. A hű és igaz hazafi emlékét kik őrizhetnék több joggal, mint az irodalom képviselői?

Résztvett társaságunk báró Wesselényi Miklós zilahi ércszobrának leleplezési ünnepén is. Elnökünk, a kor lelkébe vetett éles pilantással, nagyobb tanulmányban idézte föl a Balitéletek írójának, az Árvizi hajósnak, Magyarország és Erdély uniója rettenthetetlen bajnokának fényes szellemalakját. Jól illett az ünnep emelkedett hangulatához Zempléni Árpád szép ódája, mely a Szilágy vármegye fölkérésére társaságunk által hirdetett pályázaton jutalmat nyert.

Szintén maga vezette elnökünk a társaság küldöttségét a rimaszombati Tompa-szobor leleplezéséhez, valamint az eperjesi Széchenyi-kör által rendezett Tompa-ünnepélyre, mintegy tanúságot akarva tenni, hogy a midőn a közönség kegyelete Tompa Mihály emléke felé fordul, igaz költői nagyságot ünnepel.

Testületileg jelentünk meg porló társunk, Salamon Ferencz mellszobrának leleplezési ünnepélyén. E nagy szellemet mi épúgy magunkénak valljuk, mint a Történelmi Társaság, mely az emlékszobrot emelte.

A Nemzeti Múzeum alapításának százéves ünnepéről sem maradtunk el, s éreztük annak az erős fajszeretnek melegét, mely a legnagyobb magyar édes atyjának lelkéből kisugárzott pusztuló fajára.

Nemzeti dicsőségünk ünnepe volt a nap, midőn dicső urunk, a nagy Mátyás király fényes ércszobráról Kozozsvár piacán lehullt a lepel. Társaságunk küldöttei diszes koszorút vittek a magyar renaissance koronás fejének, s az országos ünnep visszhangjaképen Hegedüs István társunk októberi ülésünkön egy olasz humanista

költőnek Mátyást magasztaló episztoláját olvasta fel, saját fordításában; novemberi ülésünkön pedig Alexander társunk méltatta becses tanulmányban Mátyás király kolozsvári lovasszobrát, ezt az igazán kitünő magyar monumentális műalkotást.

Kiket, mint ünneplésünk tárgyát, eddig felsoroltam, mind az édes mieink, vérünkből való vér valának. Csak félig mondhatjuk a magunkénak Lenau Miklóst, kinek csatádi emlékünnepeén Rákosi Jenő társunk képviselte társaságunkat, magyar érzéstől lángoló beszéddel. Lenaut a német Parnassus számítja a maga hallhatatlanjai közé; de a nagy lyrikus lelkét magyar szülőházaja ihlette meg, s költészetének virágait a magyar föld, a magyar ég, a magyar puszták szabad levegője tette oly illatossá. Szép tanulmányban ismertette Lenau költészetét Heinrich Gusztáv társunk, október havi ülésünkön.

De a Kisfaludy-Társaság hazánk határain túl a nemzetközi kapcsolatot is ápolni kívánja, s midőn a francia nemzet, egyik szellemóriása Hugo Viktor születésének százados fordulóját ünnepelte, társaságunk februári ülését szentelte e költő emlékének, melyen Hugo Viktor költészetéről Ábrányi Emil társunk olvasott magvas tanulmányt, s ezenkívül felolvastuk Hugo Viktor több költeményét Szász Károly társunk fordításában.

Havi üléseinken társaságunk tagjai összesen 25 felolvasást tartottak, még pedig tizennégyet kötött, tizenegyet kötetlen formában, vendégektől pedig négy költői és két prózai felolvasást mutattuk be.

Társaságunk tagjai a következő előadásokat tartották: Ábrányi Emil: *Hugo Victor élete és irodalmi működése*; Ágai Adolf: *A magyar czigány és a zene*; Alexander Bernát: *Fudrusz Mátyás-szobra*; Bársony István: részlet *A rub király szabadon* című regényből; Bartók Lajos: *Feltámadunk, Római emlék*, költemények; Benedek Elek: *A vén zsellér*, elbeszélés; Fiók Károly: *Hindu közmondások, Valmiki halála* Leconte de Lisle-től, a *Rhamajána* második könyvéből két ének; Hegedűs István: *Egy olasz költő levele Mátyás királyhoz*, műfordítás bevezetéssel; Heinrich Gusztáv: *Lenau* tanulmány; Herczeg Ferencz: *Bizáncz* drámai költemény; Kozma Andor: *Orgona-virágzás, Egy don Juanhoz, Az élet bája*, költemények; Lévy József: két költemény; Pekár Gyula: *Az ígért*, elbeszélés, a *Mátyás király* című dráma első felvonása; Radó Antal: a *Római ritmusok* című versciklus hét költeménye; Somló Sándor: részlet a *Thököli Imre* című színműből; Szabolcska Mihály: *A lámpa, A gyermekek, Imádság idején*, költemények; Szász Károly: *Salamon, Szofokles éneke Salamisnál*, műfordítások Hugo Viktorból; Vargha Gyula: műfordítások francia költőkből; *A manchy, A vásári komédiások*, Leconte

de Lisletől, *A törött váza*, *Az utolsó elhagyatottság*, Sully Prudhome-tól, *Trebbia* Herediától, *Szerelem láz nélkül* Gayda Józseftől. Vendégeink bemutatott dolgozatai pedig a következők votak: Balkányi Kálmán: *Ifj. Péczely József emlékezete*; Gábor Andor: *Öt Lenau-fordítás*; Gömörly Olivér: részlet *Ficzek Margit lakodalma* című regényből; Hajós Izsó: *Magali* műfordítás Mistral *Mireo* című elbeszélő költeményéből; Zempléni Árpád: műfordítások francia költőkből; Mme de Pressensée: *Láthatatlan jelenet*, Lacaussade: *Merengés*, Coppée: *Madárhalál*, Richepin: *Az eső dala*, Verlaine: *Én nem tudom miért* Leconte de Lisle: *A kondor álma*, Bourget: *Michel Angelo*.

A művelt nagy közönség állandó érdeklődéssel kísérte felolvasásainkat, gyakran szűk volt a terem a hallgatóság befogadására.

A közönség érdeklődése abban a támogatásban is nyilvánult, melylyel lelkes irodalombarátok társaságunk alaptőkéjét gyarapították. A Pesti hazai első takarékpénztár, kegyeletes emlékezéssel alapítójára s a mi egykori igazgatónkra Fáy Andrásra, 400 koronás alapítványát, mint már évek hosszú során keresztül, ez évben is megújította. 400 koronával lépett alapítóink sorába gróf Andrássy Dénes, a bőkezűségéről és áldozatkészségéről általánosan ismert főúr; 200 koronával pedig alapítóink lettek Berzeviczy Albertné ő exellentája, Hatvany Deutsch Sándor úr, Szilágy vármegye közönsége és Weiss Manfréd úr; fogadják köszönetünket ez alkalommal is.

Alapítóinknak viszonzásul társaságunk az alapítói könyvtár sorozatában megjelenő művekkel kedveskedik. Legközelebb három új kötet kerül szétküldésre: Péterfy Jenő munkáinak, harmadik befejező kötete, mely teljessé teszi e mély philosoph elmének szellemi hagyatékát. Csak most, e gyűjtemény megjelenése után fogja látni a közönség, hogy Péterfyben mit birtunk és mit veszítettünk. Egy dús erű aranybánya váratlan beomlása volt az ő halála. Mennyi kincs maradt örökre eltemetve!

A másik mű a francia lyrai anthologia második s szintén befejező kötete. A kötetet Leconte de Lisle nyitja meg, a francia költészet egyik büszkesége, ki szülőföldjének, Isle de Réunion-nak tropikus világát, buja gazdagságát, keleti álmodozását és pessimismusát hozta lelkében a vén Európába, s öntötte káprázatos ragyogású költeményekbe. Anthologiánk a legnagyobb mellett bemutatja válogatott költemények fordításában a nagyokat: Sully Prudhome-ot, Herediát, Coppéet, valamint az újabb francia költészetnek igen sok érdekes képviselőjét.

Harmadik megjelenő kötete sorozatunknak Mrs Craik gyönyörű kis regénye, a *Garland lelkész leánya*, könyvkiadó bizottságunk régi

buzgó tagjának, Végh Arthurnak fordításában. Kiválik e regény a lélektani festés finomságával, s azzal a tiszta erkölcsi levegővel, mely az egészen elárad. Kedvesebb, tisztább lelki táplálékot alig nyujthatna társaságunk a művelt közönségnek.

Társaságunk erkölcsi és anyagi támogatásával jelent meg Baán Aladár fordításában a Kantaletár, a velünk rokon finn nemzet népköltészetének értékes gyűjteménye.

Végül megjelent társaságunk kiadásában a dr. Sebestyén Gyula által gyűjtött és kimerítő tanulmányokkal megvilágított *Regös énekek* két kötete, mely egyúttal a Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményének negyedik és ötödik kötetét alkotja.

Sokáig azt hittük, hogy ősköltészetünknek minden emléke nyomtalanul eltűnt, s csak krónikáink őrzik hősmondáink egy-egy töredékét, mint a hogy a föld forradalmaitól eltemetett őskori erdőkről a kőzetek között található egy-két levéllenyomat beszél. És ime kitűnt, hogy ősköltészetünk egy kis része, szájról-szájra, nemzedéktől nemzedéknek adva a regös énekekben ma is él. Ősköltészetünk e becses emlékeinek kitűnő bűvára akadt dr. Sebestyén Gyulában, ki nemcsak összegyűjtötte a feltalálható összes változatokat, hanem az összehasonlító folklor alapján mélyreható tanulmányban világitotta meg.

Küldöttségileg nyujtottuk át e művet Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltóságának, hálánk igaz kifejezése mellett. Az ő államférfiúi gondoskodásának köszönhetjük, hogy a Kisfaludy-Társaság ismét megkezdhette népköltési gyűjteményének folytatólagos kiadását. Neki köszönhetjük, hogy kiváló gyűjtők az ország különböző részein kettőzött szorgalommal folytathatják a kutatás munkáját, hogy a népszellem költői megnyilatkozásából a mi kincs még megmenthető, megmentsük az enyészettől.

Minél gyorsabban halad társadalmi és szellemi téren a modern átalakulás, annál nagyobb szükségünk van rá, hogy irodalmunk a nép-nemzeti szellem termékenyítő hatása alatt megőrizze nemzeti jellegét, egyéni sajátosságait.

Bizonyára a népi szellem irodalmi érvényesülését kívánta elismerésével jutalmazni a Kisfaludy-Társaság, midőn legutóbbi tagválasztó ülésén a betölthető egyetlen költői helyre Gárdonyi Géza választotta meg. Gárdonyi Géza gyorsan vált népszerűvé, különösen népszínműveivel, elbeszéléseivel s történeti regényével, mely utóbbi a magyar tudományos akadémia koszorúját is megnyerte.

A néplélek és nemzeti multunk, ez az a kettős forrás, melyből irodalmunk mindenkor megújulást meríthet. Jól tudta ezt kezdetől

fogva a Kisfaludy-Társaság; ezért indította meg népdalaink és népmeséink gyűjtését már a negyvenes években, s azért választotta tagjai közé jeles történétíróinkat: Péczelyt, Szalayt, Horváth Mihályt, Csengeryt, Salamon Ferenczet. Ezt a hagyományt követte ez alkalommal is, midőn az egyik betölthető írói helyre Fraknói Vilmost választotta meg. Új társunk érdemeiről nem kell külön szólnom, beszélnek azok hangosan magok. Csak azt legyen szabad kiemelnem, hogy Fraknói különösen a magyar renaissance-nak, a Mátyás korának művészi érzékű történétírója, kiben mintha a nagy humanisták szelleme élne tovább.

A másik írói helyre Ferenczi Zoltánt, a jeles irodalomtörténetíró-t választottuk meg. Ezzel csak szorosabbra fűztük azt a kapcsolatot, mely őt eddig is társaságunkhoz csatolta. Petőfiről írt nagy munkáját, ezt a legjelesebb Petőfi-monografiát, társaságunk koszorúzta meg jutalmával, s tette közzé kiadványai sorozatában. Kitűnő munkatársunk bizonyára kitűnő társunk leendő társaságunk munkájában.

Levelező taggá Kont Ignácot választottuk meg, a magyar nyelv és irodalom tanárát a párisi egyetemen. E magyar származású tudós megbecsülhetetlen szolgálatot tesz nemzetünknek, hogy oly lelkes buzgósággal ismerteti a magyar irodalmat új hazája művelt közönségének.

Üdvözöljük őt s üdvözöljük többi megválasztott tagtársainkat azzal a melegséggel, melynek a közös cél munkáit igazi bajtársakká kell forrasztania. Hassa át, tagjaiban folyvást újuló társaságunkat a régi nagyok szelleme. Az egyesek elmulhatnak, csak a nagy nemzeti célok ne halványuljanak el, adja át egyik nemzedék a másiknak örökség gyanánt, s legyen társaságunk ezután is élő és ható erő nemzeti művelődésünk, nemzeti egységünk, nemzeti nagyságunk munkájában.

TEMETŐ MELLETT ROBOGÓ VONAT.

DALMADY Győzötől.

Gyorsan robog a vonat
A temető mellett,
Látom el-eltűnni ott
A sok sirkeresztet.

Van közöttük mostani,
Van közöttük régi,
Itt-ott egy-egy kőszobor
Emeli fejét ki.

De legyenek bár minők,
Mind egyformák abban :
Alattuk egy porladó
Almodik nyugodtan.

A ki rég leszámola
Élettel, világgal,
És kibékült csöndesen
A mulandósággal.

Oly különös látomány!
Ott nyugalom, béke,
Itt a lázas sietés,
Melynek nincsen vége.

A mint tovarobogok,
Tűnő sirkereszttek
Mind azt mondják, oly nagyon
Sohase siessek.

Sorsát ki nem kerüli
A világon senki,
Ki porból lett, annak itt
Porrá is kell lenni.

3 4 3 3
A vonat bárhova visz,
Kalandozzak bárhol,
A temető visszavár,
Sohase lesz távol.

HORVÁTH BOLDIZSÁR EMLÉKEZETE.

BERZEVICZY ALBERTŐL.

«Egy érdekes korszak kezd bezárulni mögöttünk. Végnymoi lassanként szétfoszlanak, elmosódnak, mint a ködfátyolkép, a melynek rejtélyes alakulásaiból fokozatosan, majdnem észrevétlenül egy új tájkép bontakozik ki. Nekünk, a kik e kor szülöttei és tanúi voltunk, nekünk nehéz megválnunk e korszaktól. Úgy vagyunk vele, mint a vándor, a ki tudván, hogy örökre búcsút vesz a helytől, a mely tevékenységének, küzdelmeinek, annyi örömmek és bánatnak gazdag színtere volt, újra és újra visszafordul, még egy búcsúpillantást vetve reá, mielőtt a pálya fordulata végkép elzárná azt szemei elől. Szívünk összeszorul, látván, mint tűnnek el egymásután az élő alakok, a melyek e korszaknak jellemet adtak; mint hull szét izenként az élő kapocs, a mely bennünket e korszakhoz fűzött.»

Így emlékezett meg maga Horváth Boldizsár 1887-ben volt ministertársa, gróf Mikó Imre fölött mondott akadémiai emlékbeszédében arról a korszakról, a melynek ő is jeles képviselője és szerepvivője volt, s a melynek egyik legutolsó hírmondója gyanánt dőlt ki sorainkból több mint négy évvel ezelőtt.

Ez a korszak: a negyvenes évekkel kezdődő és a hetvenes évekkel végződő korszaka nemzetünk legújabbkori történetének, indította alkotó tette a megelőző időben halálos dermedéséből fölrazott nemzeti öntudatot, ez látta a nemzeti szellem leghatalmasabb megnyilatkozását a merész átalakulásban, a végveszélylyel szemben való hősi önvédelemben, a balsors csüggedetlen türésében, a csöndes és szívós ellenállás erejében s végül a romokból való újr építkezés nagy munkájában. Ehhez a korszakhoz fűződik nemcsak jelenlegi politikai szervezetünk és közéletünk kialakulása, hanem nemzeti közműveltségünknek s vele irodalmunknak is a legszerényebb kezdésekből való kifejlődése. És talán soha és sehol politikai és irodalmi újjászületés és kifejlődés úgy át nem hatották egymást, úgy össze nem forradtak, mint

nálunk, hazánk e nevezetes korszakában. «Ki tudja, magyar költészet nélkül lenne-e ma magyar politika?» Kérdezi joggal irodalomtörténünk egy élő jelese,* s maga Horváth Boldizsár még javakorában egy költőnk örömnépe alkalmával azt mondta: «A történelem, ha a legutóbbi 25 évi fejlődési korszaknak eseményeit s ezek rugóit egykor megírja, nem fog megfélemlkezhetni azokról sem, a kik ébren tartották a nemzet szellemét még akkor is, a midőn a nemzet testéből az élet látszólag már elköltözött vala.»**

A magyar politikának mindig előnyösen jellemző vonása volt, hogy sohasem igyekezett távol tartani magától a szépirodalmat, és Horváth Boldizsárnak nemcsak azt a korszakot, a melyben felnőtt s a melyben pályáját megfutotta, hanem — mint látni fogjuk — saját legbensőbb lényét kellett volna megtagadnia, ha az irodalomhoz való rokonszenvét és hajlamát érvényesülni nem engedte volna.

Társaságunk 1887 januárban választotta őt meg rendes tagjává, mint akkori elnökünk haláláról való megemlékezésében mondta, főleg azért, hogy a politikai pályától mindinkább visszavonuló agg államférfiút félbehagyott költői munkássága folytatására buzdítsa, s ő is e szempontot látszott méltatni, midőn székfoglalóképen 1889 januári havi ülésünkön néhány költeményét olvastatta föl. De kétséget nem szenved, hogy társaságunkat e választásnál ép úgy mint az akadémiát, mely őt már előbb tagjai sorába fogadta, az a szempont is vezérelte, hogy az elismerés babérijával tüntesse ki a politikai szónoklat egyik legkiválóbb mesterét, ki az irodalmi színvonal megőrzése, a formatökélyre való törekvés, a gondolatmenet emelkedettsége, a nyelv tisztasága és nemes szépsége tekintetében mint Kölcseynek egyik legutolsó méltó követője tündöklött előttünk a közéleti ékesszólás hanyatlása, sőt sokak részéről majdnem dogmává emelt megtagadása közepett.

Azután a jeles emlékbeszéd után, melyben ősz társunk Tóth Lőrincz, Horváth Boldizsár életét, jellemét és munkásságát úgyszólván a maga teljességében méltatta a M. Tud. Akadémia 1900. évi január 29-iki összes ülésén, én feladatomnak csak azt tehinhetem, hogy futó pillantást vetve megboldogult társunk élete folyására, annak főképp irodalmi, publicistikai, szónoki szerepével való összefüggése szempontjából, megkísértem hátramaradt csekélyszámú költeményeiből és beszédeinek gazdag tárházából merített vonásokkal megrajzolni költői és szónoki egyéniségét, kiszínezve azt a közvetlen be-

* Beöthy Zsolt; *Széchenyi és a magyar költészet.*

** Tóth Kálmán 25 éves írói jubiläumán mondott beszéd.

nyomás amaz élénken emlékezetembe vésődött képe után is, melyet még Horváth Boldizsárról mint parlamenti szónokról szereplése utolsó éveiben nyerhettem.

Horváth Boldizsárnak, ki 1822-ben született Szombathelyen, ifjúsága abba a korba esett, a melynek közélete a Széchenyi és Kossuth, irodalma a Vörösmarty és Petőfi neveinek varázsa alatt állott. Korán fejlődött ki benne úgy az irodalmi hajlam, mint a közpálya ambíciója. Már tizenhét éves korában verselgetett s a Mátrai Gábertől szerkesztett *Honművész* és *Regelő* már ebben az időben közzölt tőle egy utirajzot, melyben stiriai és dunántúli benyomásait mondta el, úgyszintén egy Zschöcke után fordított elbeszélést. Az ügyvédi oklevelet 21 éves korában megszerezvén, szülővárosa előbb mezei kapitánynya és főjegyzővé, majd meg, az emlékezetes 1848-iki országgyűlésre képviselőjévé választotta. Horváth nem törekedett mindjárt feltűnő szereplésre, de mint osztályjegyző s az igazoló bizottság előadója, buzgó tevékenységet fejtett ki a képviselőházban, melyet a bekövetkezett szabadságharc zajában híven elkísért Debreczenbe, sőt Szegedre is. Nemes jellemére már ebben az első közéleti szereplésében is világot vet az a tény, hogy a debreczeni országgyűlésen bátran felszólalt az igazoló-bizottság többségének véleménye ellen, mely szerint a Görgen tébolydájában sínlődő Széchenyi is az igazolatlanul távollevők lajstromára került volna. Főkép Horváth e föllépésének köszönhető, hogy az országgyűlés Széchenyi távollétét igazoltnak mondta ki.*

Az absolut uralom idejében egészen az ügyvédségnek szentelve magát, mihelyt a sajtó némileg szabadabban lélekzett, fölvetta a publicistika tollát s főleg mint a *Pesti Napló* keresett dolgozótársa, hatásos cikkeiben terjesztette azokat az eszméket, melyeket alkotmányunk helyreállítására nézve Deák Ferencz foglalt programjába. Hogy ez utóbbinak már akkor mennyire magára vonta figyelmét, tanúsítja az, hogy az ő ajánlatára kapott Horváth Boldizsár meghívást az országbirói értekezletre, melyen készültsége és dialektikája nagy és méltó föltűnést keltett. A nem alkotmányos kormánytól följánlott hivatalt — a kir. tábla ítélőmesteri állását — el nem fogadva, jogügyi igazgatója lett a földhitelintézetnek, képviselői mandátumot vállalt úgy az 1861-iki, mint az 1865-iki országgyűlésre s közbe jelles cikkeket írt jogügyi és közigazgatási kérdésekről a szakfolyóiratokba. Már ebben az időben elmondható volt róla, a mit ravatala

* L. Zichy Antal: *Széchenyi I. életrajza.* (Történelmi Életrajzok.) II. köt. 243. l.

fölötti beszédjében Szilágyi Dezsőtől hallottunk, hogy «tudása, lán-
goló és meggyőző ékesszólása, tollának hatalma, egyéniségének va-
rázsa a közvárahozást és rokonszenvet széles körökben fölkeltették».

Midőn a mérséklet és politikai eszély ama követelményeit, melyeket mint a Deák Ferencz irányának hive már 1861-iki és 1865-iki beszámoló beszédeiben is jelzett, 1866. évi december 1-én a röpke szóvá vált *Quid tunc?* kérdése köré csoportosított képviselőházi beszédjében fejtette ki s ebben az aránylag rövid, de ropant hatású szónoklatban a bonyolult helyzetet csodálatos világossággal és plastikával rajzolván, meggyőző biztossággal és szinte ellenállhatatlanul magával ragadó erővel jelölte meg a követendő utat: már akkor mindenki a vezető szerepek egyiket szánta neki az újra megnyíló alkotmányos korszak szervező munkásságában. A politikai körökben tehát nem okozhatott meglepetést, hogy az 1867 februárjában megalakult felelős magyar ministeriumban, — melyet a nemzet általános, lelkes örömmiadallal fogadott, s mely keletkezése idejében talán a legnépszerűbb volt minden valaha létezett kormányunk között — az igazságügyi tárca Horváth Boldizsárnak jutott. Ha — Macaulay szerint — «egyike a legerősebb próbáknak, miknek egy ember esze és szíve kitéve lehet, a nagy és hirtelen emelkedés», úgy elmondhatjuk, hogy Horváth Boldizsárnak esze és szíve ezt a próbát egyaránt fényesen kiállotta. De kétségtelen az is, hogy az új igazságügyiministerre mindjárt hivatalba lépése perczétől ránehezedett feladatok terhe alkalmas volt őt nemcsak az elbizakodástól megóvni, hanem még a dicsőség mámorából is hamar kijózanítani. Mint elszánt bajnok és fáradhatatlan munkás lépett e feladatai elé. Kitűnő munkatársakkal igyekezett magát környezni, kik közül elég legyen államtitkárát, a magyar igazságügynek ma is díszét, Szabó Miklóst említenem. Serényen indult meg a munka, mert arról volt szó, hogy a jogbiztonság megóvása mellett lehetőssé legyenek a modern reformok alapjai az egész vonalon, az igazságügyi szervezet, az alaki és anyagi jog terén egyaránt, s ezt a föladatot megnehezítette az, hogy a mi jogintézményeinkben a kor igényeinek némileg megfelelt, az, mint a megelőző absolut korszak szüleménye, gyűlölt volt a nemzet előtt, a régi intézményeket mind visszaállítani pedig annyit jelentett volna, mint hosszú időre elzárkózni minden haladás, a kor minden követelménye elől. Horváth azonban fölvetta a küzdelmet minden irányban, s ha talán el is lehet mondani róla, hogy «túlságosan hitt és bizott a jogegyenlőségre épített intézmények átalakító hatásában, a nemzet összeforrasztó erejében és a társadalom segítő készségében», alig több mint négy évi ministersége alatt fényesen kivívta azt a

dicsőséget, hogy őt tekintsük joggal «a magyar igazságügy első nagy reformátorának.»*

Szónoki képességét legnagyobb mértékben ez a reformeri tevékenysége vette igénybe. Fényes beszédekben védelmezte meg mindig sikeresen a képviselőházban úgy mint a főrendiházban az úrbéri váltáságokra, az uzoratorvények eltörlésére, a birói hatalom gyakorlására, a testi fenyték és bilincs használatának megszüntetésére vonatkozó törvényjavaslatait. És ugyanekkor a szorosán véve nem is tárczája körébe tartozó ügyek egész tömege foglalkoztatta tollát és ékesszólását. Alighogy ministerré lesz, már nagyszabású szónoklatban kel védelmére a hatvanhetes bizottság részéről a közösügyek mikénti intézésére nézve előterjesztett javaslatnak; fölszólal a honvédek segélyalapja ügyében, az 1869-iki válaszfelirati vitában; 1870-ben a kormány munkaprogramját fejtí ki; ő szerkeszti a trónbeszédet, a kormánynak a nyugtalanzkodó törvényhatóságokhoz intézett leiratait, egy bizalmas információt a magyar klerus tagjainak a csalhatatlansági dogmával szemben követendő magatartása tárgyában.

Az az elégedetlenség, mely az 1867-iki kiegyezéssel szemben a radieálisabb magyar közjogi fölfogás hívei között s az, mely az 1868-iki nemzetiségi törvénnyel szemben a nemzetiségi túlzók körében fönmaradt, táplálva a közjogi kérdésekben az új helyzet által teremtett fogalomzavartól s az alig megalakult kormányzati rendszer gyöngeségében bízva, helyenként és esetenként merész ellenállásra, vagy támadásra ragadtatta el magát. Az akkori kormányt megilleti az az elismerés, hogy daczára az ingatag jogalapnak, melyre gyakran helyezkednie kellett, határozottsággal és bátorsággal igyekezett a visszaszerzett alkotmányosság megóvása érdekében úgy a hozott törvények, mint az azokra alapított kormányzat tekintélyét érvényesíteni. Az ebből származó összeütközések parlamenti kiküzdése azután rendesen a «szónokminister», Horváth Boldizsár feladatává vált és így keletkeztek azok a nagyhatású beszédek, melyeket a Böszörményi, továbbá a Román Sándor és Miletics sajtópöre, az Asztalos János és Madarász Vilmos népgyűlési szereplése s a Hevesmegyébe kiküldött királyi biztosság ügyében a képviselőházban az 1868—70. években tartania kellett.

Ezeknek az ügyeknek egyike: a Böszörményi László sajtópöre, eliteltetése és elzáratása s kevéssel utóbb bekövetkezett halála — melyet a fogság hatásának tulajdonítottak — alkalmat szolgáltatott Irányi Dánielnek arra, hogy az igazságügyminister ellen azt a sem-

* Szilágyi Dezső id. beszéde.

mikép sem igazolható vádat intézze, hogy igazságtalan ítélettel halálra kінzött egy hazafit. A minister csak másnap jutott szóhoz s a bíróság és a maga védelmére mondott; a megsértett nemes önértet egész hevétől áthatott beszéde valóságos szónoki diadalszámba ment, egészen az ő javára hangolta a kedélyeket, a mint hogy a képviselőház is megadta neki a teljes elégtételt, de ez a jelenet elárulta, hogy Horváth Boldizsár egyénisége nem abból az anyagból van alkotva, a melyet a hatalomhoz való ragaszkodás minden megtámadás ellen érzéketlenné tesz. És mégis nem annyira politikai ellenfeleinek támadásai, mint inkább a kellő támogatás hiánya saját pártja részéről oly reformtervekre nézve, melyeket ő a maga programjától és irányától elválaszthatatlanoknak tartott, lett oka, hogy már 1871 május 16-án lemondott a ministerségről.

Szónoki szerepe ezzel nem szűnt meg, csak változott, irodalmi tevékenysége meg épenséggel fokozódott.

Már az 1871-iki jogászgyűlésen mondott elnöki beszédében lakadatlanul toboroz híveket azoknak a reformeszméknek, a melyeket mint minister többé meg nem valósíthatott; később, 1875-ben és 77-ben egymást követik akadémiai emlékbeszédei; az egyiket Szemere Bertalan, a másikat gróf Mikó Imre fölött mondta; mindkettő, de különösen az utóbbi előkelő helyet foglal el irodalmunk e nem-beli termékei között.

A lantot is előveszi megint; maga sem tekinti talán még másnak, mint üres órái szórakoztatójának, magát pedig jobbfajta műkedvelőnek s szinte öntudatlan hivatottsággal kezdi versekbe fűzni túlárado gondolatait és érzelmeit. A fájdalom teszi költővé: korán elvesztett nejének halála, ez a seb, melyet a sors oly kegyetlenül ütött a mélyen érző szíven, és melynek gyógyíthatatlan fájdalomáról még évtizedekkel később írt költeményeinek panaszhangja is tanuskodik.

De a parlamenti aréna sem nélkülözheti ünnepelt bajnokát s az ő érdeklődését a közügyek iránt sem csökkentik az átélt csalódások. Az 1878—81-iki országgyűlés kivételével egészen addig az időig, a midőn már elhatalmasodó szembaja teljes visszavonulásra kényszerítette, mindig képviselő volt, 1875-ben belépett a szabadelvűpártba, melynek létrejöttét, vagyis a Deákpárt és középbal fusióját Szombathelyen tartott beszámoló beszédjében igazolta. Az 1877-iki gyámügyi törvényjavaslatot azonban már ellenzi parlamenti fölszólalásában s később egészen elidegenedik a kormánytól, sőt rövid időre a politikától is, mert a herceg Eszterházy-féle javak zárgondnoki teendői, a melyeknek fontossága igazolta az ő nagy tekintélyének

igénybevételét, fölötte nagy mértékben foglalták el abban az időben idejét és figyelmét.

Az 1881-ben megnyílt országgyűlés már a szabadelvűpárt so-
rain kívül találja őt; nem is lépett be semmi párt kötelékébe, ha-
nem megőrizve minden irányban teljes függetlenségét s majdnem
sohasem árulva el keserűséget azok iránt, kik egykor mint minis-
terrel szemben állottak vele, kimélet nélkül támadta meg azokat a
javaslatokat, a melyek meggyőződésébe ütköztek, de elfogulatlanul és
tartózkodás nélkül támogatta nagy súlyú szavával azokat, a melyek
elveivel megegyeztek. Így — bár kevesli a reformot — semhogy el-
veit megtagadja, védelmére kel a keresztények és izraeliták közötti
házasságról szóló törvényjavaslatnak; az 1884-iki válaszfőirati vitá-
ban hangsúlyozza a liberalismus változatlan jogosultságát minden
conservatív irányzattal szemben s különösen határozottan állást fog-
lal az antisemitismus ellen; a főrendiház reformját, mint félrend-
szabályt megtámadja, a bolgár kérdésben helyteleníti a kormány ke-
leti politikáját, de az ötéves mandátumot örömmel fogadja; a regále-
megváltás ügyében az administratív hatóságok döntési joga miatt
éles polémiája támad a miniszterelnökkel, a ki ellen még keményebb
támadást intéz az ismeretes 14. §. miatt a véderővitában mondott s
valamennyi között legzajosabb hatást keltett beszédeiben. Viszont
azonban egészen azonosítja magát a kormány álláspontjával az el-
keresztelési kérdésben s utolsó képviselőházi beszédjét 1891 július
1-én a Szapáry-féle közigazgatási reformjavaslat mellett mondta, a
melynek nem minden rendelkezésével ugyan, de alapelveivel egyet-
értett.

A 80-as években még a nagyobb fővárosi társadalmi körökben
is fölszólt olykor, a szokott ékesszólással és lekesedéssel fejtegetve
eszméit a polgárság, a liberalismus, a democratia feladatairól; egy
nagyobb, eddig kiadatlan munkán is dolgozott abban az időben,
mely Magyarország közjogát lett volna hivatva a külföld előtt kellő
világításba helyezni. Költeményei is most már sűrűbben láttak nap-
világot, a *Budapesti Szemlében*, a *Magyar Salonban*, itt társaságunk
főolvasó asztalánál; a Deák Ferencz szobrának leleplezése hosszabb,
fájdalmas és keserű hangú óda megírására indította, de szemeinek
rohamosan gyöngülő világa s egyéb testi bajai mindinkább akadály-
yaivá lettek annak, hogy mint mi reméltük s talán ő is óhajtotta,
aggkora csöndes napjait egészen az irodalomnak szentelje. Szelleme
fényében már több év óta csak legbizalmasabb környezetének volt
módja gyönyörködni, midőn a halál 1898 október 28-án végkép ki-
oltotta azt.

Irodalmi hagyatéka ma még nem áll a maga teljességében közönségünk előtt. Emlékiratszerű följegzéseit barátjára, Hodossy Imrére bízta; költeményeit sajtó alá rendezve hagyta hátra s csodálatos pontossággal és gondnal leíratta, jegyzékbe foglalta és megőrizte — a miért nem lehetünk neki eléggé hálásak — minden beszédjét, (még pohárköszöntőit is), sok olyat, mely nyomtatásban nem is jelent meg, mely írásait, az azokat kegyeletteljesen őrző fia, Horváth Jenő szívességéből, módomból volt áttanulmányozni.

Itt — mint előre jeleztem — előbb költeményei, majd beszédei jellemzésére kívánok csak szorítkozni.

Horváth Boldizsár nagyon szerényen ítélte meg saját költői munkáit. «Hogy versekben is lehet prózát írni, azt megmutattam én» — mondja egy helyen; különben hozzáteszi, hogy «a költészet a próza mezében is az marad. A vers csak alak, a melyhez a költői lélek kötve nincs s a valódi költészet nem a külső alakban, hanem az eszmékben áll, a melyek elbűvölnek, hódítanak és elragadnak bennünket akkor is, ha szerény prózában jelennek meg előttünk» Egy 1885-ben megjelent s meghalt neje emlékével foglalkozó költeményéről így szól: «Annak nem volt más célja, mint benne írt keresni a sajtó sebre, a melyet az idő maiglan sem hegesztett be s csak az az érdeme, hogy hű visszhangja a hála és kegyelet azon érzelmeinek, a melyekkel ama nemes léleknek tartozom, a ki életemből egy negyedszázadot boldogsággal töltött be.»

Költeményeinek alaphangját hol a fájdalmas búsongás adja meg az elveszett, a visszahozhatatlan múlt miatt, hol a keserű gúny, mely a kor romlottságát ostromozza. Azt lehet tehát mondani, hogy bennök az elegiai vagy a satirai hang uralkodik; de megcsendül gyakran az ártalmatlanul enyelgő, a dévaj humor is, valamint a szomorú merengés is olykor egy jobb jövő biztató reményéhez emelkedik föl. Legtöbb költeményén meg is látszik, hogy nem a közönség, a világ számára írta: csak elhunyt kedvesei emlékének, vagy a családi és a baráti körnek oltárán akar velök szerény áldozattűzet gyujtani; de érzelmeinek nemessége, reflexióinak mélysége, nyelvének a régi nagyok nyomait híven követő tiszta, választékos szépsége, néhol képzeletének fölfőlesapó bűvös lángja is igazi költői erőt kölcsönöznek verses műveinek és fölkeltik bennünk a sajnálkozást a miatt, hogy termékenysége ezen a téren nem állott arányban tehetőségével.

Már első költeménye is, melyet 18 éves korában írt, *Örök bú* címmel, egy elköltözött kedvese emlékének volt szentelve. A halál gondolatával foglalkozik az, melyet anyja, továbbá rokonai, a Már-

kus testvérek s neje sírjára írt, úgyszintén *A temetőben* és *A halálhoz* címezett. A neje sírjára szánt kis költemény így szól:

«Féltem, remegtém tőled, zord halál!
 Nem: hogy csapásod engemet talál;
 Féltem, remegtém őt elveszteni! —
 Most látva, tudva, hogy rideg kezed
 Az egyedül, mely hozzá elvezet
 Vele örökre egyesíteni:
 Ki eddig oly ijesztő rém valál,
 Legszebb reményem lettél jó halál!»

Szerette olykor a tetszését különösen megnyert idegen nyelvű költeményeket különböző, részben humoros változatokban is vinni át a magyar nyelvbe; így Schiller *Glocke*jának egyik versszakát s a Goethe ismeretes éji dalát («Über allen Gipfeln ist Ruh») nem kevesebb mint hatféle verses fordításban bírjuk tőle; legsikerültebb ez a változat:

«Az ormokon sírok nyugalma;
 Nem rezgi át szellők fuvalma —
 Az árnyas lombokat;
 Az erdön, berken néma a madár,
 Számodra is közelg az óra már,
 Mely nyugtot ad.»

Maró gúny szólal meg némely epigrammájában s hosszabb költeményében is; ilyenek: *Arany halálára*, *Arany halálakor egy talmi-hazafihoz*, *Egy vig mérnökre*, *Egy politikai vakondokhoz* stb. *Visszhang egy lanttal verekedő hadvezér verseményeire*. Ellenben a kedélyes, tréfás humor hangjában gyönyörködünk több alkalmi költeményében, néhány rejtvényében s Szabó Samu barátjához intézett verses leveleiben, melyekben egyébiránt helyenként az enyelgés ártatlan mezébe rejtőzött keserű satira sem hiányzik.

A természet szépségeire lelkes dithyrambust írt *Új Tátrafüredhez* címzett költeményében, míg a művészi szép iránti rajongása nyilatkozik meg Egressy Gáborhoz írt ódájában s Megyeryhez intézett sonettejében. A női báj poesise is megcsendül *Sz. M. kisasszony emlékkönyvébe* 1885-ben írt versében, a melynek költői gondolatokkal teljes soraiból elég legyen ezeket idéznem:

«Vagy tán az édes álmot szereted?
 Álmodni — az nem a te szereped,
 Te álomkép vagy tenmagad,
 Mely hódít, bűvöl, elragad;
 Álmodni annak sorsa, kit
 A végzet közeledbe vitt,
 Ki ha képeddel alszik el,
 Álmában száll a mennybe fel.»

Említettem már nejeről ugyancsak 1885-ben írt *Álomképét*, melyben elképzeli, hogy életének hű társa még él s fölkiált:

«Még sem való, oh nem nem való tehát,
Hogy elvesztettünk volna kedvesem!»

s töprengve kérdezi:

«Rögeszme volt-e, mely mint fergeteg
Sodort magával zordon téreken,
Vagy álom, melylyel küzd a lázbeteg,
A félig ébren töltött éjeken?!»

Aztán fölsóhajt:

«Oh gondjaimnak izzó küzdterén
Kezed hiányát hányszor érzém!»

Majd ifjú hévvel gyönyörködik képzeletétől újra föltámasztott boldogságában:

«Elég lesz szép szemeddel inteni,
Ha kimerült vagy elfogyott szavunk,
Megszoktam abból mindent érteni,
Még akkor is, ha mélyen hallgatunk.
Az ég üté fel benne sátorát,
Mert megvan napja, megvan éjjele,
Az éltet, — ez álomba ringat át,
S ez álom égi kéjjel van tele.
S a legjobb, a mit benne sorsom ad;
Valónak tudnom bűvös álmomat.»

De csakhamar kegyetlenül szétfoszlik az égi kép s neki csak csalódása és kifejezhetetlen fájdalma marad meg:

«Mit szenvedek, azt el nem mondhatom.»

A csalódottságnak s a vele járó pessimizmusnak bizonyos borongó hangjával — mint mondtam — kezdettől fogva sűrűn találkozunk Horváth Boldizsár költeményeiben; így abban, melyet *Egy embergyűlölő sirjára* címmel még 1863-ban írt; ez a hang a kor romlottságainak ostromlásában s a közszellem hanyatlása miatti méltatlankodásban mind élesebbé válik idő haladtával s közös méla accordjává lesz a szerző költői és politikai hangulatának; de ez a minden érzékeny kedélynél olykor föl-föllobbanó embergyűlölet sohasem bír elég erővel arra, hogy a költő nemesebb érzelmeit fölemészsze.

Igy *Egy kriminális bíróhoz* (Andrássovits Béla) intézett költeménye is a kor, a társadalom nyomorúságait ostromozza, de egyúttal szinte ódai emelkedésű dicsőítést tartalmazza az azok közepett sziklaszilárdul megálló igaznak. A temetőben fölajdúl:

«Nem ily jövő volt, melyért harczolánk,
Melyért bitó és börtön várt reánk, —
Oh más e látkör, más e lég!»

De bízik és reméli, hogy :

«Az elvek, eszmék fénysugarinál
Az ösnyomokra ismét rátalál
Egy lelkesb nemzedék.»

Legsötétebb gondolatai a Deák szobra előtt támadnak :

«E nép legméltóbb akkor volt reád,
Midőn magával küzködött,
S ön-gyengeségi ellen nyert csatát, —
Az isteneknek birtuk mosolyát
E diadal fölött.

Mily változás ez, melyre ébredél!
Nem ismered fel ten-hazád, —
Tán külalakja szebb a réginél,
De nem eszméid légkörében él, —
Más szellem lengi át.

Az elv ma csillog, holnap elenyész,
Csak árú, majd meg lom, szemét,
Mit a könnyelmű, félénk tengerész
A puszta hírre, hogy közelg a vész,
A hullámokba vet.

És a közszellem — szomorú dolog —
Fásult közönnyel túri ezt;
Egy tetszhalott, már szíve sem dobog!
Reméltük hogy majd ébredezni fog, —
De hitünk tűnni kezd.»

Végül szólítja, hívja a szobrot :

«Oh szállj le onnan! — — — —
Mi vállainkra emelünk,
S ha látja ezt majd ez a törpe faj,
Szét fog robbanni mint a hangyaraj,
Mit üzünk, kergetünk.»

Míg ilyenképen a Horváth Boldizsár hátrahagyott csekély számú, de tartalmilag és formailag értékes költeményeinek aránylag szűkre szabott eszmekörében is megtaláljuk a rokonvonást, mely szónoklataihoz elvezet, emezeknek már jóval kiterjedtebb és változatosabb gondolatköre is, mely anyaguk bőségével jár együtt, megmagyarázza azt a sokkal jelentősebb helyet, a melyet boldogült társunk velök politikai szónoklatunknak, mint irodalmi műfajnak terén elfoglal.

Toldy Ferencz a *Magyar politikai szónoklat kézikönyvéhez* írt előszavában rövid, erőteljes vonásokban jellemezvén politikai szónok-

latunkat, azt mondja, hogy «a magyar szellemnek legsajátabb kifejezése alkotmányában, politikai életében van. Még költészetét is nem annyira, mint művészetet kedveli, hanem a mennyiben nemzeti dicsőségét, fájdalmaít és vágyait találja benne kifejezve... Egy van, miben örökké leledzett és élt: a törvényismeret... Prókátori nemzet vagyunk, — úgymond tovább, — és valamint a magánéletben a nemes nem tudott ellenni per nélkül, úgy per, sérelmi per volt közéletében s politikája ügyvédség a közjogra alkalmazva... A nemzet egész története a szatmári béke óta, főbbleg a megyei és országos tanács-terem történetében foglaltatik.» Ezek az előzmények, az így kifejlődött természetes hajlamok s mondhatni hagyományos készségek magyarázzák meg a modern parlamentáris intézményektől föltételezett politikai szónoklatunknak szinte rohamos föllendülését, melyet akkor — 1866-ban — Toldy így jellemzett: «Politikai szónoklatunk új irodalmunk igen becses részét teszi; az újkor philisophiai, sociális és államtani haladásait magába felvevén, egészben szabadelvű, emberséges és progressiv; gondolatokban gazdag, érzületben tiszteletes, formában néha a legjobb megközelítő, mit más népek legjobb szónokai adtak.»

Ennek a jellemzésnek a mértékét Horváth Boldizsár szónoklata kétségkívül már akkor is megütötte, sőt azt mondhatjuk, hogy az ő szónoki egyénisége már 1866-ban úgy ki volt alakulva, oly határozott, teljes, magában befejezett volt, hogy azontúl pályájának fordulatái és feladatainak változásai változtatták ugyan beszédeinek színhatását, mint a fény hatását is változtatja az anyag, melyen keresztülhatol, de jellegéből ép oly kevésse vetköztették ki szónoklatát, mint azok a napi áramlatok, divatok és minták, a melyek a lágyabb anyagból alakult szónoki egyéniségeket úgyszólván szemek előtt szokták átgyúrni.

Kétségkívül Horváth Boldizsár sem merítette szónoki lényének és stíljének minden elemét kizárólag önönmagából. A negyvenes éveknek s különösen 48-nak a közéletében hatalmas iskola volt a mi parlamentünk rostruma számára és pedig megbecsülhetetlenül jó iskola. Tanítását azután mintegy összefoglalta s az új korszak számára mintává alkotta át a Deák Ferencz mindenek fölé emelkedő egyénisége. Az ő hatása alól nem tudta, nem is akarta magát Horváth Boldizsár sem kivonni, de azért mégis a nagy mester befolyása inkább gondolkodásán, okfejtésén, beszédeinek elrendezésén vehető észre, mintsem szónoki phraseológiáján, a mely dúsabb, rugalmasabb, pompásabb, költőibb a Deákénál, a nélkül azonban, hogy ez a nagyobb ékesség beszédeinek akár komolyságát, akár hatásuk mély-

ségét és tartósságát csökkentené. Tóth Lőrincz őt «logikában, a kifejezések, állítások s czáfolatok szabatoságában, a világosságban s kristály tisztaságban, az éles és finom dialektikában» Deák Ferencz, Szilágyi Dezső és gróf Apponyi Albert mellé sorolja. «de több szívreható érzékenység s költői elemmel». Ő maga — mint emlékezésében — mondja: «bámulva állapodik meg politikai szónokaink legművészbib példánya», Szemere Bertalan előtt s megemlékszik a mély benyomásról, melyet Szemerére a Kölcey kiváló alakja, «magas, eszményi lénye» tett. A francia restauratio és a juliusi forradalomtól keletkezett polgárkirályság vezető parlamenti alakjai közül leginkább Royer-Collard politikusi és szónoki egyéniségében találunk Horváth Boldizsárra emlékeztető vonásokat, ámbár a beszédek fölépítése tekintetében amannak nagy tanítványa a különben hideg és kevésbé temperamentumos Guizot is lehetett némi befolyással az ő szónoki fejlődésére.

Horváth Boldizsár tanult, képzett szónok volt és sokat gondolkozott is a szónoklat problémáiról, úgy, hogy erre vonatkozó némely nyilatkozatai csak ép úgy beválnak szónoklattani aphorismának, mint akár a Cormenin-Timon ismert sententiái. Ez utóbbi a *Szónokok könyvében* jellemezvén a szónoklat különböző fajait, magasztalja a rögtönzött beszéd hatását s szinte gúnyolódó kritikával szól a beszédét előre kidolgozó és emlékezetből elmondó szónokról, a ki «a tegnap embere, holott a szónoknak a pillanat emberének kellene lennie». De ugyanő kénytelen elismerni, hogy az előre megfontolt és írásba foglalt beszédek sokkal nagyobb hatással vannak az olvasó közönségre, a mely utóvégre is mindig összehasonlíthatatlanul nagyobb a parlamenti hallgatóságnál. Nos, akármin akarjuk is a rögtönzés és előkészület előnyeit mérlegelni, a mi utóvégre is csak mindkettő jogosultságának elismerésére vezethet, kétségtelen, hogy Horváth Boldizsár legnagyobb szónoki diadalait gondosan előre kidolgozott beszédeknek köszönhette. Magam győződtem meg róla, hogy némely, eredeti kéziratban meglevő beszédének szövege csak jelentéktelen csekélységekben tér el az országgyűlési naplótól és a hírlapok közléseitől. Ezt a szónoki technikáját tüneményes emlékező tehetség segítette elő, mely ép oly gyors volt a megtanulásban, mint megbízható a megtartásban. Csak így magyarázható meg, hogy még ministerségre legmozgalmasabb napjaiban is ráért beszédeit gondosan előre kidolgozni. A míg szemének használatában akadályozva nem volt, addig jegyzetei is segítségére lehettek; későbbi korában, mikor szembaja miatt már a képviselőház termének fülledt levegőjét sem bírta ki soká s rendszeren csak akkor vezettette be magát a fo-

lyosóról, a mikor a sor reá került, semmi egyéb nem volt kezében beszéde alatt mint kerek fekete kalapja; sötét szemüvegén át méla komolysággal nézett a Házra, mely őt nesztelen, síri csendben hallgatta végig, legfőlebb olykor-olykor kitörő helyesléssel szakítva meg szavait, de sohasem ellenmondással, mialatt ő egy pillanatig sem árulva el tétovázást beszéde fonálának követésében vagy gondolatai formálásában, mint egy méltóságteljesen gördülő kristálytiszta hegyfolyamot ontotta a szót, tárta elő azt a szónoki remekművet, melyet készen, teljesen, az utolsó eszméig átgondolva, az utolsó szóig kicsiszolva hozott magával bámulatos emlékezetű agyában.

Disraeli *Lothair*jében azt mondja, hogy a nyilvános szónoklás több önuralmat igényel, mint bármely hősi tett. Ha talán van is ebben az állításban egy kis költői nagyítás, az bizonyos, hogy oly szónoknál, kinél a nyilvános beszéd nem egyszerű szólási viszketeg kielégítése, dúskálás az «olcsó időnek hasztalan soká»-ban, ki számol szavai súlyával és következményeivel s azok hatásának ura is igyekszik lenni, a szónoklat könnyednek látszó folyása gyakran nem is sejtett lelki tusák és vajadások eredménye szokott lenni, a mint hogy általán a nagy szónoki hatások létrejötte s az a suggestiv kölcsönhatás, mely a szónok és hallgatósága között létezik a lélektani imponderabiliák országának legérdekesebb, gyakran legnehezebben kifürkészhető jelenségei közé tartozik.

Horváth Boldizsár beszédeinek egész sora igazolja, hogy egyike volt azoknak a szónokoknak, a kik majdnem teljes biztossággal uralkodnak hallgatóságuk felett, a kik majdnem korlátlan urai beszédeik hatásának. Ezt az öntudatos biztosságot és tervszerűséget azonban legfőlebb az a higgadt, néha szinte száraz tárgyalási modor érezteti, a melylyel olykor beszédei elején a kérdést fölállítani, egyes elemekre bonczolni, az együvé tartozókat együvé sorolni, a különbözőket elkülöníteni szokta. A mint egyszer a hallgató, ki észre sem veszi, hogy ez a nyugodt expositió az ő bizalmának a megnyerését veszi célba, magát átengedte az ő vezetésének, csakhamar a világos okfejtés oly biztos útján és a vas logika oly megdönthetetlen sáncaival között találja magát, hogy többé lehetetlen más célponthoz, más eredményhez jutnia, mint ahhoz, a melyhez a szónok el akarja vezetni. Ezen az úton aztán egészen vezetőjének uralma alatt áll, az áthatja meggyőződése hevével, lánggra kelti benne saját szenvedélyének szikráját, fölemeli lelkesedése magaslatára, magával ragadja reményei, vágyai távolába.

A Horváth Boldizsár pathosa majdnem csalhatatlan hatásának titka az, hogy sohasem éreztette hallgatóságával előbb mintsem annak

hangulata a pathos befogadására alkalmas volt. Ezért még a későbbi, sok tekintetben változott korban sem sikerült az úgynevezett «gyakorlati észjárás» kérkedő fölényének az ő beszédei értékét leszállítania. Igen jellemző, hogy egy 1888-iki képviselőházi felszólalása után egy akkori ujoncz képviselő a kedélyeket a maga részére akarván megnyerni, bevezető szavaiban az előtte szólóra reflectálva megnyugtató a Házat, hogy nem szándékozik őt a declamációk terén követni. Azért a Horváth Boldizsár declamációjáról akkor is megemlékeztek, a mikor a szűzbeszédet régen elfeledték.

A képbeszédet, a szóvirágot nem vetette meg Horváth, sőt annak is mestere volt, de nála ez csak díszül szolgált annak a szilárd épületnek, melyet a tárgy beható ismeretének, a tudásnak mély alapjaira erős logikája rakott, és sohasem szolgált a szem megvesztegetésére, a szerkezet lazaságainak, gyöngeségeinek elpalástolására. Ilyen hasonlatai némelykor valódi gyöngyei voltak a rethorikának. Így például az, melyet a trónörökös hirtelen halála után véderóvitai beszédében használt: «Viharos idöket élünk. Nemesak a háborgó hullámok ellen kell küzdenünk, mintha a felhök haragja is ellenünk esküdött volna. Csak imént csapott le a villám és a hajó egyik leg-hatalmasabb, legbüszkébb árbocza recsegve hullt a fedélzetre alá... Talán sohasem éreztük annyira vágját, szükségét annak, hogy a sors ezen hadüzenete ellen trón és nemzet még szorosabban csatla-kozzanak egymáshoz.»

A magyar aristocratiáról, mely 1848-ban maga mondott le előjogairól a nemzet összessége javára, ezekben a szavakban fejezte ki elismerését: «Másutt az aristocratia vérpatakba fült: nálunk tengerben száll alá, melyet a nép öröme és hálája sír.»

«Az eszmék áramlatának — mondja egy helyen — nincs teremtő ereje, hanem csak fejlesztő ereje szintúgy mint a napfénynek és esőnek, a melyek hasztalan érintkeznek a kopár sziklakkal s csak ott képesek előidézni tenyészetet, a hol föltalálják az élet magvait.» És tovább: «A forradalomért a felelősséget az új iskola híveire hárítani akarni nem jelentene egyebet, mint azt követelni, hogy emberi erővel állítsuk meg a vihart, vagy hogy kezeinkkel fogjuk föl az áradatot, a melynek zsilipjeit gonosz vagy könnyelmű kezek nyitják meg.»

Önmagáról szólva egy alkalmi beszédében ezzel a hasonlattal élt: «Nekem az volt sorsom, hogy diadalmaim fölött rendesen megtört szívemnek gyászlobogója lengett.»

Beszédeinek hatása egyébiránt nemcsak a képzelethez és a szívhez, de legalább ugyanoly — ha nem még nagyobb — mérték-

ben az értelemhez szóló s mélyen emlékezetbe vésődő, a dolgok lényegét találóan, szinte meglepően kifejező mondásokon is alapúlt.

Így például az országbírói értekezlet tárgyában 1861-ben mondott képviselőházi beszédében az ügyvédségnek az absolut korszak alatti megrendszabályozásáról szólván, azt mondá, hogy így akarták féken tartani «azt a veszedelmes osztályt, mely alkotmányos országoknak államférfiakat, az absolutismusnak pedig Brutusokat nevel.»

Az úrbéri váltságokról szóló törvényjavaslatot elfogadásra ajánlva a képviselőknek, így szólt: «Nem titkolható, hogy e törvényjavaslat elfogadásával jelentékeny terhet rovunk a kincstár vállaira, de daczára ennek, nem eléggé ajánlhatom a t. Ház figyelmébe, mert kell, hogy minden körülmények közt igazoljuk, hogy az, a ki e nemzet szavában bízik, minden csalódás ellen biztosítva van.»

«Alkotmányos országban — úgymond a hevesi ügyben tartott beszédében — a közesend és közrend biztosítéka nem a szuronyokban, hanem a polgároknak a törvény iránti tiszteletében áll, és a ki e tiszteletet megtámadja, magát az alkotmányos szabadságot támadja meg.»

A kiegyezés érdekében mondott 1866-iki (*Quid tunc?*) beszédében azt a várakozását fejezte ki, hogy «a kiket nem a bosszú politikája vezet, hanem a nemzet fentartásának eszméje, ... azok nem fogják (Ausztriával szemben) Sámson politikáját követni s az épület oszlopait halomra dönteni csak azért, hogy velünk együtt a gyűlöltséggel is a romokban találja halálát.»

Az igazságügyről általában szólva ezeket mondá: «Azt hiszem, azon párt, mely pártszempontból akarná az igazságügyet rendezni, mely azt a maga rabjává akarná lealázni, az rossz szolgálatot tenne nemcsak az országnak, hanem önmagának is, mert egy zsarnokot nevelne magának benne, ki a politikai constellációk kedvezőtlen változásakor érzékeny bosszút állhatna épen azokon, kik lealázni akarták.»

Mikor Irányi támadása ellen védekezett, többek között azt mondta: «Azt hiszem, a hazát akkor kétszeres kötelesség szolgálni, midőn a siker kétséges.»

1870-ben a jogászgyűlés tagjait így apostrophálta: «Két hatalmas fegyver áll az önök rendelkezésére: egyik a tudomány, másik a tapasztalás fegyvere. E fegyverekkel — miután önök egyesültek — csak akarni kell, és nem győzni lehetetlen!» És később, a szükséges reformokról szólva: «Vajha elmondhatnók, hogy lelkesedésünkben több része van a jövőnek, mint a múltnak és vajha a történet egykor azt mondhatta rólunk: hogy nagyobb volt hazaszeretetünk, mint előítéleteink.»

Találó rövid jellemzését adta a mi közvéleményünknek 1885-ben az ötéves mandátum fölötti vita alkalmával: «A mi közvélemény nálunk van — ha van — azt nem a választási mozgalmak, hanem itt a parlament és a fővárosi sajtó harczi teremtik, az nem kívülről hat ide, hanem innen törekszik magának utat törni kifelé.» És ugyanebben a beszédben classikus rövidséggel és igazsággal így jelölte meg a politika s a morál viszonyát: «Habár a politika nem morál, azoknak, a kiknek kebelében az erkölcsi érzés nem halt ki, nagyon nehéz lenne egy oly politikát támogatni, a mely eltúrná, hogy a rideg cynismus a közélet terén lábbal tapodja a morál elveit.»

Arany szavak azok, melyekkel véderővitái első beszédében az alkotmánybiztosítékok megőrzésének szükségességét hangoztatta. «Valamint — úgymond — a halál magvát magunkkal hozzuk az életbe, úgy a hatalommal együtt születik és növekedik a visszaélés és túlkapás ösztöne. Hiszen minden intézményünk egy-egy védmű az emberi gyarlóság és visszaélés ellen; és ha önök intézményeink szervezésében nem az emberi gyöngeségek és visszaélések lehetőségének szempontjából indulnak ki, akkor bizvást föladhatják az összes alkotmányt...» Miután Deák Ferencz szavait idézte fölfogása igazolására, így folytatja: «És ne vegye senki rossz néven tőlünk, hogy midőn az alkotmány biztosítékairól van szó, mint forráshoz, az ő szelleméhez zarándokolunk. Deák Ferencz azóta, fájdalom! eltűnt sorainkból. Egy nemzet bánata, gyásza kísérte sírjába. De a nemzetnek örök gyászt kellene öltenie magára, ha a törvényhozás e terméből az ő szelleme is elköltözött volna...» «A ki — úgymond tovább — a magyar államnak ellensége, ellensége egyúttal a szabadságnak is. Fölényünket nem számbeli többségünk, hanem erkölcsi erőnk adta meg... a szívós ragaszkodás alkotmányos intézményeinkhez; megadta az, hogy a szabadság hívei, őrei, apostolai vagyunk.»

Közszellemünk mélyreható ismeretéről tanuskodik e mondása: «A régi gentry lelkesedése nagyobb volt a győzelemért (az eszmék harczában) mint az, melyet érez a győzelem eredményei fölött.» És ez a másik: «Mindен nagyobb és merészebb eszme csak a nemzeti közszellem fölpezsdülésének verőfényes napjaiban valósítható meg.»

Horváth Boldizsár a polémiában is mindig objectiv és higgadt maradt, s ha olykor éles volt, ez az él nem a formában és a hangban rejlett, hanem abban, hogy a támadásokra adott viszonzásai rendesen nagyon is elevenre találtak. Minister korában némely föl szólalása — mint például a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat tárgyában 1869 július 3-án mondott beszéde — erős vihart

idézett föl az ellenzéken, de nem szabad felednünk, hogy akkor még a parlament általán sokkal kiméletesebb és enyhébb hanghoz volt szokva, ilyen használt maga az ellenzék is és így a némileg élesebb szó is zokon esett. A túlságos érzékenység jogosultságát Horváth el nem ismerte; az éles támadásokra nézve megjegyezte, hogy azok «a politikai, a parlamenti hadjárat természetében fekszenek s a discussió szabadságát akkor óvjuk meg logjobban, ha ezeket nem veszszük egymástól rossz néven, ellenben a jó szándék gyanusításától óvakodunk. Én — úgymond — föntartom a jogot, minden alkalommal kimutathatni, hogy az, a mit önök, habár a legjobb szándékkal akarnak, nem jó, hanem rossz, s az, a mit önök haladásnak vélnék, nem haladás, hanem veszteglés.»

Legélesebb polemikus beszédei közé tartozott az a már említett, melyet a bírói hatalom gyakorlása tárgyában a vita végén tartott, s melyben szembeállította az ellenzéknek a múltak dicsőségén merengő, a jelenben csak a népszerűséget hajhászó szabadelvűségét a munkás, alkotó szabadelvűséggel, mely «inkább teremti mintsem követi a közvéleményt», melyben az ellenzékéről azt mondta, hogy lehullott zárt-sisakja s most már «színről-színre látjuk a régi táblabírákat új kiadásban», kikhez szövetségesekül csak az előítéletek csatlakoznak s kik mellett csak a múlt harczol. Újabbkori beszédei közül ide sorolhatók azok, melyeket a regáleváltságok s a véderőtörvény ügyében tartott. Ez utóbbiban egy kormányférfiúról azt mondta, hogy «minden diadala, melyet e házban aratott, nagy vereség volt az elvre és a parlamentarismusra nézve». A politikai magatartás szigorú bírálatán túlmenő személyes invectivák azonban mindig száműzve voltak szónoklataiból s azért teljes joggal mondhatta, midőn egyízben hazafiságát látta meggyanúsítottak: «Azon politikai iskolához tartozom, mely csak az ügyre, az elvekre függeszti szemeit és a melynek parlamentáris szótárában, meglehet, hogy itt-ott előfordulnak ékes phrázisok — mint a miniszterelnök úr a múltkor nevezte — de a melyben sértő phrázisok hiányoznak.» A méltatlan támadással szemben — úgymond egy más alkalommal — «főlemelt fővel fognék megjelenni a vádlottak padján, de az ékesszólásnak csak egyetlen egy nemét fognám alkalmazni: ez a néma hallgatás».

Hogy egyébiránt polemijának legerősebb fegyverét mindig a találóan alkalmazott tárgyi érvek és mozzanatok szolgáltatták, azt néhány példa is eléggé bizonyítja. Így egy képviselőnek, ki még miniszterkorában az ő szabadelvűségére hivatkozott s attól követelt orvoslást bizonyos rendőri és bírói intézkedések ellenében, azt felelte: «Ha a szabadelvűség alatt a képviselő úr azt érti, hogy institúción-

kat minél inkább a kor színvonalára állítsuk, akkor engem résen fog találni. Ha azonban egy minister szabadelvősége alatt azt érti, hogy az önhatalmúlag mellőzzön minden törvényt, mely izlésének s a kor kívánalmának meg nem felel, és rendeletek által pótolván azokat, a törvényhozás jogkörébe avatkozzék: akkor szabadelvőségemben a t. képviselő úr csalatkozni fog.»

Ugyanakkor azt állította egy képviselő, hogy a kormányt az országban tulajdonképen csak egy ember: Deák Ferencz támogatja. Az igazságügyminister erre felelve megjegyzé: «Bármí kegyelettel hajlok is meg azon hazafiúi nagyság és érdem előtt, bármí büszkének érzi magát a kormány, hogy e nagy férfiú támogatásával dicsekedhetik, hogy szolgálja lehet azon munkának, melynek kezdeményezője ő volt, mindamellett nem késem kijelenteni, hogy nem egy embernek, hanem az ország többségének, e ház többségének támogatása az, mely bennünket helyünkön tart. Nem késem kijelenteni, hogy a mely perczen az ország közvéleményének, a ház többségének támogatását elvesztenők, egy kötelességet ismernék: helyünkről visszavonulni és még bukásunk által is a parlamentáris rendszer magasztos elvének érvényt, diadalt szerezni.»

Mikor interpellációval ostromolták a kormányt a hevesmegyei kir. biztosság ügyében, így felelt: «Ha kérdi a t. képviselő úr, hogy mely törvények alapján tettük ezt: azt felelem rá: tettük ezt összes törvényeink, tettük összes alkotmányunk érdekében és szellemében.» Midőn néhány képviselő a Bösörményi és Román Sándor sajtóperét tette bírálat tárgyává, megjegyzé: «Úgy látszik, némely képviselők juryvé akarnák alakítani a házat, de ha hajlandó volna a ház őket e térre követni, ha a tisztelt Ház juryvé akarna alakulni és védbeszédeket engedne a vádlottak fölött: akkor, ha igazságos akar lenni, meg kellene engednie azt is, hogy a kir. ügyek igazgatója megjelenjen a ház sorompói előtt, hogy itt vádját igazolhassa és kifejthesse.» S a mikor a Miletics sajtóperét és eliteltetését tették szóvá: «Midőn önök védelmezik a képviselőház tagjainak immunitását, egyre kérem önöket: ne sértsék meg a bíróság immunitását és vegyék védelmök alá a bírói függetlenséget is.»

Mint élete munkájának általán, úgy szónoki szerepének legnagyobb részét is Horváth Boldizsár a szabadelvőség, a haladás, a democratia nagy reformeszméinek szentelte s azt lehet mondani, hogy alkotmányunk visszaállításától kezdve egészen addig az ideig, a mikor a politikai küzdőtérrel teljesen visszavonult, minden nagyobb alkotásunk és vívmányunk ebben az irányban az ő fényes szónoklatainak egyikétől kapta mintegy fölavatását. E beszédek közül még a

régibb keletűeknek olvasása is változatlanul tanulságos ránk nézve, bár némelyik gondolkozóba ejt a kor mélyreható változása miatt. Különösen a gazdasági forgalom teljes szabadságának álláspontjáról az uzoratorvények eltörlése érdekében tartott fényes beszéde állít az elé a kérdés elé, vajon a politikai tanok és elveknek csak uralma van-e időhöz kötve, vagy belső igazságuk is? Ministerségének beszédeiben általában az új magyar renaissance üde szellőjének suhogását érezzük, de érezzük bennök azt a nagylelkűsége miatt rokonszenves, de némely következményében végzetessé vált optimismust is, mely ama kor fölfogását alkotásainak várható hatására nézve jellemezte.

A parlamenti ékesszólásnak classikus példái azok a beszédek, melyeket a bírói hatalom gyakorlására vonatkozó törvényjavaslat érdekében elsősorban a képviselőházban s az, a melyet a botbüntetés eltörlése ügyében a főrendiházban tartott. Amabban lelkesedése egész fiatalos hevével dicsőíti a 48-iki törvényhozást, melyet mindig a „nagy törvényhozás»-nak nevez, s a melynek jelentősége ezt az évszámot jelszóvá avatta. Ámde az 1848-iki törvényhozás műve nem volt több mint egy nagy kezdeményezés. A munka folytatását reánk hagyta örökül. Csak futó alaprajzát jegyezte a törvények s a történet lapjára annak az épületnek, a melyet a nemzeti jólét és nagyság számára tervezett. «E tervet — így kiált föl — habár csak egy részében is végrehajtani: önök dicsőségeül jutott!» Éles színekben eseteli a törvénykezés állapotainak tarthatatlanságát s bevallja, hogy a felelős igazságügyminister hatásköre nem terjed tovább, mint odáig, hogy «a visszaéléseknek piruló tanuja legyen». Az alaki jogot nem lehet megalkotni addig, míg a bíróság szervezete megállapítva nincs. Ismerteti a javaslat lényegét, szembeszáll a már fölmerült ellenvetésekkel, azután vázolja a megyei reform tervét a törvénykezés különválasztása után s így végzi szavait: «És most uraim, Isten segítségével vegyük föl a benső átalakulás nagy munkájának folyamát ott, a hol azt az események 1848-ban félbeszakították; vegyük föl azt a lelkesedés és egyetértés ugyanazon szellemével, az akaratnak ugyanazon erejével, a mely akkor e maroknyi nemzetet óriássá tette... Mutassuk meg, hogy e nemzet életképessége nemcsak az ellentállás negatív erejében áll, hanem egyúttal azon positiv erőben is, a mely alkot és teremt. Annyi vész és vihar után helyzetünk ma kedvezőbb mint volt századok óta; minden ellenfelünket szerencsésen ledöntöttük, vagy — a mi még több — barátunkká avattuk föl; diadalunk teljességének csak még egy ellenség áll útjában, de ez a legveszedelmesebb, mert azt magunk neveltük nagygyá és saját sorainkba osztottuk be. Neve: nemzeti balitélet! Rajta uraim! Le

az utolsó ellenséggel is, hogy a nemzet diadala teljes és tökéletes legyen!»

A másik említett beszédnek az a tudat adott lendületet, hogy a tervezett reform, különösen magának a botbüntetésnek eltörlése, a főrendiház túlnyomóan conservatív elemei részéről, tényleg nem találkozott rokonszenves érzelmekkel s a jogügyi bizottság ellenezte is azt. Kifejtette e beszédben, hogy a botbüntetés sérti az emberi méltóságot s elöli az emberben a javulás csiráját. Tiltakozott a föltevés ellen, mintha a messze jövő távolában fekvő utópiákért kockára akarná tenni a társadalom létét és biztonságát; de nem fogadhat el oly gyakorlati irányt, mely a társadalom eszményi céljával ellentétbe hozná. A botbüntetés jogtalanság s ezért nem szolgálhat a társadalom jogainak védelmére. Ha igaz az, hogy a bűnös maga is sok esetben a botbüntetést választaná a fogság helyett, ez egy okkal több e büntetés eltörlésére. A halálbüntetésnek ellensége, de azt még lehet némileg védelmezni azzal, hogy a társadalmat meg kell óvni azoktól, kiknél javulásra nincs remény; de a botbüntetés még ezzel sem indokolható, mert nem javít, hanem ront s a társadalmat nem óvja meg a rossztól, hanem azt még rosszabbá tevén, megint a társadalom nyakára zúdíttja. Egy conservatív főúr a napi sajtó ellenében a közvéleményre utalt. «Legyen szabad — úgymond Horváth Boldizsár — nekem is a közvéleményre hivatkoznom; de nem azon változékony, hullámzó, ingatag hatalomra, a melylyel én is gyakran szembeszállni, dacolni szoktam, a mely olyan mint a tenger, majd dagálylyal, majd apálylyal köszönt be s ma hálátlanul partra veti azon gyöngyöket, a melyeket még tegnap keble mélyén őrizett, hanem arra, a melynek ítélete a tudomány százados buvárlatának s a gyakorlati élet ezernyi adatainak összes eredményeiből alakúl, a mely úgy szólva az összes emberiség erkölcsi organismusának, életének üterét képezi... Hogyan fogjuk e nagyhatalom előtt igazolni tudni ama nagyratörő igényeinket, a melyek oda irányozvák, hogy az európai kultúra tényezői közé számíttassunk, ha ily rendszabályok által tényleg önmagunk bevalljuk, hogy kulturánk fokmérője most is még a rossz régi deres?! Ne rettenjünk vissza holmi apró krizisektől, ha intézkedéseinket a jog, az erkölcsiség, a humanitás, a műveltség szelleme lengi át... Szomorú dolog volna, ha még azon csekély krizis is, a melyet a botbüntetés eltörlése netalán támasztani fogna, veszélyes lehetne ránk nézve, akkor számot kellene magunkkal vetni, méltóságos Főrendek! akkor e nemzetet lehetne még egy ideig galvanizálni, de a teremtő és fentartó erő, az életrevalóság hiányzanék benne!»

Ezt a diadalmas hangot hiába keresnök azokban a beszédekben; melyekben Horváth Boldizsár az 1884-iki válaszfelirati vita és a főrendiház reformjának tárgyalása alkalmával a közszellemnek a szabadelvű és demokratikus irány követelményei iránti közönyét panaszoja, bár ez az elegiai alaphang szónoklatának csak újabb szépségeit tárja föl. «Egy ily korszak poshadt levegőjében — úgy mond — nem képződhetik s nem fejlődhetik ama nagy erkölcsi hatalom, melynek közvélemény a neve... Ma az ország egy nagy temetőhöz hasonlít, melynek nyomasztó, néma csendét néha néha csak a gyász hangjai szakítják félbe a gyász hangjai egy eltűnt jobb kor eszméi miatt, a melyek egymásután szállnak a sírba.» Ha itt egyéni érzülete talán nagyonis sötét színeket kever festőtáblájára, nem tagadhatjuk meg mély rokonszenvünket a demokratikus eszmék ősz bajnokától, midőn a hanyatló közszellemmel szemben kérő, könyörgő szóval fordul képviselőtársaihoz, csak az ő felbuzdulásuktól várva még esetleg egy kedvező fordulatot a tervezett parlamenti reformra nézve. «Mint nyári napon, midőn teljes szélesend uralkodik s még csak a szellők enyhe fuvalma sem háborgatja a fák lombjait s a tikkasztó hőségtől az elfáradt természet pihenni látszik, oly nyugodt, csendes, zajtalan ma a politikai levegő. A nemzet is elpihent, mozdulatlan a lelkesedés s a tetterő. Óh ne éljetez vissza e rátok nézve oly kedvező nyugalommal, ne tegyétek, hogy a szunnyadó nemzet fölébredése keserű csalódás legyen; ne támadjátok meg a nép erkölcsi érzületét, ne ingassátok meg azon becsületes nép hitét és bizalmát, a mely hű szövetségesünk volt a közös veszélyben, s a melyre ismét szükségünk lehet, ha új veszélyek fenyegetnék a hazát. Ne vigyétek oda a dolgot, hogy benső átalakulásunk összes jelentősége és értéke e három szóban zsugorodnék össze: az aristocrátia restaurációja.»

Megadatott neki, hogy még egyszer hallathassa szavát habár csak az előjátékában is annak a politikai küzdelemnek, melynek eredményéről bármint ítéljenek is actualis politikusok, az tagadásba nem vonható, hogy megvalósítása volt a Horváth Boldizsár politikai programja egy jelentős részének. Az elkeresztelési kérdés fölötti vitában tartott szónoklatát e bizalomteljes szavakkal zárta be: «Az erkölcsi világban szintúgy mint a physikai természetben a dagályt apály váltja föl. Ez minden nemzetnél úgy van, nálunk is, azzal a különbséggel azonban, hogy itt — fájdalom — a kurta dagályt többnyire hosszú apály követi és néha évtizedeken át kell arra várakoznunk, a míg a nemzeti apathiába temetkezett nagy eszmék sírjaikból újra győzelmesen föltámadnak. Sok jel oda mutat, hogy ismét

kedvező dagály közelg. Ne hagyjuk azt sikertelenül elillani, ne várjuk az új apályt, — siessünk az evezőkhöz!»

Horváth Boldizsárnak minden szónoklata annyira magán viseli egyéniségének kinyomatát, hogy nyilvános s nevezetesen parlamenti beszédein szemlét tartva, mindinkább kidomborodni látjuk magunk előtt az ő egyéniségének színgazdag, érdekes és vonzó képét is. Nehány intim vonást vegyítenek ebbe a képbe a kiváló szónok pohárköszöntői. Különösen szerette a szónoklásnak ezt a szabadabban szárnyaló s a költői gondolatoknak úgy mint a játszi humornak tágabb tért nyitó nemét; e beszédei képekben, főkép természeti jelenségekből merített költői hasonlatokban gazdagok, gyakran elmések, ötletesek voltak, de a formára is súlyt fektetett s ezért még a legbizalmasabb körnek szánt dévajkodó hangú toastokat is többnyire gondosan megfogalmazta és leírta. Az emberek apró gyarlóságait ilyenkor szemtől-szembe s ép ezért minden fájó él nélkül tette tréfa tárgyává, sőt élete utolsó éveiben a szenvedések fölébe emelkedő derült életbölcsessel, de minden cynismus vagy keserűség nélkül élcelt bizalmas körben mondott asztali beszédeiben saját kiállott bajai és szeme világának teljes megfogyatkozása fölött. Ezekben a beszédeiben nyilatkozott legtöbbször saját életpályájáról, életcéljáról, egyéni érzelmeiről és tapasztalatairól is, egyízben Belisárnak mondva magát, ki a közélet csatateréről kénytelen volt visszavonulni, jobb erőknék engedve át a tért, máskor építészszel hasonlítva össze magát, a kinek megvoltak tervei, műveinek legfőbb alapjait meg is vetheté, de alkotását nem fejezheté be; szobrászszal, kinek a véső kiesett kezéből, mielőtt művét kidomboríthatta volna. Sűrűn szólalt meg e fölköszöntőiben a családi boldogság iránti rajongása is s annak az embernek a búsongása, «a kinek a vihar elpusztítá hajlékát s most egykori boldogságának szétszórt romjai közt tévelyeg». «Nem költői rajongás — így szól egy asztali beszédében — hanem az életből merített tapasztalat szól belőlem, midőn azt mondom, hogy az élet minden élvei illúzió alapúlnak s az egyedüli valódi öröm az, melyet a családi élet nyújt.»

Gyöngéd kedélyének ezekben a mélységeiben, a melyeknek csillogó kincseit csak ritkán engedte felszínre hatolni, gyökerezett nyilvános élete ideáljai iránti odaadó, hű, kiirthatatlan szeretete is. Ő idealista volt a politikában is, idealista a szó legnemesebb és legteljesebb értelmében. Soha nem is tagadta, nem is igyekezett leplezni idealismusát; ékesszólása mindig legmagasabban szárnyalt, mikor az emberiség ideális javainak védelmére kelt, ő maga úgy vélte, hogy a mi eredményt működése fölmutathatott, azt az ő idelismusa

hozta létre. Szemere Bertalan emlékében ünnepli azt a férfit, a kit még a nemzeti lelkesedésnek ama fénykorában is kortársai az ideális, az elméleti államférfiak sorába igttattak.

Egyik beszámoló beszédében azokra hivatkozik, a kik talán nem fognak bünt találni abban, «ha valaki magával viszi a kormányra a szív melegét is», ha valakinek «több lelkesedése van eszméi, mint a hatalom birtoklása iránt». Mély és bátor meggyőződéssel dicsőítette az idealismust a politikában még akkor is, a mikor már — mint mondá — «csak mosolyognak rajta»; ő akkor is az idealismusban a hitet látta az emberiség magasabb, nemesebb rendeltetésében, azt a meggyőződést, hogy «minden jó és nemes, a minek erkölcsi hatása van, habár eredményei csak később mutatkoznának is, közelebb visz bennünket a célhoz. A vallás, a tudomány, a művészet s az emberi tevékenység minden ága legnagyobb vívmányait az idealismuskak köszönheti — úgymond — s hát csak a politikában nélkülözhetnők az idealismuskak? Nem! Hogy többet ne mondjak, idealismuskak nélkül Amerika még ma is terra incognita volna előttünk; világrészünk legnagyobb hatalma, Németország még ma is szétdarabolva volna; idealismuskak nélkül a rabszolgaság és a tortura még máig is főnnállana. S hogy a magam életéből is idézzek egy példát: idealismuskak nélkül a magyar bírói kar függetlensége még ma is a pium desideriumok sorába tartoznék... Az idealismuskak szüli azon csodálatos hatalmat, a mit lelkesedésnek nevezünk, s a mely a nemzeti élet döntő pillanataiban varázsléheletével szórja szét az akadályokat, a melyeket a legmélyebb bölcsesség s a legnagyobb kitartás sem volt képes, gyakran évtizedeken át, az útból elhárítani.»

Ettől a nemes idealismuskaktól Horváth Boldizsárt meg nem tudta fosztani életének semmi tapasztalata, a haladó életkor sem, még a korszaknak, melybe pályája esett, mélyreható változásai is érintetlenül hagyták lelkében ideáljai iránti szeretetét és hitét. Nála az életbölcsesség, melyet oly bő mértékben szerzett, s mely oly derült fényt vetett még aggkorának szenvedés-teljes utolsó éveire is, nem az ideálok elhervadt virágainak tövéből fakadó gyümölcs volt; ő oly fa volt, a mely egyszerre virágzik és gyümölcsöz: ideáljait megtartotta s az életbölcséséget megszerezte. Ha pályájának későbbi szakában tett nyilatkozataiban gyakran halljuk is megcsendülni egy csalódott nagy lélek keserúségét, azért mégis sohasem árúlják el szavai magokba az ő eszményeibe, azok helyességébe, igazságába és egykori diadalába vetett hitének megrendülését. Csak azt fájlalja, hogy neki nem volt megengedve annak a diadalnak a teljességét megérhetni, de egy perczig sem kételkedik benne, hogy a nemzet ezt a diadalt

ki fogja vívni. «A szünetelés vagy pillanatnyi hanyatlás a népek életében nem mindig jelenti a nagyobb szabású reformok bukását — így biztatja magát — a népeknek is megvan pibenési idejük.¹ «A mai apályt majdan a dagály váltja föl szintúgy mint az éjt a hajnal, mint a telet a kikelet követi... A mi eszméink diadala is be fog következni, mert erkölcsi alapjai ezek az emberiség jövőjének és az emberiség rendeltetése nem a süllyedés, hanem a haladás.»² Hiszen Mózesnek is egy új nemzedéket kellett bevárnia a pusztában, «melynek kezeibe azután az ígélet földének sorsát nyugalommal tehettle»,³ s nekünk, «a lezáruló korszak hulladozó maradványainak» könnyű lesz búcsút vennünk korunktól, tudva, hogy «azon örömhírt vihetjük meg az elköltözött nagy szellemeknek, hogy nagy alkotásaik sorsa, jövője... jó kezekben van».⁴

Az eszméknek és törekvéseknek, az ideáloknak és az elért életeredményeknek ez a megtisztult, magasztos harmóniája az, a mi a Horváth Boldizsár életének és egyéniségének tanulmányozását oly vonzóvá teszi. Ez a harmónia fúzi együvé az ő különböző irányokban kifejtett működését is. Költői, szépirodalmi munkássága, melyet szintén ismertetni igyekeztem, hasonlóképp nem önmagában, különállóan ítéendő meg, de mint nyílt és közvetetlen vallomása annak a költői, művészi léleknek, mely benne lakott és a mely szelleme minden termékében, egész gondolkozásában megnyilatkozott, megnyilatkozott működése legkimagaslóbb részében is: politikai szónoklataiban. Rá nézve a szónoki lendület, a választékos, classikus forma, a néhol költői szárnyalású nyelv nem egy alkalmi pose volt, a melyet pillanatnyi hatások kedvéért a tógával együtt öltünk föl a fórumon; a mint szentségtörésnek tartotta volna az ékesszólás nemes fegyvereit méltatlan vagy épen igaztalan ügy szolgálatába bocsátani, úgy viszont mindig az ihlet, az áhítat egy nemével nyúlt abban a teremben, a hol a nemzet sorsáról határoznak, azokhoz a kérdésekhez, a melyekhez a nemzet legmagasabb érdekei fűződnek, azokhoz az elvekhez, a melyek e kérdések megoldását irányozzák, s az ékesszólás művésze nála csak az az ösztönszerűen keresett és talált forma volt, mely gondolkozása emelkedettségének egyedül felelhetett meg. Ezért tettek beszédei oly nagy hatást még akkor is, mikor egy változott kor változott környezetében és változott légkörében csendült meg

¹ Emlékbeszéd Szemere B. fölött.

² 1887-ben temesvári választóihoz intézett beszéd.

³ 1884-iki választélfirati beszéd.

⁴ Emlékbeszéd gróf Mikó I. fölött.

ajkán a szó. A Ház ekkor is néma megilletődéssel hallgatta beszédeit, mintha érezte volna bennök fuvalmát alkotmányos életünk elmúlt tavaszkorának, mintha üzenetét hallotta volna bennök annak a nagy időnek, melyhez az új Magyarország megalapítóinak neve fűződik, a mely nemzeti közéletünknek még semmi csalódástól, semmi kiábrándulástól el nem bágyasztott lendületét látta. De egyúttal, a többnyire szenvedélytelen hang ellenére, melyen az ő szónoki stílje a maga régi polgárjogát érvényesítette a Házban az új jövevények között, beszédei úgy hatottak mint egy ünnepélyes tiltakozás az ellen a divatos áramlat és gyakorlat ellen, mely a nemzettanács termét a feleselés és a szófecsérlés, a malom alatti politizálás, a személyes hajszák idegizgató sportjának színhelyévé igyekszik lealacsonyítani s az irodalmi formát már-már szinte disqualificálónak kezdi tekinteni úgy a parlamenti szónokra mint a publicistára nézve.

A nemzet a kegyeletes érdeklődés egy nemével kérdezi, várja további sorsát annak az ideiglenesnek készült, de czéljának 35 évig szolgált épületnek ott a Sándor-utczában, a melynek köveihez politikai történetünk egy jelentőségteljes korszakának emlékei fűződnek. Az a Ház látta a Horváth Boldizsár szónoki diadalait is és hallotta szónoki hattyúdálát. Kívánjuk és reméljük, hogy abból a szellemi leltárból, a melyet Magyarország törvényhozása a régi hajlékból az új palotába, a régi korszakból az újba magával vitt, ne hiányozzanak azok a tradíciók sem, a melyeket politikai szónoklatunk történetében a Horváth Boldizsár alakja, neve oly fényesen képvisel. Ezek a hagyományok hassanak ott megújuló és fokozott erővel, mint megnemesítői és tisztítói közéletünk nyelvének, mint megerősítői a szónoklat nemes művészete változhatatlan létjogába vetett hitnek és mint elhíntői, terjesztői annak a politikai idealizmusnak, a melyet Horváth Boldizsárban egyaránt ismertek el azok, a kik dicsérték és azok, a kik gánacsolták érte. Hogy nyomukban igazolást találjon az ősz hazafi kijelentése és valóra váljék jóslata, hogy a magyar parlamentben «az elvek oltárai nem dültek mind halomra», van benne «hűség, kegyelet és ragaszkodás a nemzeti nagy korszakok hagyományai iránt», s hogy lesznek mindig, a kik eszményeket követve és a szó varázserejével hirdetve «a rideg politikai realismust meg fogják óvni attól a hibától, a mely ephemer sikereknek, a pillanat előnyei- nek gyakran fölláldozhatná a nemzet magasabb, állandó érdekeit».

HOGYNE SZERETNÉLEK.

JAKAB ÖDÖNTŐL.

Ha nevet egyik szem, vagy könyektől ázik,
Szintén vele nevet, vele sír a másik ;
Szomszédba fogamzott rózsabokor ága
Szerelmesen hajlik át a szomszédjára ;
Fáradt madár szépen párjához simulva
Piheni keresztül lágy fészken az éjet.
Minden szereti itt saját maga társát,
Hát én, édes társam, hogyne szeretnék !

Páros élet legszebb ezen a világon,
Vágyik is minden, hogy párjára találjon ;
Még a fa is, mely tar pusztákon növekszik.
Árvaságán az is enyhíteni törekszik :
Társúl maga mellé árnyékát rajzolja,
Úgy úzi el a zord egyedüliséget.
S ha kedves a fának még az az árnyék is,
Hát én, édes társam, hogyne szeretnék !

Legényember sorsát magam is átéltem.
Szabad élet, de nem irigyelem mégsem :
Van, a ki virágot tűzzön kalapjába,
De nincs, a ki ágyát megvesse puhára ;
Senkire sincs gondja, de e gondtalanság
Sokszor olyan nehéz gondot át szivének !
Te vetted le rólam ezt a nehéz gondot :
Hát én, édes társam, hogyne szeretnék !

Mondják: nyűg az asszony, ha már egyszer társunk,
Tilalmaz, hogy többé másokat is lássunk,
Mint a pásztortűz, mely, ha fellobog este,
Nem enged ellátni maga mellől messze.

De hadd korlátozza szemünket az a tűz,
Csak adjon egy kis fényt, egy kis melegséget.
Pásztor is szereti az ő pásztortüzét,
Hát én, édes társam, hogyan szeretnék!

Szerettelek én már akkor is tégedet,
Mikor igazán még nem is ismertelek,
Mikor még egyebet mit se tudtam rólad,
Csak hogy ünnepelt lány, ifjú, viruló vagy.
Ki sejtette volna kincseit még akkor
A kis, falusi lány tiszta kebelének?
Most tudom én, csak most, igazán hogy mi vagy!
Hát én, édes társam, hogyan szeretnék!

Te vagy mindenem, kit semmi sem pótolhat,
Fölöttem egyedül te uralkodol csak.
Ragyoghat az égről a napvilág másnak:
Engem éj környékez, bús éj, ha nem látlak.
Szívemben tavasz van, ha mosolyod rám süt,
S ha kedved elborúlt: a szívemben tél lett.
Üdvöm, kárhozzatom csak te lehetsz nékem!
Hát én, édes társam, hogyan szeretnék!

Mikor úgy kettecskén ülünk egymás mellett,
S a boldog merengés némasága meglep,
Magamtól nem egyszer kérdezem titokban:
Vajon én szeretlek, vagy te szeretsz jobban?
De ki mérhetné meg, hogy két feneketlen
Tenger vize közül melyik vize mélyebb?
Csak az bizonyos, hogy nagyon szeretsz te is.
Hát én, édes társam, hogyan szeretnék!

A mi szerelmünket nem ez a föld szülte:
Valami szebb, tisztább csillagból került le,
Miként a meteor, melyet lánggra gyúladt,
Fényes töredékben egy más világ hullat.
S ha nem e föld szülte, földiek módjára
Sír határvövényél nem is érhet véget.
Elmúlhatunk mi, de megmarad szerelmünk!
Hát én, édes társam, hogyan szeretnék!

Majd ha már fed minket szomorúfűz árnya,
Gazdátlan szerelmünk szétmegy a világba,
S fiatal szivekbe bélopódzva halkán:
Újra virágzik ott egy-egy édes dalban;
Mit mi érzénk egykor, ismét rímbe csendül
Aján sok szerelmes lánynak és legénynek,
S dalról-dalra száll a halhatatlanságunk!
Hát én, édes társam, hogyan szeretnék!

A NAGY UTAZÓ.

Rajz.

BERCZIK ARPÁDTÓL.

Az öreg Vándori Jeromos, nyugalmazott számtanácsos nagyon szeretett utazni. Szenvedélye volt az utazás. Nem tudott utazás nélkül meglenni. Úgy érezte magáról, hogy nem számtanácsosnak, hanem utazónak született. Senkit sem irigyelt úgy, mint a bolygó zsidót és ugyancsak bolygó hollandit, a kik folyton járhattak, utazhattak; irigyelte a hálókocsik alkalmazottait, a vasuti kalauzokat s egyáltalán mindenkit, a ki nem volt egy helyhez kötve, hanem világot láthatott.

Ű ez az utazónak született ember ennek a szenvedélynek, jobban mondva tehetségének sohse tehetett eleget. Szerencsés Columbus, Cook, Magelhaens, Nansen, Franklin s ti mind nagy utazók, a kik új világokat fedeztetek föl, vajon nem szorútlatok volna háttérbe, ha Vándori Jeromost a sors nem arra kárhoztatja, hogy rovatoljon, rovancsoljon, úti naplókat érvényesítsen és több efféle lélekölő száraz munkával töltse drága idejét, melyet sokkal hasznosabban értékesíthetne, mint világjáró az emberiség javára.

De hát hogy élhessen kedvtelésének egy számtanácsos, ki összes tisztii illetményeiből csak a legnagyobb takarékosággal fedezheti azokat a költségeket, melyek a három gyerek fölnevelésével összekötött családfentartásból reá híramlanak.

Így történt aztán, hogy Vándori Jeromos — ámbátor már elérte ötvenhatodik évét — nagyobb útát nem tett, mint, hogy hivatalosan ki lévén küldve, Ungvár városát kétszer, és egyszer Debreczent megjárta. Bármily tisztelettel viseltessünk Ungvár és Debreczen rendezett tanácsú és szab. kir városok, mint olyanok iránt, azt az egyet kétségbe senki se fogja vonhatni, hogy egy szenvedélyes utazónak a Debreczenbe és Debreczenből Ungvárra, és Ungvárról oda-vissza utazás nem nyújt elégséges anyagot a fölfedezésekre s még kevésbbé az utazási szomj kielégítésére.

Vigasztalódott azonban Vándori Jeromos azzal, hogy idővel minden megváltozhatik, mert gyermekei majd csak felnőnek s nem szorulnak többé támogatására; ha pedig 40-ik szolgálati évét betölti, egy nappal se szolgál tovább, hanem nyugalomba vonul s azután egész idejét utazásra fogja szentelni, a mit annál könnyebben megtehet, mert nem kell magával vinnie a feleségét, a ki semmitől sem irtózik annyira, mint az utazástól és még egy zugligeti kirándulásra is csak nehezen szánja el magát, azt tartván, hogy sehol sincs jobb levegő, mint a hol laknak — a Ferenczvárosban. Mert igaz ugyan, hogy mint a turistatársaság kiválóan buzgó tagja, vasárnaponként a főváros környékét télen-nyáron bekalandozta, de ha a Dobogókőt tízszer is megmászta, ha Pilis-Csabát, Pilis-Szántót, Pomázt, Leányfalut többször bejárta, mint bármely turista előtte, mégis csak szégyenpír vonul arczára, mikor szóba kerül Páris, Berlin, Róma, London, Peking, Chicago, Yokohama! Hisz ő még Bécsben se volt!

De ha utazási szomját valóságban ki nem elégíthette, kielégítette képzeletben.

Nem utazhatott tényleg, utazgatott hát elméletileg.

Papiron!

A hány uti tervet ő papiron kidolgozott, a hány társaskirándulást ő gondolatban rendezett, abból tíz Cook is megélhetett volna.

S milyen terveket vetett ő papírra! A legmerészebbeket!... Egy uti terv az éjszaki Caphoz Norvégián át a legapróbb részletekben ki volt dolgozva; az indulás napjával, sőt órájával! Milyen fjordokat fog majd látni... aztán Hammerfest városa... az éjféle nap... hát még a «Nordcap» megmászása... Ha onnan végigtekinthet az óriás éjszaki jég és hóvilág tengerén!... Épen olyan részletesen kipéczézte ő egyiptomi utazását. Mert hogy a Nilus völgyét s az ó-világ dicső omladékait meg kell néznie, az magától értetik. Semmi hajlandóságot sem érzett magában meghalni a nélkül, hogy életprogrammjának ezt a pontját meg ne valósítsa. Le fog menni Assuanig, aztán visszajövet Alexandriából át megy hajón Jaffába s onnan Jeruzsálembe a szent sírhoz. Ennek az utazásnak némileg zarándoklási jellege volna, mert egy igen súlyos betegsége alkalmával fogadást tett, hogy ha körülményei engedni fogják, elzarándokol Jeruzsálembe.

Leírhatnók többi uti terveit is, melyek közt nem utolsó helyet foglalt el egy átrándulás Amerikába, sőt nagyjában arra nézve is megállapodott magában, hogy ha valamely szerencsés véletlen nagyobb összeg pénzhez juttatná, Indiát, — a mennyei birodalmat és a mikádók érdekes országát is meglátogatja. Mind ezt azért hoz-

tam fel, hogy mindenki lássa, milyen alapos készültségű ember volt Vándori Jeromos s milyen lelkiösmeretesen elrendezett már mindent jövődjő útjaira. Az utazási irodák prospektusait nagy szorgalommal összegyűjtötte, a mint hogy évek óta állandó alak volt azokban. Minduntalan akadt kérdezeni valója valami vonat, vagy hajójárat dolgában, nem változott-e meg a New-Yorkból Chicagóba délelőtt 11 órakor induló gyorsvonat érkezési ideje, útközben ezen vagy azon az állomáson hány perczig áll. Vagy pedig Hamburgból a «Kaiser Wilhelm» gőzhajó mely napon köt ki Liverpoolban s több efféle. Az utazási iroda személyzete ezen igen sürgős módon kifejezett kérdések miatt elejénte azt hitte Vándori Jeromosról, hogy legközelebb szándékozik útnak indulni. Lassanként azonban rá jöttek kérdéseinek valódi természetére, hogy ezekkel a kérdésekkel s utánjárásokkal csak önmagát ringatja édes ámitásba és csalódásba, mint a szenvedélyes dohányos, a ki dohány hijján a hideg pipaszár szívásában keres kielégítést. Kezdték hát rajta mosolyogni, ki több, ki kevesebb gúnynyal, utóbb törzsvendégnek nézték s szinte nélkülözték, ha pár napig nem mutatta magát.

Ilyen módon teltek, múltak az évek, míg végre elérkezett az a nagy nap, hogy családjának tagjai mind el voltak látva és Vándori Jeromos abba a bizonyos nyugalomba léphetett, melyet hivatalos kifejezéssel jól megérdemeltnek szokás nevezni. Tisztviselőtársai egy szép uti táskával lepték meg, melynek berendezése Jeromost valóssággal elérzékenyítette. A kinek ilyen tökéletesen fölszerelt uti táskája van, az már elutazhatik akárhová. Biztosította is a derék kartársakat, hogy gyöngéd figyelmük nem fog kárba veszni, mert mihelyt ügyeit rendbe hozta s útlevelét kivette, elindul Amerikába. A földi test még Budapest köveit taposta és legét szífta, de lelke már ott lebegett a messze oceán felett és lelki szemeivel már a Niagarában és a «nemzeti park» csodáiban gyönyörködött.

Nem csoda, ha ilyen önkívületi járkálás közben az utcán elbukott és jobb lábát eltörte. Pedig jövő szerdán akart Oderbergen és Berlinen át Hamburgba menni!

Vagy két hónapig nyomta az ágyat, mert közben tüdőgyulladást is kapott. Lázálmaiban szakadatlanul utazgatott és rendkívüli távolságokat járt be hihetetlen rövid idő alatt. Pekingből rögtön a tűzföldön termett és Gibraltárból minden közbeeső állomás mellőzésével egyenest Venezuelába jutott. Még önkívületében is csodálkozást kellett földrajzi tudományá!

Végre föl- és kiépült, de nem kelhetett útra, mert a hosszú idő óta megtakarított útipénznek egy jó részét elvitte a betegség. Mindenek

előtt tehát ki kellett a hiányt pótolni szigorú takarékossgal, le is mondott a szivarról és borról.

Együttal pedig eltökélte, hogy az amerikai útról egyelőre lemond! Mert az nagyon is sok időbe kerülne, a míg az arra szükséges pénzt megint összekuporgatná. — Kevéssel beéri — Vágyait ki kevesebbre méri, mondja a költő és Vándori Jeromos is érett megfontolás után belenyugodott abba, hogy első útját Amerika helyett Angliába és Skóciába teszi. Hiszen ott is angolul beszélnek, London vetekedhetik New-Yorkkal és Skócia tavairól, hegyeiről nagyon sok szépet olvasott. Két napig folyton angol földön vasutazgatott, míg negyednap környezetének és családjának nagy meglepetésére hirtelen, minden nyomósabb ok nélkül a norvégiai uti tervet kérte elő és délben kijelentette, hogy a tengeri út mégis csak jobb hatással lesz egészségére, mint a sok vasutazás.

Felesége nagyon fölöslegesnek tartotta a norvégiai utazást is, mert Vándori uram a nélkül is úgy beszélt az ottani dolgokról, mintha már látta volna.

— Ugyan mit mégis el? Hiszen ha visszajössz se fogsz többet tudni, mint most tudsz!

Jeromos éktelen dühbe gurult ezen az avatatlan megjegyzésen! Csak azért is elmegy Norvégiába jövő nyáron, mert az idén már kikapott a jó időből, hanem, hogy jövő évben július 2-án elindul — az olyan bizonyos, mint az egy halál s ha bárki erre nézve ellenmondást vagy kételkedést kockáztatott meg, az magára vonta neheztelését.

A tél szorgalmas készülődés közt telt el a norvégiai útra. Még egyszer elővette az éjszaki utazásra vonatkozó összes műveit, néhány lényeges pontban kijavította az úti programot s épen azon tűnődött, nem tehetné-e meg az utat visszafelé Svédországon, Finnlandon és Péterváron át... a mikor egy rémhír érte, mely rendkívül megrendítette.

Egyik unokaöcscse, a kinél készpénzének egy része le volt téve, s ki mint kereskedő értékesítvén azt, hatos kamatot fizetett eddig, megbukott s oda veszett az annyi nélkülözéssel összegyűjtött uti pénz.

Szegény Vándori Jeromos! A ki eddig mosolygott rajta, még az is megszánta! A borzasztó hír nem vette le lábáról, ágyba se dobta, mint elejénte félték, hanem a csapás azért mégse vonult el nyomtalanul fölötte! Megrokkantotta testileg, lelkileg! Az élénk, tüzes hatvan éves ember, a ki eddig szenvedélyes hévvel adta elő terveit és biztos, megrendíthetetlen nyugalommal és biztossággal tekintett a jövőbe,

hirtelen megkomolyodott, kishitű lett, kétkedővé és megsovánkodott arcban úgy, mint kedvben. Ez a csapás végigsöpört vágyainak, reményeinek vetésén és letörte, letarolta.

Ő meg ott álldogált némán, mint a gazda a jégverés után!

Hát mi lesz ebből? Mit csináljon ezentúl? 3000 koronája volt félre téve, ebből 1600 elveszett, maradt még 1400, mely szerencsére a takaréokban volt elhelyezve. Csakhogy ez kevés a norvégiai útra! Lemondjon-e róla vagy várja be, míg a még szükségest hosszas, lassú takarékossgal kipótolhatja? De istenem! Ki tudja mi jön közbe addig... hátha még valami csapás éri... Sietni kell az úttal, különben kifogy mindenből, pénzből, egészségből, időből!

Mind ezt ide-oda forgatta magában, a nélkül, hogy szándékairól valakit tájékoztatott volna. Nem hánytorgatta terveit, még a felesége előtt is titkolózott s ha egy-egy ismerőse tréfásan faggatni kezdte, hogy: Czimbora, hát lesz-e valami az utazásból?... nagyon szerényen, szinte félénken csak annyit felelt, hogy: Talán... ha az isten is úgy akarja!

Norvégia végképen lekerült a közelebb megvalósítható tervek sorából, de ismételt számíttatás után kisütötte, hogy a maradék pénzen megtehet egy szép párisi utat Svájczon keresztül. Az sem utolsó mulatság! Németország egy részét, a Rajnát útba lehet ejteni! Aztán Páris... a világ közepe... a szellemi élet góczpontja!

Minél tovább foglalkozott ezzel a tervvel, annál jobban megkedvelte! Tavasszal — május-juniusban gyönyörű hely ez a Páris... Pár óra alatt a tengerig juthat...

Derülni kezdett.

Csüggetegségéből magához tér s egy-egy pillantásra felvillan a régi nagy utazónak vállalkozó merészsége!

Belátta, hogy a párisi úton kellett volna kezdenie. Amerikába s Norvégiába menni, a ki még Párist se látta, nevetség! Csak meg kell fordítani a sorrendet s nem a végén fogni bele... Lám! lám! a sors sokszor kijavítja, a mit mi elhibázunk!

Páris!...

Melynek minden köve történet!

Mit fog érezni, ha először hajtat be a városba... végig a boulevardokon... a fogadó elé... Mondjuk ki kereken a Grand-Hotel elé! Mert ott fog lakni; az utolsó emeleten... fenn a padláson igen jutányosan kapni szobát s ugyan mire tartson az ember drága szobát Párisban, a hol soha sincs otthon?

Milyen édesen tudott Vándori Jeromos ezen elábrándozni! Ott látta már magát a Café de la Paix előtt üldögélve, a hogy el-elméláz-

gat az embertömegeken, melyek azon a nevezetes sarkon körülhul-
lámzanak!

Junius hatodikára volt kitűzve az indulás. Irány: Svájczen át
oda, vissza Köln — Frankfurt — Bécs...

Milyen jó kedvvel beszélt erről az útjáról a feleségének...
az áldott léleknek vacsora közben junius másodikán... És hogy
örült lelke a lelkemnek! Hál' isten! Csakhogy végre-valahára eljut az
ura valahová... és megvalósíthatja régi... régi kedves tervét...
Nincs már semmi... de éppen semmi akadály! Még az unoka-
öccsénél letett pénzből is megkerült 200 korona!...

Vigan koczingtattak az öregek... ugyancsak vízzel... De
a jó hangulathoz a bor nem szükséges okvetlenül.

— Már ott sétálgatok a Place de la Concorde-on! paczkázott
Jeromos!

„De mindenünnen küldj ám anzikszot!» kötekedett a feleség!

A gyerekek is eljöttek vacsora után egy kis tereferére. Évek
óta ilyen jó kedv nem volt a Vándori Jeromos házában...

Utoljára is volt ilyen hangos kedvök...

Mert a mikor... jaj! magam sem tudom, hogyan fogjak bele
és hogy irjam le... A jelenvoltak se tudtak róla számot adni.
Mind másképen beszéli el... Egyik azt állítja, hogy a mama szó
nélkül fordult le a székről... A másik azt látta, hogy már előbb
egy perczzel elhalványodott... az asztalhoz kapott... Csak aztán
bukott le... A harmadik...

Mindegy... akárhogy történt... szegényt se így, se úgy fel-
támasztani nem lehetett!

S így történt, hogy ő, a ki soha se szeretett utazgatni, az ura
előtt tett meg egy nagy... igen nagy utat! A legnagyobbat vala-
mennyi közül! A melynek tervét nem mi állapítjuk meg, hanem
egy más utazási iroda, mely az idegen forgalomról kitűnően gon-
doskodik.

Vándori Jeromos is így gondolkozott és mikor ki-ki járogatott
a temetőbe, úgy rémlett neki, hogy minden földi utazgatás hiába való
tervelgetés, mely elé örökösen akadályok gördülnek, holott ime ez az
utazás milyen szépen, simán ment végbe. Az ő felesége soha se
tervelgetett semmit, irodákba se járogatott prospektusért s ime a
nagy utaztató odafenn egyszerre hogyan tétetett vele olyan utat,
melynél titokszerűbb, érdekesebb út ezen a világon nem képzelhető.

S kezdte elfogni mondhatatlan vágyakozás egy másik utazás-
hoz... egy másik világba... a hol megint találkozhatnak öreg fele-
ségével.

Mikor ezentúl barátai kérdezték: nem utazik-e el szórakozásból... oda fel nézett és mosolygott hozzá sajátságosan... Nagyon sajátságosan... Felelet helyett meg csak rázta a fejét.

«Majd annak idején»

— És hová?

«Hát oda!»

De hogy mit értett az oda szó alatt, nem fejtette ki. Annyit gyanítottak, hogy se Norvégiát, se Amerikát nem érti az «oda» szó alatt.

Vándori Jeromos egyáltalán napról-napra furcsább lett.

El-eljárogatott a templomba s mikor kérdezték hol járt, azt felcste: az utazási irodában.

Olvasva találták. Kérdezték mit olvas.

Azt felelte: Baedeckert.

Pedig az a könyv a Kempis Tamás könyve volt.

Gyűjteni kezdte a gyászjelentéseket.

Kérdezték mire gyűjti a partékat.

«Nem parték ezek, hanem úti prospektusok.»

Egy nap aztán ott találták a felesége sírján holtan.

A bonczolás azt állapította meg, hogy hűdés miatt halt meg.

Pedig dehogy halt meg. Csak elutazott a mennyei birodalomba.

De nem Chinába.

IFJABB PÉCZELY JÓZSEF EMLÉKEZETE.

(1789—1849.)

(Beszéd a Gyulai-serleggel az ünnepi lakomán.)

HEGEDŰS ISTVÁNTÓL.

Midőn e serleggel kezemben a Péczely József emlékét kívánom felújítani, egy megható jelenet emléke ragadja meg lelkemet. E serleg, mely a magyar irodalom gyümölcsöző korában diadalmas írói pályát futó férfi tiszteletére avattatott föl, eszembe juttatja azt az ezüst billikomot, melyet irodalmunk rügyfakasztó tavaszán nyert pályadíjúl egy ifjú, ki, hajh! a végzet zord kegyetlenségéből meg sem érte azt az örömet, hogy azt ajkával érinthesse. Ő az élet itala helyett Léthe-vizéből ivott: kora sírba dült. Péczely József 1840 márcz. 1-én Debreczenben tartott ünnepélyen könyes szemekkel, megrendült szívvel adta át Társaságunk jutalmát Nagy Imre helyett a testvérnek, kiről *Hattyú dalában* a költő megjósolja

«Szelíd lesz a közös, nagy álom,
Testvér tesz le sírba engemet.»

A sírba, hová egy más költeményében oly megható módon kívánkozik és a *Hold* cz. versében e halvány arcú éji vándort kéri, hogy ha lesz, ki könyvet ejt felette

«Súgd neki, hogy a haza
Zengjen csak ajakán.»

Igen, csak a haza! Oh mi mélyen megható e korszak sóvárgó hazaszeretete! Önkéntelen kínálkozik az alkalom irodalmunk jelen gyümölcsöntő szakában arra a korszakra gondolnunk. Ez a Gyulai-serleg és Nagy Imrének és diadalmas társának, Szilágyi Istvánnak szánt billikom két korszak jelképe.

Büszke lelkesedés és fájó panasz hangzik Péczelynek, társaságunk egyik alapító, az első kilencz közé választott tagjának ajkán. E beszéd Péczely írói egyéniségének legszebb kifejezése.

Ugyanó, ki tanítványait a latin irodalom remekeibe vezette be, latin versek írására lelkesíté, dolgozataikat *Pallas Debreczina* cz. alatt ki is adta, a nemzeti nyelv becsét, sőt elsőségét föl fogta. Tehetségesebb tanítványainak verseit *Lant* cz. alatt megindított apróbb almanachokban tette közzé. Négy év mulva abba hagyja. Az 1835-iki *Lant* epilógusában olvassuk:

«A kor-szellem ihletére zendült e lant», de fájó panaszszal némul el. Gúny és félreértés lett Péczely jutalma.

A régi világ klasszikus eszményén csüngő lelke kibontakozott a régi felfogásból és kijelenti: «Ime most tettel bebizonyítva, hogy a réginek szerelme nem oltotta ki hazafi kebleitekből az újnak, a nemzetinek sokkal *természetesebb*, mindenén felül állni tartozó, czélra egyedül vezető szerelmét». Ő oly korszakban született, midőn még a szellemek azon ígézet büvkörében éltek, melyet a latin kultúra idézett föl. Mint Longfellov *Arany legendájában* az egyik legenda hőse Felix meghallja a zárda kertjében egy csodás hangú madár énekét. Elámulva figyel, figyel. Perczek órák, napok, hónapok, évek röpülnek el feje felett és ő tovább figyel. A zárdában a hű társak már elveszettnek gondolták, a holtak közé számíták. Midőn magához tér, vissza megy magányába, kitünt, hogy száz év repült el.

«És akkor megismerik
Büvös hatalmát, erejét
Égi madár csodás dalának,
Hogy hangja mellett álmódott
Ölén az öröklétnek
A számos hosszú évek
Kevés, rövid percek valának.»

Ily ígézet alatt álltak a szellemek. De a haza megmentésének gondolata megszólaltatta a néma gyermeket is. Megzendült a hazai nyelv: gyorsan nőtt ereje, nőtt hatalma.

Péczely, mesterének Budai Ézsaiásnak érdemét az Akadémiában 1841 szeptember 5-én tartott beszédében éppen abban találja, hogy a tudományokat magyar nyelven szólalatta meg. Maga, ki *Summariumában* nagy tudománnyal világtörténetet adott latinnyelven és két vaskos kötetben bocsátá közzé 1827-ben és 1830-ban, hét év múlva *A magyarok történetei* cz. alatt *magyar* nyelven írt oly történetet, melyet a nagy közönség élvezhet, mely Katona István 42 kötetes kritikai történetében, Pray György nagy folio-köteteihez képest két kötetben foglalja egybe az egész történeti anyagot a mohácsi vészig. Megemlékezik az egyes eseményeknél a mondáról, meg a költői feldolgozásról is. Az alpári ütközet eszébe juttatja a *Zalán futását*. Árpád nagy tetteinek összefoglalása után lelkesedve

kiált föl: Mely méltó volt tehát a halhatatlan férfiúnak valahára egy Homérra találni *Horvátunkban!*

A mohácsi vész után a mi Kisfaludynkkal sóhajt föl:

«Nemzeti nagy létünk nagy temetője Mohács». És honfi szívének mély bánatával nyögi:

Hajh, s ezt visszavonás okozá mind s durva irigység!

A történetet az élő hazaszeretet örömeivel és bújával, reményeivel és aggodalmaival kíséri.

És a sors, a sokszor megátkozott sors milyen nagy költőnek bizonyult Péczely életében!

1848 márczius 26-án a nemzetörökül jelentkezett debreczeni diákoknak mond egy beszédet, mely messze viszhangot keltett széles hazában. Lefestvén a francia februári forradalom hatását, Kossuth bécsi diadalát, az ország közlekedését, így szól szeretett fiaihoz: «Számolunk karotokra, számolunk bátorságotokra, hogy ti sem lesztok alább valók, mint hajdan a híres pécsi főiskola Mohácsnál elveszett örök híré, ifjú Leonidásai.» Fölkéri őket, hogy ha a diadalt kivívják, leeresztett fegyvereikkel térjenek vissza az alma materhez; mert — mint mondja — «ti Apollónak vagytok és maradtok hívei.»

És a fiúk közül, a kik visszatértek, Péczelynek csak frissen hantolt sírját találták. 1849 május 23-án halt meg. De — mint mondtam — a sors költőnek bizonyult. Orvosától, Kmetty tábornok fivérértől megtudja Budavár bevételének hívét. Büszke örömmel lépte át az ismeretlen világ határát.

A történet lelkét önté tanítványaiába. E lélek nyert diadalt Buda várfokán. És ha azon értekezésben, melylyel Társaságunkban székét elfoglalta, Homér és Vergil közt vont párhuzamban kikel Homér nyers ereje, a műszerkezetben elkövetett súlyos botlásai miatt és szembe állítja Vergil finom szalú meseszövéését, egységes kompozícióját, nyelvének báját: én e tévedésnek magyarázatát abban találok, hogy ő édes atyjának id. Péczely Józsefnek fölfogását öröklé, ki annak a Voltairenek fordítá Henriade-ját és drámáit, kit a XVIII. század ünnepelt műtészé La Harpe fölibe becsült Shakespeare-nek. De van még egy mélyebben rejlő oka e tévedésnek. Annak a római léleknek volt tolmácsa Péczely, mely az államalkotó nemzet heróságban élt.

Tantae molis erat Romanam condere gentem.

A honalapító római lélek szólt a magyar lélekhez is. Nekünk is nemzetet kellett teremtenünk.

E nagy mű nagy tervezőjét, Széchenyit ismeri el vezéréül a mi Péczelynk. Neki ajánlja magyar történetének második kötetét.

Az ő tanait viszhangozza akadémiai székfoglaló értekezése, melyet a nemzetgazdaságnak a nemzeti művelődésre való hatásáról tart és az antik klasszikus világ köréből vett példákkal igazol. Az ion műveltség magyarázatát találja a ionok gazdagságában, mintha csak Thukydides érvelését hallanók, melylyel bizonyítgatja, hogy még a trójai hadjárat vezére is csak a leggazdagabb állam királya lehetett. Széchenyiről mondja egyik hexameteré:

«Minden vágyja keresni igazt, használni Honának».

És e sort kiténő latin nyelven is visszaadja, mint a hogy *Epigrammái* közt ugyanazt az eszmét latin és magyar nyelven egyforma csinnal bírja kifejezni. Szorgalma, takarékosága meg is hozta gyümölcsét. Jó-létre, sőt szép vagyonna tett szert. De mesterét, Széchenyit követte: «használni akart honának.» Nagy alapítványokat tett több protestáns intézetnél. Azt tett az Akadémiának. A történeti eszmék kutatását és kifejezését történeti munkában és költői formában czélozza a Péczely-alapítvány. Ez volt az ő egyéniségének fő jellemvonása.

És most, mikor az ő emlékére ürítem e serleget: azt a szellemet kívánom földézni, mely a nemzeti megújulás tavaszán járta be a lelkeket. E szellem hatása költé uj életre nemzetünket. Ebben van a megújulás soha ki nem apadó forrása, mert e szellem az igaz honszeretet hazát alkotó, hazát fentartó, hazát virágoztató örök ifjúságnak lelke, szelleme.

Áldassék az e szellemtől áthatott Péczely József emléke miközöttünk!

II.

HUGO VICTOR SZÜLETÉSÉNEK
SZÁZADIK ÉVFORDULÓJA.

A társaság 1902 február 26-iki rendes havi ülését az elnök arra való utalással nyitotta meg, hogy e napon ünnepli Franciaország s véle az egész művelt világ Hugo Victor születésének századik évfordulóját. Ehhez képest, a mai ülés felolvasásainak rendjén, a Kisfaludy-Társaság is bemutatja hódolatát a nagy francia költő szellemének.

Ez ülésen olvasta fel Ábrányi Emil rendes tag Hugo Victor életéről és irodalmi működéséről szóló tanulmányát, melyet a társaság felkérésére írt, Vargha Gyula titkár pedig Hugo Victor két költeményét Szász Károly rendes tag műfordításában. E felolvasásokat a következő lapokon tesszük közzé.

A zárt ülésben a társaság megbizta az elnökséget, hogy az ülés Hugo Victor emlékének szentelt részéről a francia Akadémiát levélben tudósítsa s felkérte egyben Radó Antal rendes tagot, hogy ugyanarról a francia sajtónak is megfelelő úton hírt adjon.

★

Az 1902 november 26-ikán tartott havi ülésen az elnök jelentette, hogy a francia Akadémia nevében annak titkára köszönő levelet intézett a társasághoz Hugo Victor emlékezetének megünnepléséért. Megküldetett a társaságnak a *Le centenaire de Victor Hugo* című könyv is, melyben a nagy költő százéves születési évfordulója megünneplésére alakult francia bizottság összefoglalva ismerteti a Franciaországban és azon kívül a nevezetes évforduló alkalmából rendezett irodalmi ünnepélyeket s melyben a Kisfaludy-Társaság Hugo Victor emlékezetének szentelt felolvasó ülése is kellően van méltatva.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

HUGO VICTOR.

ÁBRÁNYI EMILTŐL.

Február havi rendes ülésünk mai napja szorosán összeesik az-
zal a nappal, a melyen Hugo Victor, Franciaország illusztris költője,
száz évvel ezelőtt világra jött. 1902. február 26-ikát irunk a mai
napon. És Hugo Victor 1802. február 26-án született.

A véletlenség játéka, hogy a dátumok ilyen pontosan találko-
znak. De az nem a véletlen műve, hogy Hugo Victor gloriózus em-
léke a mai napon a Kisfaludy-Társaságban is fölragyog. Francia-
ország, különösen Páris, a francia szellem óriás centruma, ma
világraszóló ünneplés színhelye. Az értelmiség vezető emberei, írók,
költők, művészek, államférfiak és mindazok, a kik a társadalom csú-
csán állanak, együtt ünneplik Hugo Victor világrajöttének századik
évfordulóját. Páris, helyesebben a francia nemzet maga: körmenet-
ben járul a költő ércszobra elé, melyről ma hullott le a lepel, hogy
lábaihoz tegye hódolatát; hogy ezt a szobrot, a francia nemzet
teremtő erejének és dicsőségének ezt az ércbeöntött szimbolumát, a
költői nagyságnak ezt a magányos érc-szigetét koszorúk tengerével
vegye körül. A francziák joggal manifesztálhatják, hogy Hugo Victor
első sorban a francia földdé, első sorban a francia jellemet, a
francia temperamentumot, a francia faj génuszát képviseli. De köl-
tészete nagyságának, szíve nemességének a bámulói közt ott van az
egész művelt emberiség. A mikor a jóságot, a felebaráti szeretetet,
az emberi méltóságot, a szabadságot apostoli lélekkel hirdette, — a
mikor a legszebb ideálok magasztalására fölemelte messze harsogó,
tüzes szavát: nemcsak a francziáknak szólott, hanem az egész emberi-
ségnek. Nekünk, magyaroknak is, a kiket lirájának a szépségeivel,
legendáinak a csodálatos pompájával, szabadságszeretetének a briliáns
hevével annyiszor elragadott. Minden nagy költő nemzeti kincs,
nemzeti vagyon és egyúttal az egész emberiség gazdagsága. Más,
igazi vagyonuk nincs is a szocziális nyomorban mindjobban elmerülő

nemzeteknek. Ezt a vagyont nem veheti el tőlünk semmiféle pusztító elemi csapás és pusztító elemi csapásnál gonoszabb emberi hatalom. Abból a roppant értékből, a mit Hugo Victornak nevezünk, mi magyarok is kivettük a magunk tündöklő részét. Hálánkat tehát nekünk is ki kell mutatnunk az iránt, a kinek a kincsein az egész művelt emberiséggel együtt megosztottunk; emlékezésünket nekünk is el kell küldeni oda, a hol ma Franciaország az egész művelt világgal együtt ünnepel; a mi szerény szavunk sem hiányozhatik az európai nemzetek ama kórusából, mely ma impozáns köszönetet mond a Gondviselésnek azért, hogy száz évvel ezelőtt egy halhatatlan igazi költő szívével és géniuszával ajándékozta meg ezt a földi mulandóságot. Ezért határozta el a Kisfaludy-Társaság, hogy a mai ülés tárgysorozatának egyik pontját Hugo Victor emlékének szenteli. Ezért engedte meg nekem, a Társaság szolgálatkész tagjának, hogy lobogóját, melyre a nemzeti irodalom művelését és egyúttal a világ-irodalommal való szolidaritást írta föl, Hugo Victor korszakos alakja előtt mély tisztelettel meghajthassam.

*

Az első Hugo, a kiről a történet említést tesz, titkos tanácsosa volt a lothringeni nagyhercegnek a tizenhatodik században. Elődei közül nagyon sokan léptek a katonai pályára. Hugo József, a költő édesatyja, 1788-ban került a hadapródok közé, mint 14 éves fiu. Hét testvére közül öt esett el a nagy forradalom különböző csataterein. Hugo József, Kléber és Desaix jó barátja, életben maradt. Beauharnais Sándor szárnysegéde lett és a Vendéeba került, a hol hatalmas bátorsággal harczolt, sok embert megölt, de az asszonyok és a gyermekek életét lovagias gyöngédséggel kímélte. Nantesban ismerkedett meg — már akkor őrnagy — Trebuchet hajógyárossal. Ennek a gazdag, royalista és szigoruan katolikus özvegy gyárosnak három szép leánya volt. Legszebb köztük a bájos, kicsi Zsófia, a kinek olyan apró kezei és lábai voltak, mint egy gyermeknek. Hugo őrnagy bele szeretett a leányba, a leány viszonozta szerelmét és a fiatalok — ámbár az apa kezdetben vonakodott egy kissé — hűséget esküdtek egymásnak Párisban az anyakönyves előtt. A templomok akkor nagybárá zárva voltak; a papok egy része elbujt, vagy elmenekült. A fiatal pár nem igen kereste őket, hogy a polgári házasságot egyházilag is szentesítsék. Zsófia royalista volt ugyan, mint az apja, de nem bigott. Szenvedélyesen olvasta, nagyrabecsülte Voltairt, mint később a fia, Victor, a ki süldődiák korában legjobban szerette Tacitust, Juvenalt és Voltairt. Talán épen az ellentét erejénél fogva, mert közte és a

három közt egy vonás sincs közös. Hugoéknak két fugyermekük volt már — Abel és Jenő — a mikor Hugo József, a kit az első konzul öcscse, Bonaparte József nagyon kedvelt és pártfogolt, ezredesi rangban Besançonba került.

Itt született a harmadik fiu. Az apa leányt várt, a kit Victóriának akart keresztelni. Victória helyett Victor jött a világra ventose 7-én (septidi) a francia köztársaság X-ik évében (1802. február 26-án.)

Hugo Victor-Mária — egy hivatásos katonának és egy vendéi asszonynak a szülötte — olyan hitvány, beteges gyermek volt, hogy az orvos azt mondta rá: kár szoptatni, úgy sem él meg. Édesanyja beszélte, hogy alig volt hosszabb egy jókora késnél és olyan rút, hogy tizenhét hónapos bátyja, a ki alig tudott még beszélni, így kiáltott föl, a mikor meglátta: Ó a csúnya jószág!

Hugo Victor egyik gyönyörű versében a maga világrajöttéről így ír:

Ce siècle avait deux ans

 Alors dans Besançon vieille ville espagnol
 Naquit d'un sang breton et lorrain à la fois
 Un enfant sans couleur, sans regard et sans voix
 Si débile qu'il fut, ainsi qu'une chimère,
 Abandonné de tous, excepté de sa mère.

A beteges, gyöngye gyermek lassankint megerősödött, a mint ide-oda vándorolt az apjával, a kit minduntalan más-máshova helyeztek át. Egy éves korában hosszabb időre Korzika és Elba szigetére került. Érdekes, hogy Hugo Victor, a francia nyelv legnagyobb mestere és virtuóza, azon az olasz nyelven petyegett legelőször, a mit a korz városkákban, Porto-Ferrajóban, Bastiában hallott maga körül. Otéves korában több hónapot töltött a Vezúv közelében, édesapja oldalán, a ki nyugodtan pihent a babérjain, minekutána Fra Diavololábbandáját kiverte a Bonaparte József uralma alatt álló nápolyi királyságból. Első színes, romantikus benyomásait innen vihette magával a Vezuv aljáról, a nápolyi öbölből.

Hugo József 1811-ben Madridban rezideált mint tábornok, mint a madridi királyi palota major domusa és mint két tartomány teljhatalmú gouverneur-je. Bonaparte József ezenkívül a grófok sorában adott neki helyet. Családja Madridban is megfordult és a kilenczéves Victor itt is a legfényesebb impressziókkal gazdagította korán bimbózó poétai zsenijét. Legelső nagyobb versét tizenkét éves korában írta Rolandról és a lovagkorról és ebben a versben a Spanyolországban kapott nagy benyomásokat dolgozta föl. Akkortájt a spanyol nyelvet is tökéletesen megtanulta.

A royalista anya mellett, a kit imádott, Hugo Victor kora gyermekségében nem is lehetett más, mint royalista érzésű. A Bourbonok visszatérésekor liliomot viselt a gomblyukában és pár nappal a waterlooi csata után, tizenhárom éves korában, lángoló verset zúdított a bukott imperátor, a legyőzött zsarnok ellen, a kinek 40 évvel később Jersey-szigetén megbocsátott, a mikor összemérte unokaöcsésével, a kis Napóleonnal. Ugyanakkor ez a tizenhárom éves fiú, a Decotte-kollégium tanulója, a Chateaubriand «enfant sublime»-je egy Irtaméne című tragédiát és egy Inez de Castro című háromfelvonásos melodramát írt. Azonkívül költött elégiákat, idilleket, románczokat, meséket, madrigálokat, sőt egy opera comique szövegét is megírta. Gyermekkori kísérletek mind, de tele vannak az ébredő, tettvágyó, tüzes szellem szikráival. Tizenöt éves korában, 1817-ben, didaktikus költeményével dícséretet nyert a francia Akadémia pályázatán. (Ez a kitűnő testület 1841-ben, háromszori bukás után választotta be tagjai közé.) Tizenhat éves korában, mint iskolavégzett diák, írta meg első regényét, a Bug-Jargalt, de csak később bocsátotta közre, gondos revízió után, tetemes javítással. Eredeti vadságában nem merte kiadni.

Tizenkilenczéves volt, amikor imádott édesanyja meghalt és kevéssel ezután Foucher Adél kisasszonyt eljegyezte. Azt a nőt, a kihez annyi szenvedélyes, epedő és gyöngéd verset írt. A legigazabakat minden remek és forma-szép dala közt. Azt a nemes, okos nőt, a kit férjének példátlan nagysága és dicsősége sohasem tett hiúvá, büszkévé. A menyasszony vagyontalan szülei kijelentették, hogy csak akkor adják hozzá a leányukat, ha megtudja keresni mindakettőjük számára a kenyeret. Hugo vérmes reményekkel nézett a jövőbe és lázasan fogott neki a munkának, de anyagi helyzete akkoriban meglehetősen sanyarú volt. Hugo József, a bonapartista tábornok, a ki redukált nyugdíjából élt, tartáspénzt ajánlott ugyan Victor fiának, de csak egy föltétel alatt: ha lemond az irodalomról. Victor büszkén utasította el az ajánlatot és huszéves korában kénytelen volt a maga lábára állani. Összesen 800 franknyi kapitalis állott a rendelkezésére. Ezzel kezdte meg az élet harczát. Sokáig úgy élt, mint a Nyomorultak Máriusa, a kiben Hugo Victor magát festi, itt-ott a leghívebb részletezéssel. Nála is voltak pillanatok, a mikor maga söpörte ki a szobáját, a mikor egy sou-ért sajtot vett a szatócsnál, a mikor bevárta, míg leszáll az esthomály, hogy bemehessen a sütőhöz és a hamarosan megvásárolt kenyérral hazarohanhasson, mintha lopta volna. Egy teljes évig élt így a maga nyolczszáz frankján. Összesen három fehér inge volt, de mindig tisztán jelent meg.

Söt arany-gombos kék kabátot is tudott vásárolni magának, hogy ebédelni mehessen azokhoz a disztíngvált emberekhez, a kik szalonjaikba meghívták; és egyik barátjának nem egyszer adott öt franknyi kölcsönt.

Valljuk be, hogy ez a tiszta csinosság, ez a rátartó önérzet, a pumpoló bohémségnek ez a hiánya tiszteletreméltó dolog egy poétánál, a kinél — egészben véve — tüneményesebb talentum Schiller és Byron óta nem élt a földön.

1822-ben jelent meg első verskötete *Odes et Ballades* címmel. A royalista érzésű és vallásos verseket tartalmazó gyűjtemény első kiadása csakhamar elfogyott. Második kiadást rendeztek belőle és a kiadó hétszáz frank tiszteletdíjat fizetett neki. S mivel a szerencse ritkán jár egyedül, ugyanakkor XVIII. Lajos, a restaurált francia király is, a kit egypár rá vonatkozó, hízelgő vers nagyon meghatott, ezer frank évjáradékot rendelt kifizettetni a saját magánpénztárából kedvelt poétájának. Ezt az összeget XVIII. Lajos később még kétezer frankkal emelte. (A költő erről az írói penzióról már 1832-ben végképen lemondott.) Hugo Victor most már elég vagyonosnak érezte magát arra, hogy megházasodjék. Aráját, Foucher Adélt, a szülők beleegyezésével oltárhoz vezette a Saint-Sulpice templomban. Lamennais, a híres hitszónok, eskette őket össze, a ki utóbb meghasonlott a katolikus egyházzal és kilépett a papirendből. Ugyanolyan lelki metamorfózison ment át, mint Hugo Victor, a ki royalista hitvallását lassankint elvetette, az alkotmányos monarchiával is szakított és 1848 óta végkép fölesküdütt a demokrata köztársaság hívének.

Hugo Victor, a ki csökönnyös, fáradhatatlan munkás volt teljes életében, házassága után azonnal munkához fogott és néhány hónap alatt megírta *Han d'Island* című terjedelmes regényét. A költő hatalmas, bizarr fantáziája itt lobogott föl először, a régi iskolára szinte ijesztő fényvel. Némely kritikus csak a szertelenséget, a túlzásokat látta benne és dühösen megtámadta. Csak egy nevesebb író akadt: Charles Nodier, a ki elismeréssel beszélt a szerző ragyogó, merész szelleméről és eleven, színes, erőtől duzzadó stilusáról. Ez a kritika állandó barátságot teremtett Nodier és Hugo Victor közt, a kinek a vezető alakja körül nemsokára mások is szeretettel, hódolattal csoportosultak: Saint Beuve, Musset, Petrus Borel, George Sand, Prosper Merimée, De Vigny, Gautier Theofil.

A harc akkor indult meg igazán, Hugo Victor akkor lett a romantikusok igazi vezére, a mikor működését a színpadra tette át. Erről a zajos, érdekes, szenzációs időszakról legyen szabad néhány szót szólanom. Azt, hogy mi a romanticizmus, fejtegetni ma már

nem szükséges. De a 30-as évek francia nemzedékére visszaemlékezni érdekes és tanulságos.

Brandes jellemzése szerint: azon a szürke háttéren, a hol a restauráció csuklyája és a juliusi polgárkirályság esernyője tükröződött; abban a társadalomban, a hol a pénz hatalma — már bölcsőjében óriás — megfojtotta az életnek egész külső romantikáját; azon a színpadon, a hová egy láthatatlan kéz szürke betűkkel írta föl ezt a szót: *Juste-milieu*, — egyszerre csak egy lángoló, fényesen világító, bíborszínű és szenvedélyes irodalom szökött talpra. Minden föltétele megvolt annak, hogy fiatal, nyugtalan kedélyeket megejtsen a romantikus rajongás; hogy ezek a fiatalok megvessék a közvéleményt és istenítsék a féktelen szenvedélyt, a korlátlan zsenialitást. A *bourgeoisie* gyűlölete volt közös jelszavuk, mint a hogy Németországban egy emberöltővel azelőtt halált kiabáltak a filiszterségre. A hasznosság tana és a pénz hatalom, mely utjába állott a fiatal talentumok másféle irányának, arra ingerelte őket, hogy a leggyorsabb tempóban általános oppozíciót fejtsenek ki minden fönnálló ellen. A művészet vált vallásukká; azért lelkesedett mindenki, hogy a művészet legyen szabad. A művészet volt a legfőbb, az egyetlen, a fény és a láng; az életet csak a művészet szépsége és merészsége tette értékessé. A fiatalok gyerekkorukban hallottak a revolúció hatalmas eseményeiről, átélték a császárságot és hősök, vagy áldozatok fiai voltak. Fogamzásuk két csata közt történt és ágyúdörgésben jöttek a világra. A kezdő fiatal poéták és művészek szemében akkortájt az embernek csak két fajtája élt: a lángoló ember és a szürke ember. Egyfelől az a művészet, mely a vért, a bíbort, a mozgást és a szenvedélyt képviselte; másfelől a korrekt, aggodalmas, tiszteletreméltó, de szintelen irodalom és művészet. Egész környezetük költőietlennek, anyagiasnak, szürkének, zsenitől megfosztottnak látszott nekik. Éreztetni akarták ezzel a korrall, hogy megvetik; ki akarták mutatni csodálatukat a lángész, gyűlöletüket a nyárspolgár iránt. Mert a nyárspolgárság — uralomra jutván a polgári társadalom — csak most vált hatalommá.

Úgy tetszik, hogy az akkori francia fiatalság fiatalabb volt, mint más ifjúság az egész föld kerekiségén; gazdagabb, üdébb, tüze-
sebb vérben izzó. Brandes így magyarázza ezt: Franciaország ifjúsága, mely a nagy forradalom alatt az ország politikai és társadalmi állapotait átalakította és ezt a feladatát teljesen kimerítette, és a császárság alatt, a félvilág meghódítása közben, koczára vetette az életét — : most ugyanezzel a szenvedélylyel fordult az irodalomhoz és a művészethez. Itt is átalakításokra, győzelemre, hódított terüle-

tekre volt szükség. A revolúció alatt az ifjúság a szabadságot, Napóleon alatt a gloiret imádta; most a művészetet dicsőítette.

Ezek a fiatalok rokonoknak és összeesküvőknek érezték magukat. Úgy néztek egymásra, mint egy édes és erősítő titok részeseire; és műveik ettől közös arómát kaptak, hasonlatosat a nemes bor illatához, olyan boréhoz, amit egy különösen áldott esztendő őszén szüreteltek. Az 1830-as évek bouquetját a 19-ik században semmi sem múlja felül.

Mindenben a hagyományossal való szakítást keresték és követelték. A belső láng hadd hevítse át és tegye szabaddá a zenei formákat, emészsze meg a vonalakat és körvonalakat és színek szimfóniájává változtassa át a festészetet, — és végre ifjítsa meg a poézist. A művészet minden ágában koloritot, szenvedélyt és stílt kerestek; a koloritot annyira, hogy a kor legzseniálisabb festője, Delacroix, e miatt a rajzot elhanyagolta; a szenvedélyt annyi hévvel, hogy lírában és drámában a torz elfajulás jelei mutatkoztak; a stílt olyan abszolút művészi rajongással, hogy a fiatalok némelyikénél, például Gauthier Theofilnál, a költői alkotás merő stilussá vált. A primitivet, az öntudatlant, a népiest keresték és követelték. Rétorok voltunk! kiáltottak föl. Sohasem értettük a primitivet és a logikátlant; sohasem értettük a barbárokat, sohasem a népet, sohasem a gyermeket, sohasem az asszonyt, sohasem a költőt! Azelőtt a nép a költészetben csak háttér gyanánt szerepelt; Hugo Victor drámáiban a mély érzésű férfi a nép soraiból lépett a színpadra, mint hős és bosszúálló. Voltaire-nél és Montesquieu-nél a barbárok úgy beszélnek, mint a 18-ik század francziái; Merimée a Colombo-ban és Carmen-ben a vadak érzéseit a maguk vadságában és frissességében ecsetelte. Racine Athaliájában a gyermek úgy beszél, mint egy felnőtt; Nodier gyermeteg szívvel az ártatlanság szavait helyezte a gyermekek ajakára. A régi felfogás szerint a költő udvari ember volt, mint Racine és Molière, vagy világfi, mint Voltaire és Beaumarchais, vagy egyszerűen bonhomme, jó fiu, mint Lafontaine. Most a társadalom mostoha gyermeke volt, a kit a társadalom magától ellökött; az emberiség főpapja, gyakran szegény és ignorált, de csillaggal a homlokán és lánggal a nyelvén. Hugo Victor úgy magasztalta költeményeiben, mint a nép pásztorát és De Vigny úgy tüntette fel a Stelloban és Chattertonban, mint magasztos gyermeket, a ki meghal inkább, semhogy muzsáját közönséges munkával megalázza, de a kit halálában is áld az emberiség, mely értékét nagykésőn ismeri föl.

1826-ban angol színészek léptek föl egy párisi színpadon és a francziák akkor látták először Shakespeare remekeit, Lear királyt,

Macbethet, Otellót, Hamletet, csodálatraméltó előadásban. A Shakespeare-előadások hatása alatt írta Hugo Victor Cromwell című darabja elé azt a híres előszót, mely az új irodalom programjául szolgált.

Más verzió szerint Talma volt az — akkor már hatvanötéves — a ki Hugo Victort arra buzdította, hogy legyen drámaíró. Egy ebéd alkalmával a színészmesterséggel járó keserűségekről beszélt a költőnek és panaszos hangon így szólott hozzá:

— Szerep nélkül a színész semmi és nekem még sohasem volt igazi szerepem. A tragédia szép és nagy dolog, de a tragédia nagyságát több valósággal szeretném párosulva látni. Olyan alakot kívánnék, a kiben meg van az élet mozgalmassága és változatossága; a ki nincs egy darabból; a ki tragikus és familiáris egyszerre; olyan királyt, a ki egyúttal ember. Teljes életemben az igazságot áhítottam. De mit tegyek? Kérem Shakespearet és Ducist adják ide. Kénytelen voltam a kosztümbe helyezni azt az igazságot, a mi a darabból hiányzik. Máriust meztelen lábszárral játszottam. Ki tudja, mi lett volna belőlem, ha megtalálom azt a szerzőt, a kit keresek. Meghalok, mielőtt egyszer igazán játszottam volna. Ön, Hugo úr, a ki fiatal és bátor, írhatna nekem egy szerepet. Hallottam valakitől, hogy Cromwellt drámává dolgozta föl. Cromwellt mindig szerettem volna játszani. Az ön darabja bizonyosan különbözni fog minden eddigitől.

Hugo Victor jelezte, hogy a várva-várt dráma már készül és válaszképpen elmondta Talmának mindazt, a mit a Cromwell előszavában később részletesen kifejtett. Ebben az előszóban az új iskola összes elveit harcza vitte az irodalmi függetlenség lobogója alatt. Az író — szerinte — más nem kötelezi, csak a saját fantáziája; a költőnél a groteszk érintkezhetik a magasztossal; a költő mindent a saját egyéni álláspontjáról mérlegelhet. A valódi poézis, a tökéletes poézis az ellentétek harmóniájában áll. *Et tout ce qui est dans la nature est dans l'art.* És minden, a mi a természetben benne van, benne van a művészetben is.

A poétai szabadságharcz a klasszikus francia tragédia ellen intézett rohammal kezdődött, mert az irodalmi hagyománynak ez volt a leggyöngébb és legexponáltabb pontja. Hugo Victor keveset tudott arról, hogy ez ellen már számos rohamot intéztek egész Európában. S igaza van Brandesnek, a mikor azt mondja: A kik Lessing, Schlegel és az angol romantikusok idevágó akcióját ismerik, azok kevés újat találnak Hugo manifesztumában. De az mindenesetre nagy tett volt, hogy a harcot magában Franciaországban, saját francia földjén kezdte megvívni a klasszikusok ellen. A mai olvasó mosolyoghat azon, hogy Hugo Victor a hármas egység tarthatatlanságát

hosszasan vitatja. Mindamellett nagy dolog volt ez akkor Franciaországban, a hol Boileau törvényhozó tekintélye még mindig rendületlenül állott.

Talma meghalt, mielőtt Cromwell végkép elkészült volna. De a darab egyáltalán nem került színre, mert hétezer sorból álló rengeteg terjedelmét a szinpad nem bírta meg.

1829 június havában fejezte be második darabját, a Marion Delorme-ot. Ezt X-ik Károly cenzúrája közvetlenül az első előadás előtt tiltotta be. Hugo nem csüggedt, nem riadt vissza, hanem három hét alatt elkészült a harmadik drámájával, Hernanival. A Theatre Français tagjai tapsoltak, a mikor Hugo a gyönyörű verseket fölolvasta előttük. De a betanítás nem ment egészen símán. Donna Sol szerepét Mars kisasszonyra bízták, ámbár a hírneves tragika már akkor túl volt az ötvenedik évén. Elvállalta a szerepet, mert attól félt, hogy valamelyik ifjabb vetélytársa el találja homályosítani, de kimutatta, hogy nem igen bízik a drámai újítás sikerében és nagyon kedvetlenül vett részt a próbákon, a hol mindenféle akadémikuskodó megjegyzéssel kemény próbára tette az udvarias szerző türelmét. A klasszikusok is mindent elkövettek, hogy jó eleve nevetségessé tegyék a darabot. Paródiát irattak róla és ez a paródia hamarabb színre került a Vaudeville-ben, mint maga Hernani.

1830 február 25-én, öt hónappal a juliusi forradalom előtt, ment végbe óriási izgatottság közt az emlékezetes premiére. Napokkal a bemutató előtt egész Párist lázas kíváncsiság fogta el. Valamennyi notabilitás, valamennyi híres író és művész törte magát a jegyekért és mindenáron jelen akart lenni a bemutatón. Benjamin Constant, Thiers és száz más nevezetes férfiú levélben ostromolta Hugot, hogy szerezzen nekik páholyjegyet. A nagy nap előestéjén Hugo Victor — a színészek rémületére — visszautasította a klakkot. Azzal argumentált, hogy a fizetett taps először is neki nem kell; másodsor: nem igen bízik a klasszikus darabok rendes tapsenczainak a támogatásában. De a kibérelt tapsok pótlására nagy számmal és önként jelentkezett a romantikus ifjúság. Leírhatatlan lelkesedéssel tették magukévá a költő ügyét, a kit a Cromwell előljáró beszéde óta valóságos fanatizmussal bálványoztak. A törzsfőnökök: Gauthier Theofil, Gérard, Borel stb. hívására jöttek a bandák vezetői: Balzac, Berlioz, Maquet, Préault, Jean du Seigneur. Festők, szobrászok, építők, szerkesztőségek műhelyeiből fantasztikus alakok tódultak ki, készen arra, hogy Hernani kürtjének a hívására csatarendbe álljanak és életre-halálra megküzdjenek az új irány, a romantikus reform ellenségeivel. Hugo Victor négyszögletes, vérpíros papírdarabokat

osztott ki elszánt harcosai közt, ezzel a spanyol fölírással: hierro, a mi vasat jelent. A színház igazgatósága a zenekart, a második karzatot és a földszintet engedte át à ces brigands de la pensée, a gondolat e haramiáinak, a hogy egy elkeseredett klasszikus philistin elnevezte őket. A banda már 1 órakor délután megkezdte a felvonulást. A Rue Richelieu elegáns közönsége még sohasem látott ilyen hosszúhajú, szakállas, vadnézésű alakokat, a kik mindenféle ruhát viseltek, csak épen divatos ruhát nem. Egyiknek a vállán spanyol köpeny, a másiknak a fején III. Henrik korabeli főveg, a harmadiknak a mellénye à la Robespierre. Legfeltünőbb volt köztük Gauthier Theofil, a ki excentrikus öltözetének a színhatását egy vérpiros mellénnyel tette tökéletessé. Ezt a barbár inváziót az utcákon szeméttel, sárral dobálták meg a klasszikus művészet hívei. Balzacot káposztacsutkával dobták fejbe. De az ifjak eltúrték, nehogy okot adjanak a rendőri beavatkozásra. Három órakor mind a színházban voltak és elrendezkedtek a nézőtéren. De mit csináljanak hét óráig? Társalogtak, énekeltek, de a beszédből, az énekből is kifogytak. Szerencsére, hoztak magukkal hurkát, kolbászt, sódart, kenyeret. Ebédeltek tehát és nagyokat ittak hozzá. Bankettjük még akkor is tartott, a mikor az elegáns publikum már gyülekezni kezdett. Ilyet még nem láttak Molière házában. Ámulva néztek össze; álmodnak-e, ébren vannak-e igazán?

Gauthier brilláns verve-vel írta le a bemutató előadás részleteit. Olvassák el, a kik érdeklődnek irántuk. Én csak a következőket mondhatom még el ezen a helyen. A premiére maga méltó volt az előzményekhez. Fütty és tapsvihar kavarodott véges-végig. Amint a függönyt felhúzták, elkezdődött a botrány. Egymásután negyvenötször került színre Hernani és minden előadáson olyan pokoli láрма tombolt és dörömbölt, hogy csak nehezen lehetett végig játszani a darabot. Negyvenötször füttyölték ki Hernanit és negyvenöt estén válaszolt a füttyre viharos tapsal a lelkes ifjúság, mely nem fáradt bele abba, hogy estéről-estére újra hallja a nagyabecsült mester verseit és megvédelmezze őket az antagonisták gyűlölete és túlnyomósága ellenében. Brandes mondja: Ez kicsiségnek látszik és mégis csak Franciaországban találtak eddigelé ilyen ifjúságot, az összetartozásnak ilyen szellemét, a hol nem volt semmiféle külső kapcsolat, — ilyen önzéstelenséget és odaadást egy másiknak a becsületéért.

Az ellenfelek egész sor páholyt vásároltak és üresen hagyták, hogy az ujságok másnap azt írják: a ház gyéren volt látogatva. Némelyek hátat fordítottak a játszó színészeknek; mások kétségbeesett arcokat vágtak, mintha nem bírnák bevárni a darab végét;

ujságot olvastak, kinyitották az ajtókat és megint becsapták, gúnyosan nevettek, ásitottak, kiabáltak, füttyültek. Ilyen eljárással szemben csakugyan határozott, erélyes védelemre volt szükség.

A sajtó is kegyetlen szigorúsággal bírálta meg a darabot. De Chateaubriand a premiéret követő napon levélben üdvözölte a romantikusok vezérét. Bámulatát fejezte ki a «most jövő iránt a távozófélben levő».

Hugo Victor 1843-ig még a következő drámákat írta: A király mulat (1832), Borgia Lukréczia (1832), Tudor Mária (1833), Angelo (1835), Ruy Blas (1838), Les Burgraves (1843). A Burgraves című trilógiáról Heine lesújtó bírálatot írt. «Alakjai — ugymond — «szögletes fa-figurák, izléstelen cifrasággal diszítve és szemmel látható drótokon rángatva. Hátborzongató bábjáték az egész, az élet nagy, beteges utánzata, véges-végig hazudott szenvedély, mely olyan tüzesen hányjaveti magát, külsőleg olyan pompásan lobog és belülről mégis olyan szegényesen józan és fagyos; hideg passzió, lángoló mondásokban föltálva.»

A Burgraves-val 1843-ban Hugo Victor drámai karrierje véget ért. Ettől kezdve színpad számára nem dolgozott többé.

Mint regényíró, mint epikus, mint lírai költő, 83 éves koráig, vagyis halála napjáig, sohasem szünetelt. Pedig annyi csapás érte, hogy más elhallgatott, összetört volna százszor is. Húszévi számkivetés magában véve pokol. De Hugo szép leánya, a ki Vacquerihez ment nőül, férjével együtt a Szajnába fult. Hugo eltemette a hitvesét és mindakét felnőtt, nagyreményű fiát.

Ha alkotó zsenijének a produktumait egymással összemérjük: regényei, költői elbeszélései és apró lírai versei maradandó érték dolgában a drámák fölött állanak. Regényeiben, költői elbeszéléseiben a kolosszális erő, apró verseiben a végtelen gyöngédség, a lehellet-szerű báj az, a mi daczol idővel, elmulással. Notre-Dame de Paris című regénye — akárhogy bírálják is a mai izlés szempontjából — hatalmas, mint a katedrális maga. Történeti részében önkényes, több benne a fantasztikum, mint az okmányokkal igazolható valóság, a toronyór, Quasimodo alakja túlzott a maga külső rútságában és belső nemességében, de a 15-ik század Párisát csodálatos színgazdagsággal eleveníti meg ez a regény, mely Franciaországban ma is a legnépszerűbb. A roppant templom minden köve élni látszik befejezetlen tornyaival, czirádáival, íves ablakainak színes üvegeivel. A középkori művészet titokszerű glóriája sugárzik ki ránk ennek a bámulatosan konstruált műnek minden lapjáról. És a Nyomorultak néhány felségesen szép részletét ma sem olvashatjuk a legnagyobb

gyönyörűség és meghatottság nélkül. Ebben a regényben Hugo az emberi biráskodás igazságtalanságát kegyetlenebbül megbélyegzi, mint a kenyérlopásért gályarabságra ítélt Valjean Jánost a törvény lelketlen szigorúsága. Ez a regény a legmagasztosabb irgalom és ember-szeretet jegyében született, mely Hugo lelkében mind nagyobb tért foglalt a hosszas számkivetés megpróbáltatásaiban. Ez a szeretet és jóság vitte rá, hogy részvétet érezzen az emberiség minden nyomora iránt, hogy vigasztaljon minden szenvedőt, hogy üldözzön minden brutális hatalmat, hogy elforduljon a kasztokon nyugvó monarchiától és a tömegvédő demokráciában, az egyenlőség-fejlesztő köztársaság becsületes, férfias egyszerűségében találja meg végleges ideálját, — hogy tiltakozásaival, esengő leveleivel segítségére siessen minden halálraítéltnak, hogy költészetének legfényesebb lapjait az ártatlan gyermekek magasztalásaival írja tele. Ezerhétszázkilencvenhárom című regényében a forradalom véres borzalmai közt felségesen szép a játszadozó gyermekek epizódja. Más nem fogható hozzá, csak a Nyomorultakban Márius és Cosette szűzies, tiszta, bimbózó szerelmének a leírása, a legédesebb, leggyönyörűbb idill, a mit valaha írtak. Vagy az *Art d'être grand père*ben az oroszlán hősköltevénye, a hol a legvadabb állati erő szeliden meghódol a gyermeki báj bűvös hatalma előtt. Hugonak szemére vetették, hogy mindenütt az antitéziseket keresi. Meglehet. De az ilyen antitézisekben isteni szépség és igazság rejlik. A költő az ilyen antitézisekben csak azt viszi diadalra, a mi legméltóbb arra, hogy győzedelmeskedjék az egész világ fölött.

Lirai verseinek gyűjteményei közt színekben legragyogóbb, tárgyválasztásban és modorban legromantikusabb a *Les Orientales* című. A görögök szabadságharcza gyűjtotta itt meg képzeletét. A szivekből kiömlő vért és a keleti alkonyat meleg bíborát egyforma bravúrral festi ezekben a csodálatos technikával kidolgozott, csattanó pontekben végződő költeményekben. A *Dsinek* rímjátékát francia költő még nem érte utól. De a keleti verseknél mégis többet ér a saját szívéből fakadt, a saját szívével átélt poémák későbbi gyűjteménye: a *Feuilles d'Automne*, a *Chants de Crépuscule*, a *Contemplations*. Az őszi levelek, a Szürkület dalai, az Elmélekedések. Többet ér a *Napoleon le Petit* és a *Chatiments* című versgyűjteményeknél is, a hol a költő szublimis haragja groteszk szitkokkal vegyül, a mikor III. Napóleon gázságairól beszél és a december 2-iki államcsiny hőségét erkölcsileg megseprűzi, fölakasztja, kerékbe tőri és négyfelé vágja. Többet ér, mint az *Année terrible*, a *Rettenetes év*, a hol az 1870—71-iki katasztrófa után az ostromolt Páris heroizmusát, a *kommune* iszonyúságait festi és kétségbeesett hazafiságának egész

szent fájdalmával siratja a csatatereken és a testvérháborúban elesetteket. Ezekben az agitátor deklamál. Amazokban a költő dalol. Mégénekli hitvesét és otthonát, a hol játszó gyermekek kaczagásától hangos a ház s a hol a szeretet, a béke és a boldogság szentháromsága uralkodik. Hugo Victor, mint egy szelid Jupiter, engedi, hogy a gyermekek szabadon játszanak Olimpusa közelében. Inspirációjának ez a kedves lárma nem árt. Sőt annál szebb gondolatok jutnak eszébe. És ritmusa ilyenkor cseng, mint a gyermekek kaczagása. Retorikának, hamis páthosznak, csillogó antitézisek raffinált kombinációjának ilyenkor tilos a bemenet. A pillanatnyi hangulatoknak ez a csodaszép visszatükrözése talán hosszabb életet fog élni a Századok legendáinál és minden nagyszerű pompánál, a mit Hugo Victor költészete a francia és világirodalomban képvisel.

Fényes pályafutását úgy kezdte, mint a Bourbonok költője és úgy végezte, mint az emberiség apostola. Anyja befolyása alatt egy pillanatra royalista volt, atyjára való tekintettel egy pillanatra meghódolt a Bonaparte-legenda varázsának, de húsz évig tartó száműzete alatt megtisztult lélekkel mindörökre fölemelkedett a demokratikus szabadság, az igazi műveltség, a haza és az emberiség szeretetének ideális magaslatára. A politikus, a ki kegydíjat fogadott el a Bourbonoktól és pairséget Lajos Fülöptől, eltűnik az ember mellett, a kinek a becsületessége nem változott soha; eltűnik a költő mellett, a kinek a poézise egységesen dicsőséges. Alkotásaiból sokat túlszárnyalhat a rohanó idő, a változó és emelkedő irodalmi izlés, a mely minden vonalon pszichológiát, egyszerűséget, művészi igazságot követel és a leggrandiózusabb páthosznak sem kegyelmez, ha több benne a hang, mint az értelem; költészetéből sok túlszárnyalható; de szeretetének a magas röptét semmi sem szárnyalhatja túl. Romantikus pompájának egyes színei veszíhetnek ragyogásukból; de örökigaz humanizmusának a fénye sohasem halványodhatik el. Valamikor bővösen vonzó, iskolát teremtő, szuverén módon uralkodó fantáziája most követők nélkül maradhat; de határtalanul jó és nemes szívénel fogva örök időkre megtartja elsőségét Franciaország összes nagy poétái közt.

Porladó hamvai Franciaország szent házában, Páris büszke Pantheonában nyugosznak. Emléke megérdemli, hogy ott őrizzék, abban a Pantheonban, a mely minden márványépületnél nagyobb, szentebb és maradandóbb: az emberiség szívében.

HUGO VICTOR KÖLTEMÉNYEIBŐL.

Fordította SZÁSZ KÁROLY.

SALAMON.

Király vagyok, kinek szeszélye határoz,
A templom-építő, városokat rontó.
Kőművesem Hiram, hadvezérem Chárosz,
Nem tágít trónomtól.

Vakoló-kanál egy, kard nekem a másik,
Hagyom őket tenni magok szabadjára.
Lehelletem fölhat magas ég-nyílásig,
Mint viharok szárnya.

Az Ur is megrendül annak fuvalmátul.
Bűn nemze, de teljes vagyok bölcseséggel,
A Sátán, az ég és pokol közt bírál
Salamont kérné fel.

Énbennem minden hisz, tőlem minden retteg ;
Hódítót, bámulnak ; prófétát, követnek ;
Király, dicsóséggel bírok a világgal,
Pap, rejtelem által.

Láttam a lakoma s ünnep látományát,
Mene-, Tekel-, Pharest, egy tüzes újj alatt ;
Harczi szekereket s csata vérsíkján át
Megvadúlt lovakat.

Nagy vagyok, mogorva bálványhoz hasonló,
 S rejtélyes mint egy kert, mely örökké zárva.
 De nagyobb vagyok bár, mint a mily mosolygó
 A tavasz rózsája :

Királyi pálczámat elvehetik tőlem,
 S trónom, s koronámat s palotám őreit,
 De nem vehetik el, lyányka, szívemből, nem,
 A szerelmet, ne hidd!

Szerelmemet onnan nem veszi el semmi,
 Oh lyányka, szívemet a ki lelánczolád!
 Mint a mély erdőből nem lehet elvenni
 A madarak dalát!

SOPHOKLES ÉNEKE SALAMISNÁL.

Ifjú vagyok, még serdülő,
 Tizenhat év zománca rajtam.
 Harez, éjkirályné, jer elő,
 Ordíts, dühöngj, bósz hangszivajban!

Hozzád jövök! Sötét az éj;
 Xerxes hada törméntelen bár:
 Hagyj küzdenem! elesni kéj,
 Ha lenn a sírban dicsőség vár.

De te, kinek szolgál a kard,
 Kít villámlás kísér az égen:
 Míg gyászlepled be nem takart,
 Egy szép leányt válaszsz ki nékem,

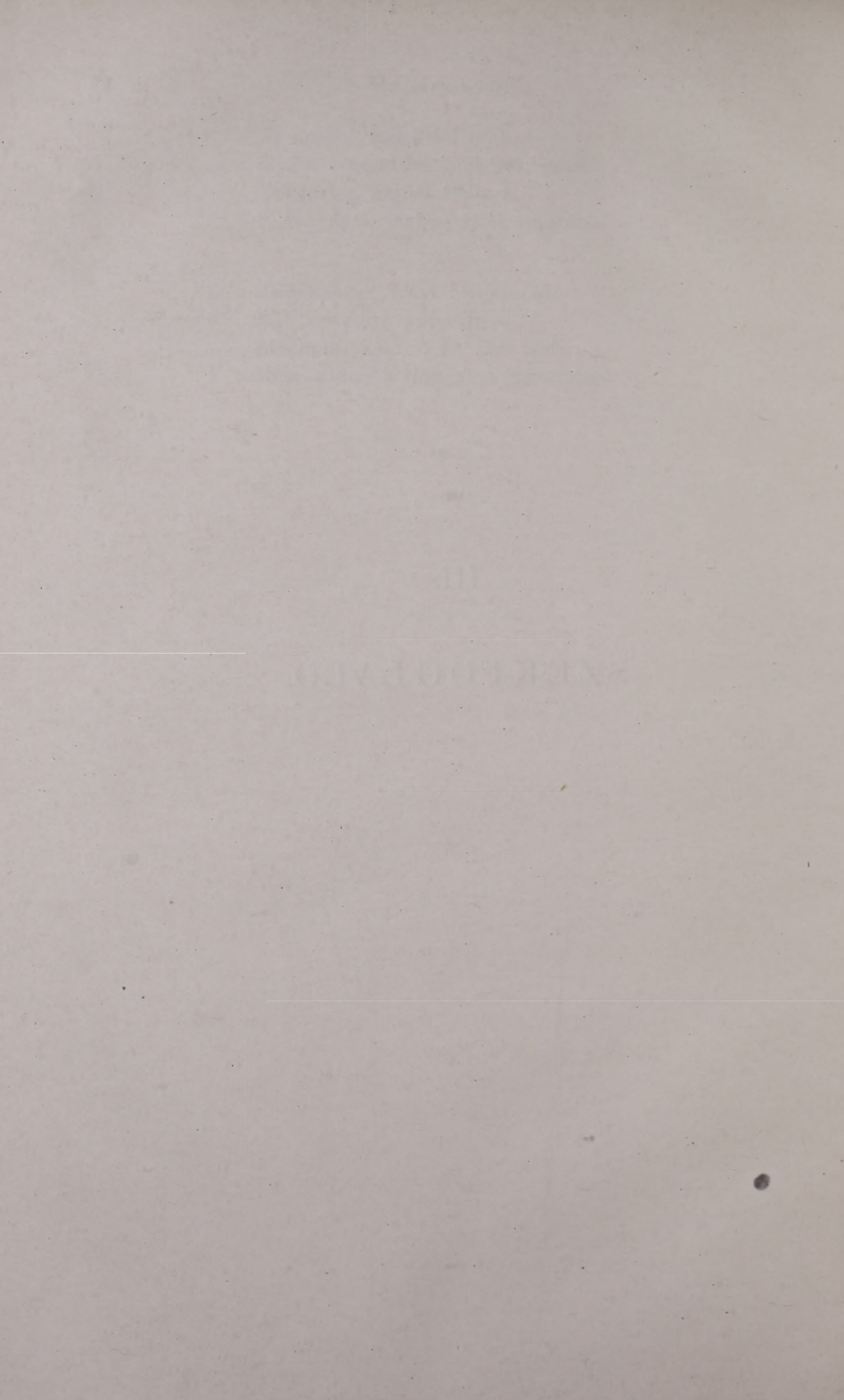
Ki mitse' tud, mosolygni csak,
 Rózsás ajakkal enyelegvén,
 S még égibb rózsák nyílnak
 Piros bimbókból, gyöngye keblén;

Ki annyit tartja föl csak a
Gyász végezetnek emberét, mint
Tengert a hajnal csillaga,
A fénynyel, melyet rajta széthint.

Add nékem, hadd öleljem őt
Égő szívemre önfeledten!
Meghalni kész — de nem előbb,
Nem addig, a míg nem szerettem!

III.

SZÉKFOGLALÓ.

DASARÁTHA HALÁLA.

EPIZÓD VÁLMÍKI RÁMÁJANÁJÁNAK II. KÖNYVÉBŐL.

FIÓK KÁROLYTÓL.

Felolvasta az 1903 január 28-iki ülésen.

India egyik nagy hőskölteményének, a *Rámájának* egy kis töredékét mutatom be jelen alkalommal. Egy kis részét a második könyvnek, az úgynevezett *Ajódhjakándának*, mely a *Ráma történetének* (ezt jelenti épen a *Rāma-āyana*) a bonyodalmát, az egész eposznak a tragédiáját foglalja magában.

Előre kell bocsátanom a második könyv rövid tartalmát, hogy azon epizódot, melyet be akarok mutatni, beilleszthessem oda, a honnan vettem.

Kósala fővárosában, Ajódhjában, a mai Benáresztől északnyugatra, uralkodik Dasarátha király, Iksvákunak és Raghunak utóda a Napdynastiából. Három feleségétől négy fiúgyermekkel van megáldva. Kausalja királynőtől született legidősb fia, trónjának leendő örököse, Ráma; másik neje, Kajkéji, kit legjobban szeret, szülte legkisebb fiát, Bháratát, ki Ajódhjától távol, Rádzsagrihában anyai nagyapjánál nevelkedik. Harmadik feleségétől Szumitrától két fia van: Laksmana és Satrugna.

Ráma, a nagy eposz hőse, mind azon erényekkel, melyek egy leendő uralkodót ékesíthetnek, a legnagyobb mértékben meg van áldva. Nyilversenyen megnyeri Vidéha királyának, Dzsanakának leányát, a szépséges Szítát feleségül. Boldogságukat csak az a szeretet és hódolat mulja fölfűl, melylyel az ifjú párt az udvar, a főváros és az egész ország népe valósággal körülrajongja.

Az a szeretettel párosult kegyelet, melyet Ráma szülei, kivált atyja iránt tanusít, az a bátor hősiesség, nemes lélek, államügyekben mutatott okosság, melyek Rámát annyira kiemelték és számára mindenki szeretetét megszerezték, — azt a gondolatot keltik és érlelik meg Dasaráthában, hogy fiát még életében uralkodó társává

teszi, megkoronáztatja. Összehívhatja országa nagyjait és az egész népet. Elejökbe terjeszti óhajtását. Szavait kitörő örömmel és lelkesedéssel fogadják; nem győzik Rámát magasztalni, mindenki csak azt óhajtja, hogy őt mielőbb a trónon lássa. Dasarátha a felavatási ünnepet egyik közeli napra tűzi ki és a szükséges előkészületek megtételére intézkedéseket tesz. Rámát hivatja, hogy a kedves hírt vele maga tudassa. Örömmel viszi meg azt Ráma édesanyjának Kausaljának, ki éppen fiáért imádkozik, azután ifjú nejének és testvéreinek. Míg az egész város ünnepi díszet és hangulatot ölt, Ráma és Szíta atyjok parancsa szerint szigorú böjttel készülnek a nagy napra.

Már eljött a várva-várt reggel. Ünnepi díszben ragyog az egész város, ünnepi mezben hullámszik a nép az utcákon.

Dasarátha személyesen megy nejeihez, elébb Kausaljához, hogy az ünnepélyre meghívja. Onnan a másikhöz, a szeretett Kajkéjihoz. De milyen jelenet vár itt rá! Nejét palotájának egyik termében, az úgynevezett duzzogóban (krodhágára) találja, elterülve a földön sírás és jajveszékélés közt, ruhája összetépve, haja szétkuszálva, ékszerai körülötte a földön széthányva. Hosszú panasz és kínos szemrehányás után emlékezteti a királyt arra, hogy ő egyszer életét mentette meg és akkor a király neki ünnepélyes esküvel ígérte, hogy két kívánságát teljesíteni fogja. Eddig e jogát ő még igénybe nem vette, de most, midőn Dasarátha újra esküvel ígéri, hogy bármi kívánságát teljesíti, most azt kívánja egyiknek, hogy az ő fiát, Bháratát koronázzák ma királylyá, másiknak, hogy Rámát Ajódhjából tizenégy esztendőre a vadonba száműzze.

A király kínos meglepetésében elébb megdermedve, szótlánul áll; majd szenvedélyesen keserű szemrehányásokban tör ki a szívtelen asszony ellen. Fájdalmában lábai elébe borulva kéri, hogy vegye vissza kívánságát. Hanem a királyné nem enged. Könyörtelenül, rideg ékesszólással fogja adott szaván a királyt. Hiába ajánl Dasarátha neki mindent föl, hogy szívét meglágyítsa. Makacsul, daczosan áll minden kéréssel és ígérettel szemben, sőt egyenesen öngyilkossággal fenyegetőzik, ha a király adott szavát be nem váltja, esküjét megszegi. Tehetetlen fájdalomban török ez végre is össze és hivatja Rámát.

Az udvarnagyok e közben a koronázás ünnepének előkészítésével foglalkoznak. Sejtelmők sincs arról a csapásról, mely kitörőben van. Ráma, mi rosszat sem gyanítva, sietve ott hagyja nejét, Szítát, ki a legédesebb boldogságban és teljes díszben várja az ünnep kezdetét, és megy a király elé. Kínos meglepetés éri itt! Atyja Dasarátha annyira össze van törve, hogy egyetlen egy szónak sem ura.

Ráma tehát végre Kajkélihez fordul fölvilágosításért. Ez elébb ünnepelesen megfogadtatja vele, hogy Ráma azt az ígéretet, mit atyja Kajkélinek tett, be fogja váltani, hogy tudniillik a trónt Ráma Bháratának engedi át, maga pedig tizennégy évre az erdőbe megy számkivetésbe.

Ráma igazi hős lélekkel, nyugodtan, legcsekélyebb megindulás nélkül hallja ez ítéletet. Kijelenti, hogy atyja iránti szeretetből ő kész megtenni mindent, kész elviselni bármit. Sőt kész még atyja kívánsága nélkül is lemondani Bhárata javára trónról, országról, minden vagyonáról, még életéről is. Kajkéli e nemeslelkűség legkisebb hatással sincs. Tüstént követet küld Rádzsagrihába, hogy Bháratát hívják haza. Ráma még csak egyet óhajt, azt, hogy atyja szájából hallja annak kifejezett akaratát. De Dasarátha erre képtelen, belőle csak a fájdalom szakadozott hangjai törnek ki és így nincs más hátra számára, mint atyja lábaihoz borulni és — menni.

A fájdalom és megindulás legkisebb észrevehető jele nélkül nézi az érette kifejtett fényt, a számára föllobogóztott várost. Siet édes anyjához, hogy megvigye neki a gyászhiért és fájdalmát lehetőleg enyhítse. És Ráma óvatos figyelmére csakugyan szükség van. Az anyaszív nem bírta elviselni a rettenetes fordulat súlyát. Csak Ráma kérése és kérése, hogy ne akadályozza őt abban, hogy atyja iránt fiúi kötelességét teljesítse, bírták nagynehezen megnyugtatni az anyát, ki szeretett fiával még a száműzés keserűségét is hajlandó lett volna megosztani.

Szítá megdöbbenve látja, hogy férje a királyi jelvények nélkül, egészen megváltozva jön vissza. Arczáról olvassa le a történeteket és a mint Ráma mindenről fölvilágosítja, egyszerre kijelenti, hogy ő férjével együtt megy a rengetegbe. Hiába rajzolja elébe Ráma a vadon veszélyeit, az erdei élet szenvedéseit, a nélkülözéseket elriasztó színekben, Szítá hajthatatlan annyira, hogy Ráma végre is kénytelen beleegyezését adni. Csatlakozik harmadik társul hozzájuk minden ellenkezés daczára Laksmána, Ráma hú testvére is.

Az ünnepre gyülekezett polgárság a mint a változásról értesül, általános jaj és siralom váltja föl az ünnepi hangulatot; midőn pedig Rámát és társait vezeklő ruhában, kocsin a városból kivonulni látják, elébb az egész lakosság vele el, a városból ki akar költözni. Mindent elkövetnek, hogy őket maradásra bírják. Velök mennek egészen a Tamaszá folyóig. A Tamaszá folyón a beálló éj leple alatt észrevétlenül kelnek Rámáék át, valósággal megszöknek, hogy a további kísérestől és marasztalástól megszabaduljanak.

Ajódhjában Ráma eltávoztával fölfordult minden. Dasarátha

király, ki elvonuló gyermekeinek útirányára szegezte tekintetét még akkor is, mikor azok már régen eltűntek a szemhatárból, végre ájultan rogyott össze. Öt nap, öt éjjel egyik ájulásból a másikba esett; végre a hatodik éjen föleszmélt, eszébe jutott egy ifjúkorában elkövetett nagy bűne, melylyel — hite szerint — mostani boldogtalanságát saját fejére zúdította. Egyszer ugyanis elefántvadászatra ment és véletlenül egy vezeklő brahmán fiát, öreg, vak szüleinek egyetlen gyámolát nyilazta le és az öreg brahmán azt az átkot mondta rá, hogy egykor ő is fia utáni bánatában haljon meg.

Ennek a résznek fordítását mutatom be, de elébb a II. könyv tartalmának befejezését adom.

Bhárátát haza hívják hát Rádzsagrihából, hol nagyatyja udvarában és gondjai alatt nevelkedett. A szegény fiú mikor megérkezik, egyszerre értesül mindenről: atyja haláláról és Ráma száműzetéséről. Anyja diadalmámorban, örömtől repeső szívvel mondja el fiának, hogy sikerült neki, mennyi küzdelem árán sikerült neki Bhárata számára Ajódhja trónját megszereznie. Bhárata e dolgok hallatára majd sóbálványnya válik. Alig hisz füleinek! Ezt mind az ő édes anyja, és épen ő érette cselekedte!? Nem atyját siratja, hanem megtelik a szíve ennyi szívtelenség hallatára csordultig keserűséggel, eltelik utálattal a saját édes anyja iránt.

Ő arra a trónra nem ül soha.

Rögtön sereget gyűjt. Egész sereggel indul a rengetegbe Ráma fölkeresésére és visszahívására. A Csitrakúta bércz tövében találkozik a két testvér. Megható verseny fejlődik ki köztök. Bhárata csak az idősebb testvért látja, ki érette mindent föláldozott. Ráma minden földi dolog hivságos voltát tárja öcscse elé és hogy csak egy — a kötelesség hű teljesítése emeli ezen fölül az embert. És mivel elhatározásánál rendületlenül megáll, leveti lábairól aranyos papucsát, átadja azt Bháratának alattvalói hódolatának, hűségének zálogául. Bhárata elfogadja végre, de kijelenti, hogy ő e papucsokat Ajódhja királyi trónjára helyezi és tizennégy esztendeig, míg Ráma vissza nem tér, ezek lesznek Ajódhja királya!

Ime ez a Rámájana második könyvének rövid tartalma, melyből a 63. és 64. ének fordítását akarom bemutatni.

63. ének.

Mély álomból felriadva
 Dasarátha pár percz mulva,
 Bútól-gondtól elesigázva
 Fájdalomba merült újra.
 Rámától és Laksmanától
 Messzi elszakadva, rája
 Halálsejtelem borult, mint
 Fényes napra köd homálya.
 Már hat éve mult, hogy Ráma
 Elment, a vadonba tére:
 Dasarátha visszaeszmélt
 Egyik régi rossz tetteére.
 Régi nagy bünére vissza
 Fiáért epedve gondolt,
 Vele busuló nejéhez
 Kausaljához imigyen szólt:
 «Óh dieső nő, mit az ember
 Jót vagy rosszat elkövet, ládd,
 Annak szedi a gyümölcsét,
 Annak veszi el jutalmát. —
 Gyermekek az csak, gyermekészszel
 A ki cselekvése végét
 Meg nem érti, meg nem érzi
 Tette súlyát, könnyűségét.
 Ki az ámrafát kivágja
 S locsolgatja a palását,*
 Nyer gyümölcs helyett virágot,
 Későn érzi bánkodását.
 Én is palását locsolva
 Kivágtam az ámrafát s lám
 Megérett gyümölcse nékem:
 Siratom balgán ma Rámám!
 Gyermekek voltam, óh Kausalja,
 Elragadott az önéretet,
 Hang után hogy czélt találok
 S elkövettem ezt a vétket.
 Ezt a vétket, mely reám ma
 Annyi szenvedést, kint termett,
 Mint midőn kíváncsiságból
 Gyilkos mérget nyel a gyermek.
 Mint midőn a dőre ember
 Vesztébe rohan tudatlan,
 Így szereztem én magamnak
 Nyilövéssel e jutalmam.

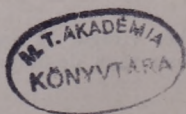
Még te akkor lányka voltál,
 Trónörökös voltam én csak;

Uj szerelmet gyujtva bennem
 Érkezett meg az esőszak.
 Tüzes sugarával a nap
 Hogy felitt' a földi nedvet,
 Elvonult a szörnyű tájra,
 Hova a halottak mennek.
 Hogy a hőség szerte oszlott,
 Sűrű felhők tornyosodtak;
 Békák, méhek zengni kezdtek,
 Rá a vadpávák vijjogtak.
 Szárnya-csüggesztett madárnyáj
 Az esőben megfőződve
 Felrepült s leült a szélben
 Hajladozó fatetőkre.
 És a hulló, egyre hulló
 Vízesepepektől eltakarva,
 Tündökölt a bércz, mint tenger,
 Csillogott, mint páva farka.
 Sárgás-zöldes színbe játszó,
 Tisztavízű patakágak
 A hegyekről, mint a kigyók,
 Kanyarogva folydogáltak.
 Ilyen édes, szép időben
 Felragadva nyilam, tegzem,
 Szórakozni vágytam én s a
 Szarajú partjára mentem.
 Olthatatlan vágyam űzött
 Az itatónál az éjben
 Elefántot vagy vadat mást
 Ejteni el prédeképen.
 Egyszerre csak hallom a neszt,
 Egy korsónak merülését,
 «Elefánthang — gondolám, de
 Eltakarja a sötétség.»
 Nyilat kapva mérges, éles
 Vesszőt illesztettem rája,
 Hang irányában czélozva
 Rálöttem az elefántra.
 Hogy levágott földre a nyil,
 Emberhang ütött fülembé:
 «Jaj, ki löhetett nyilat rám,
 Magamféle remetére?
 Vízet hozni jöttem ide
 A folyóhoz csendes éjben;
 Jaj, ki ölt meg? Kit bántottam
 Én valaha? Mi a vétkem?
 Itt az erdőn vad gyümölcsből
 Élő szegény remetének

* Az ámrafának apró, fehér virága, de nagy és izletes gyümölcse, a palásának pedig szép nagy, piros virága, de fanyar, izetlen gyümölcse van.

Hogy lehet nyiltól halála?
 Kít vihetett rá a lélek?
 Ugyan kinek kell halála
 A vadbőr és háncs-ruhásnak,
 Ki haját fonatban hordja?
 Vagy mit ártottam én másnak?
 Nem is azért sirok én, hogy
 Az élettől meg kell válnom,
 Két szülém: apám s anyámért
 Siratom csak a halálom.
 Rég idők ót' egymagamban
 En ápolom ezt az aggpárt,
 Milyen élet vár reájok,
 Hogyha az én napom eljárt?
 Öreg apám, öreg anyám
 Ölte ez a nyilítás meg;
 Milyen szörnyű kéz okozta
 Veszít e két teremtésnek?»
 Én, ki rosszat nem is sejték,
 Hogy a szörnyű szót hallottam,
 Nyilat-ijjat földre ejtve,
 Megdermedve álltam ottan.
 Majd alétan vánszorogva
 Arra mentem s ott találtam
 Elterülve egy vezeklőt,
 Nyilam ott volt oldalában . . .
 Hajfonatja széjjel omlott,
 Korsajából a víz elfolyt,
 A földön feküdt; borítva
 Porral és aludt vérrel volt.
 Két szemével hogy rám nézett
 Az alétan remegőre,
 Így szólt iszonyú szavával
 Szívemet majdnem megölte:
 «Mit vétettem, óh király, én
 Erdőlakó neked, mondd csak,
 Hogy megöltél? Vízet vinni
 Szándékoztam a gurumnak.
 Most a két vak, gyöngé lélek
 Engem elepedve vár ott.
 Csalta reménnyel sokáig
 Csitítja a szomszúságot!
 Hej, mit érek a védákkal,
 Mit érek a vezekléssel,
 Ha apám még azt se tudja,
 Fia mily nyomorban vész el!

És ha tudná, mit tehetne
 Az erőtlen, gyöngé ember:
 Gyökeréből kivágott fát
 Másik fa nem emelhet fel!
 Menj, de gyorsan, hozzá; mondd el
 Neki sorsom, Raghu sarja:
 Rád ne szálljon, mint erdőre
 Pusztító tűz, a haragja!
 Ez az ösvény egyenest visz
 Apám árnyas kunyhájához,
 Menj, menj; csillapítsd haragját,
 Míg ki nem tör s meg nem átkoz.
 Csak a nyilat huzd ki innen,
 Életerőm fogva tartja
 Az éles vas, mint a vízárt
 A folyónak magas partja!
 «Igy a nyillal él gyötörve,
 Meghal rögtön, ha kitépem.»
 Ez a gondolatom volt és
 Gátolt abban, hogy kitépjem.
 Míg haboztam csüggedezve,
 Fájdalomtól, bútól verve:
 Ó, a szegény munigyermek
 Gondolatom észrevette.
 Így szólt hozzám elepedve,
 Szavában el-elakadva,
 Míg fetrengett s görnyedezve
 Hánykolódott erre-arra:
 «Légy erős, nyugodt, óh rádza;
 Aggodalmadnak vess véget:
 Brahmánnak vérét nem ontád,
 Nem szakad rád ez a vétek.
 Nem születtem én brahmánnak
 Ne emésszen ez a bánat,
 Sudra nő hozott világra
 Gyermekét a vaisjának.»
 Így beszélt hozzám s vonaglott:
 A halál ott ült szemében,
 Sirt zokogva tehetetlen
 Elterülve a fővényen.
 Hogy letérdeltem s kivontam
 Mély sebéből a nyilvéget,
 Fölnézett rám, összerézcent
 S elszállt belőle az élet.»

64. ének.

Szánvá-bánva szörnyű tettét,
 Az iszonyú gyilkosságot
 Kausaljához a nagylelkű
 Sírva így beszélt tovább ott:
 «Elrémülve bűnömön, mit
 Elkövettem akaratlan,
 Hogy tegyem hibámat jóvá,
 Azon töprengtem magamban.
 Vettem azután a korsót,
 Megtöltöttem tiszta vízzel
 S mentem arra, hol a mondott
 Út a szentmagányba vitt el.
 Itt találtam a két aggot;
 Üldögéltek mindaketten
 Vakon, támaszuktól fosztva,
 Mint madarak szárnyszegetten.
 Fiókról beszélgetének,
 Gyermekökről szakadatlan,
 Egyetlen reményökről, kit
 Elvesztettek most miattam.
 Lépteim nesztét meghallva
 Szólt a muni: «Ej fiacskám!
 Hol maradtál oly sokáig?
 Addsa ide a vizet mán.
 Mért nem jöttél hamar? Ugy-e
 Játszottál ott a folyónál!
 Lépj be a kunyhóba gyorsan,
 Edes anyád szomjasan vár...
 Megbántottunk tán, fiacskám,
 Én vagy anyád, szóval, tettel?
 Nem kell azt szívére venni
 Jó vezeklőnek, feledd el!
 Te vagy életünknek élte,
 A vakoknak szeme vagy te,
 Lelkedhez forrott a lelkünk...
 Hallgatsz, nincsen egy szavad se?»
 Én ott reszkető ajakkal,
 Alig érthető szavakkal,
 Szívemben letörve, sujtva
 Szóltam a munihoz halkkal:
 — Félnék szómat bátoritá,
 Biztatá egész erélyem,
 Vádoló lelkem baját míg
 Neki sorra elbeszéltem —:
 «Nem vagyok én fiad, óh szent,
 Király vagyok, Dasarátha;
 Önhibámból nehezült rám
 Ez az iszonyú csapás ma!
 Elmentem vadászni és a
 Szarajú partjára értem;

Vadra, elefántra lestem
 Az itatónál az éjben.
 Nesz hallatszott át a partról,
 Vizes korsó bugyogása;
 «Elefánthang!» — gondolám és
 Oda löttem hangirányba.
 Futva mentem a folyóhoz
 S egy vezeklőt leltem ottan,
 Atlőtt szívvel, már vonaglott
 Elterülve a homokban. —
 Azután a szenvedőhöz,
 Haldoklóhoz oda lépek
 S esdeklő szavára gyorsan
 Kiszakítom a nyilvéget.
 Nyilamat a mint kihuztam,
 Két öregjét emlegette,
 Keserű sorsuk' siratta
 S lelke felröppent a mennybe...
 Így levék én akaratlan
 Gyermekednek gyilkosává. —
 Így esett, óh nagy szent, és most
 Mondd kegyelmesen, mi vár rám!
 Hallá e kegyetlen szókat,
 S a bűnét beismerőre
 Nem volt képes szórni átkot,
 Hogy azonnal összetörje!
 Míg arczára könnye pergett
 Csak feljajdult fájdalomában,
 Elalélt s így szólt hozzám, ki
 Összetett kezekkel álltam:
 «Óh király, e szörnyüséget
 Hogyha nem magad beszélnéd
 El megilletődve: ezt a
 Pillanatot túl nem élnéd!
 Erdei vezeklőt hogyha
 Ksatrijának keze öl meg
 Kész-akarva: ily bűnért az
 Isteneknek széke dől meg.
 De mert nem szándék vezérelt,
 Életed most nem oltom ki,
 Hogy a Raghu törzse, melyből
 Származol, ne pusztuljon ki!»
 És megint szólt: «Oh, vezess el
 Oda minket, arr' a tájra:
 Apja, anyja látni vágyik
 Gyermekét még utoljára.
 Hulló vére fedi testét,
 Háncs ruhája véres, sáros,
 Földön fekszik, öntudatlan;
 Megy az igazság urához.*

* Az igazság királya (Dharma-rádzsa) Jamának, a halál Istenének neve. Másik neve *Vajvaszvata*, *Vivaszvatnak* (a fölkelő napnak) fia.

Elvezettem hát magammal
 Ezt a két boldogtalant én
 S a munival és nevével
 A halottat megérintém.
 És a mint ott megtapinták
 Az elesett fiu testét:
 Rá borultak mind a ketten
 És a muni szóla ismét:
 «Hát nem üdvözölsz te engem?
 Nincsen egy szavad se hozzám?
 Miért fekszel itt a földön
 Gyermekem, rám haragszol tán?
 Nem szeretsz már engem, úgy-e?
 Nézd, anyád itt áll melletted!
 Mért nem ugrasz a nyakába
 Nyájas szóval lizegled?
 ... Kinek hallom szívbe szálló
 Csengő hangját esendes éjben,
 Édesen midőn tanulatsz,
 S olvasod a védát épen?
 Hajnalban nekem ki szolgál
 Szentelt vízzel, tűzrakással?
 S mikor félek, hogy neheztelsz,
 Ki derít föl kaczagással?
 Ki szed nekem, magával is
 Jótehetetlen szegénynek,
 Ki hoz gyökeret, gyümölcsöt,
 S etet, mint kedves vendéget?
 Hogy tartom e gyenge asszonyt,
 Öreg vezeklő anyádat
 A világtalant, kit sirba
 Gyermekéért visz a bánat?
 Állj meg, állj fiam; ne menj még
 Jama zord, sötét lakába!
 Holnap elkísérlek én is,
 Jön anyád is, mindhárman...
 Ott az igazság urához
 Én ejtem könyörgő szómat:
 «Nagy király! mondok, kegyelmezz,
 Add vissza az ápolómat!»
 Tudom, az igazság öre,
 Istene szavamra hallgat,
 Tőlem ő meg nem tagadja
 Érdememért e jutalmat!...
 A mint bűnös kéz okozta
 Halálod a büntelennek:
 Ugy adassék meg a küzdő
 Bajnokok egébe menned;
 Harczmezőn, halálveszélyben
 Nem hátráló hősökébe,
 Kik a szép halált keresték:
 Juss el a dicsők egébe!
 Oda, hol Dilípa, Sajbja,
 És Dzsanamédzsaja laknak,
 Szágara, Nahuzsa... nyerd el
 Érdemét a boldogoknak.»

Igy beszélt és jajveszékelt
 Rá borulva többször ismét.
 Aztán száraz fát szedett és
 Meglocsolta fia testét.
 És a gyermek megdicsőült
 Fényalakban ott a légben
 Megjelent kiválva testből
 S szüleikhez szólt eképpen:
 «Szüleimnek érdeméért
 Én a dicsőség honába,
 Égbe szálltam, majd utánam
 Ti is jöttök nem sokára!»
 Így szólott és szem elől a
 Mennybe röppent fénysekéren
 S mig kulcsolt kezekkel álltam,
 Szólt a szent hozzám eképen:
 «Rádsza! ölj meg engem is hát,
 Nem veszteség a halál rám;
 Ha már egyetlen fiamtól
 Elszakíta nyilad árván.
 De mivel te szemünk fényét
 Akaratlan bár, megölted:
 Téged is lesújtó átok,
 Rettenetes átkom öl meg:
 Azt a kint, mit én ma érzek
 Ártatlan fiam halálán,
 Azt a kint érezd te, rádsza,
 Fiaidért, halálod ágyán!»
 Hogy az átkot rám bocsátá,
 Többé nem siránkozott már:
 Fiával máglyára lépett
 És az égbe ment az aggpár.

Ez az én bűnöm, királynő,
 Hova gondolatom réved:
 Hangra löttem gyermek-ésszel,
 Így követtem el a vétket!
 És e tettnek bére az, hogy
 Annyi baj zúdúl reám ma;
 Megfogott, ezért fogott meg
 A vezeklő szentnek átka!
 Így beszélt panaszló hangon
 És nevéhez szóla ujra:
 «Elhomályosult látásom,
 Nyujtsd kezed ide Kausalja!
 Hej, ha Ráma nyujtaná és
 Állna, mint ifju király itt
 Apja mellett, boldogan: még
 Élnék, azt hiszem, sokáig. —
 Méltatlan, hozzám nem illő
 Volt, a hogy én vele bántam;
 Szép, nemes, feláldozó, mit
 Ó tanúsított irántam!
 Rossz fiát elüldöző is
 Van-e a világon ember?»

Van-e gyermek, eltaszított,
 Apjára ki nem nehezelt?
 Gondolatim összefolynak,
 Szemeim téged nem látnak;
 Érzem, óh királynő, hív már
 Követe Vajvaszvatának!
 Lehet-e seb, fájóbb annál,
 Hogy itt utolsó órámon
 Rámát az igazság hőjét,
 Hü és jó fiam nem látom? —
 Vágyam, epedésem érte,
 Rosszért ki jóval fizet csak,
 Elfogyasztja életem, mint
 Harmateppet égető nap!...
 Nem is ember, Isten az, ki
 Annyi, annyi évek mulva
 Ráma ékes, édes arczát
 Megláthatja egykor újra!
 Szép arczát, mely tündököl, mint
 Éji lótusznak virága;
 Szép szemét, mely úgy sugárzik,
 Mint a csillagok királya!
 Boldog, üdvöz az, ki látja
 Szeme-szája ragyogását:
 Ószi holdsarlónak mását,
 Kék lótusznak fakadását!
 Áldott, százszor áldott az, ki
 Nézi Rámát majd idővel

Ajódhjába térni vissza
 Illatárban, elefánton, fülfüggővel...
 Jaj, Kausalja, eszem elhagy;
 Szívem elfogúl, elolvad;
 Érzékim zavartak: izlés,
 Hang, tapintás összefolynak!
 Minden érzetem szegődik
 Elmém elsötétültéhez,
 Mint midőn olajja fogytán
 Végső szikrát vet a méceses.
 Ez a kín, mely lelkemen dúl,
 Mit magamnak én szereztem,
 Mint a vad folyó a partot,
 Ránt magával menthetetlen!
 Jaj, te Raghuk büszkesége,
 Fájdalmamnak csitítója,
 Apád hü védője, gyámja
 Messze-földnek vagy lakója!
 Jaj, Kausalja! már nem látlak.
 Jaj Szumitra, ég kegyeltje!
 Jaj, te rossz asszony, Kajkéji,
 Családomnak foltja-szenyje!
 Így jajongott Dasarátha
 Ráma anyja és Szumitra
 Karjai közt és szemét a
 Megváltó halál lecsukta.

VÁLMÍKI után, szanszkritből.

★

ELNÖKI BESZÉD FIÓK KÁROLY SZÉKFOGLALÓ R. TAGHOZ.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Kedves társunk,

szíves örömmel teszek eleget kötelességemnek, hogy most bemutatott székfoglalója után átnyújtsam tagsági oklevelét. Ez az oklevél oly írói munkásság elismerése, melyet a tudomány és költészet ritka kapcsolata tüntet ki, s a melynek lankadatlan buzgóságával csak elvonuló szerénysége versenyez. Ön társaságunknak nemcsak tagja, hanem keresztfia. Neve ezelőtt husz évvel társaságunk körében tűnt föl először, midőn a Sahnámé egy remek epizódjának fordításával dicséretet aratott. Azóta ugyancsak társaságunk kiadásában ajándékozta meg irodalmunkat a szanszkrit költészet két remekének a *Nál* és *Damajantinak* és a *Szakuntalának* költői átültetésével. Ön az első hazánkban, ki az indologia tudományos művelését költőileg is értékesítette, az őskelet tündérvilágának drágaköveit nemcsak ismerteti, hanem egész káprázatos ragyogásukban meghódítja nekünk. Fegyverei ebben

a hódításban: a tanulmány lelkiismeretes gondja, a költői fogékony-
ság bensősége s a népi és régi magyar költői nyelvnek ritka ereje.
Mindnyájan tudjuk, hogy a nyugoti világban a múlt század elején
megindult indologiai tanulmányok mily termékenyítő és gazdagító
befolyással voltak mind az európai költészetre, mind a tudományra,
melynek összehasonlító ágai és módszerei — Bopp, Benfey, Müller
Miksa — mind ebben a tanulmányban gyökereznek. Kivánom, hogy
ez ön buzgó és értékes munkássága is ilyen nyomokat vágjon és
hagyjon a mi szellemi életünkben, mert ezek a nyomok az igazi
megismerésnek és az igazi költészetnek nyomai lesznek. Ezzel az
óhajtással és mindnyájunk legszívesebb köszöntésével nyujtom át ön-
nek oklevelét.

IV.

A HAVI ÜLÉSEK FELOLVASÁSAIBÓL.

EGY OLASZ KÖLTŐ MÁTYÁS KIRÁLYHOZ.

HEGEDŰS ISTVÁNTÓL.

(Felolvasta az 1902 október 29-iki ülésen.)

E hó 12-én ünnepi pompa, hazafias lelkesedés közt leplezték le Kolozsvár főterén Mátyás király lovas szobrát. E szobor a Fadrus műve: királyt ábrázol, ki a keresztény kultúra védelmére elszánt nemzet királya. Ez volt a nemzet hivatása. E hivatás kapcsolta be nemzetünket a művelt népek haladásába, tette európai hatalommá. A törökverő Hunyadi János fia volt egy nagy mozgalom ideális vezére: a török elleni agitáció ő benne látott vezért, ki Európát megmenti a török invázió ellen. E hangot halljuk e korszak költőinek lauttján. Egy ily költeményt mutatok be, mely költői levél Mátyás királyhoz. Írója *Constantius Fanensis*. Felszólítja, hogy álljon az élére a török elleni küzdelemnek. Mátyás király igazi renaissance-fejedelem módjára Janus Pannonius útján adja meg a választ. E választ már régebben lefordítottam. Kerestem a költeményt, melyre felelt.

Olaszországi tanulmány-utamban a főbb könyvtárakban hiába kerestem Constantinusnak a magyar-török háborúra vonatkozó költeményét. Rómában a Bibliotheca Vittore Emanuel-ben egy csonka kötetre bukkantam, mely Constantius Fanensis költeményeit tartalmazza. Kiszakított rész egy *Vegyes* tartalmu kötetben. Ebben van egy óda, mely a keresztényen fejedelmeket hívja föl a török elleni küzdelemre. (Ode excitans christianorum principes in Turcos.) Ebben megemlékszik egy pár versszakban Hunyadi Jánosról *Blancus* név alatt, mert e korszaknak Hunyadi János volt *Chevalier Blancja*, mely név aligha nem etymologiai játék a Vlachusból. Megemlékszik Hunyadi tizennégy diadaláról. Most az Ábel hagyatékában találtam meg azt a költeményt, melyre Janus Pannonius válaszol, mert mondhatni minden fordulatra meg van a megfelelő válasz. E költemény, mint Csontos János magánközléséből tudom, több kéziratban meg van. Így Mölkben, Olmützbén, Seithenstattban, Firenzében. Ábel valószínűen Firenzében másolta le. A mi költőnk Antonius Constantius (Constanti 1436—1490) Fanoból származott. Irt magyarázatokat Ovidius

Fasti-jához, mely műve megjelent 1502-ben Velenczében. Írt epigrammákat, ódákat, beszédeket, leveleket, elégiákat. Ódája a nyugati kereszténység elhagyatott állapotát rajzolja. Ugyanezt találjuk meg a Mátyás királyhoz írt elegiában. A renaissance-költő szóvirágjait csinált virágnak nézem, nem érzem illatát. De ha a kolozsvári szoborra gondolkodok: feldobog szívem. A mi nemzeti hivatásunk élő symboluma, melyet elismert az európai közvélemény, melynek tolmácsa a költő.

Ime a költemény:

Antonius Constantius Mátyás királyhoz.

Pannon népnek erős fejedelme, vitézi királya,
 Blancus atyád disze s hősi ivadéka ki vagy;
 Oh te ki már egyedül véded még Hesperianak
 Égbe vezérlő hitét, mely lehanyatlik alá:
 Száll Latiumban a hír tefelőléd, hogy hadat indítsz
 S kész vagy is érettünk küzdeni, vívni csatát.
 Hősi leventék mennek utánad büszke örömmel
 S a török ellen egész néped a harcra siet.
 Annyi megyen, hogy ennyi vitézről nem tud a múlt sem
 S nép soha ily hévvel nem követé az úrát.
 Héj szégyen minékünk, hogy nézi közönnyel az ellent
 Róma tétlenül és Parthenopé maga is.
 Ninesen, o nincs fejedelmi vezér Latiumba' sehol sincs
 És Florenczbe' se szól harcra hívó hadi kürt.
 Hát tengerre hajós nép mért szálla hiába
 Szicziából és mért hever áruja rég?
 Gallia szunyadoz és az ibér se törődik a hittel,
 Elvesz a Krisztussal hit, szeretet s a remény.
 Mért említenem is, hogy a brit nép messzi vidéken
 Az örök istennek veszni hagyá seregét?
 Mert hiszen a szomszéd németnek kell vala érted
 Lándzsát törni, veled küzdve vitézi tusán
 Véde hazát s a hitért kockára tenni az éltet
 Példát adva, melyen buzdul a bajnoki kedv.
 Mindez a nép, felséges uram, maga veszteg ül és csak
 Büszke Velence adott harci hajókba' segélyt.
 S nem csuda, mert a királyt, a ki harcra szent hite mellett
 Nem hagyhatja midőn környezi szörnyű veszély.
 Most a tanács-rendelte naszád szállott a vizekre.
 Ausoni jó evező csapja a jón habokat.
 Biztonságban is élhet a thrák föld parti lakója
 És a Szigettengert szelheti könnyű hajó.
 Mert hisz' az ellen nem meri már tengerre bocsátni
 Harci hajóit, a mig Márknak a zászlaja leng,
 És ha igaz, mit hír szele hajt az Itália földjén
 És a mit szét hintett, nem hazug az a beszéd:
 Tűzzel pusztula el neki nemrég sok hadi népe,
 Sok meg a sós habban elvesze nyomtalanul.
 Épen ezért a vak düh lángja emészti szünetlen
 Mert bizony üztön-üzik szárazon és a vizen.
 Üztön-üzöd te kivált, o király, bús harsona szóval

És rettenthetlen állsz vele szembe tusán,
 Rád hárul ama szép feladatnak a terhe, de méltán
 Fölvatának rá téged az égi jelek.
 Mert el nem fájál te dicső hős bajnok atyádtól,
 A ki erényeivel vívta ki égi jenát.
 Ő vala, ő, ki tizennégy izbe' veré meg az ellent
 És a török hadnak nem hagyta ő pihenőt.
 Kétszer hét diadalt veve rajta vitézi erővel,
 Melynek az emlékét zengi örökre a Hír.
 Mily diadalmat a szép Semelének dús hajja sarja
 Nyert csoda mód' a csodás India sík mezején.
 Ámde halántékát övezé emez isteni sarjnak
 Égi babér, de kisebb s föld fia volt Hunyadi.
 Méltán élvezi Blancus az üdvöt az égi Olympon
 S törzs te utat most már, mely föl az égbe vezet.
 Tisztes homlokodat koronának az éke övedzi
 Róla lesúgázzik isteni szent hivatás.
 Arra hívott el az ég, hogy a szép Pannonia hős és
 Bajnok népe fölött légy a király, a vezér.
 Pusztá reményt és minden ohajt túlszányal a tettered
 Város a város után dől a hatalmad előtt.
 Volt-e király, ki tovább terjeszté mint te hatalmát?
 Nőttön-nőtt a híred, fény koszorúzta neved'.
 S még a latin Muzsák is — mondják — tégedet áldnak.
 Mert kegyelék őket pannoni föld díszte te!
 Vaj' mi dicső látvány, ha te harczi sisakkal a hadban
 Önekik áldozol! Így ki ne követne, király?
 Bölcsességre te ősz Nesztor vagy, erőre Achilles,
 Túl nem szárnyalhat senki a föld kerekén.
 Hejh, nem is ím e kesergő alakban kell vala zengnem
 Rólad, mert magasabb hangra vagy érdemes ám.
 Hősi valód, meg a tárgy szintoly verset követelnek,
 Melyben a trójai hős és Rutulus neve él.
 Vagy a minőben zengte Achilles szörnyű haragját
 Tisztes Maeonides s Trója alatt a tusát.
 Vagy ha korunkban ily nagy költők ninesenek immár,
 Mint volt Maeonides és vala Vergilius,
 Új Lucanust kell vala szülnöd Cordova néked
 Vagy hozzád méltó lenne egy új Silicus.
 Zengzetesebb lant szólna atyádról, szólna terólad,
 Zengve a hősi csaták sok diadalmi jelét,
 Zengve minő elszánt lélekkel törzs a pogányra,
 Szent hitedért készen halni a harc mezején;
 Zengve, minő nagy a lelked, mily daliás alakod van
 És hogy mekkora vagy hadba' s a béke ölen.
 Krisztus népe, a míg te vezér vagy, porba nem omlik,
 Míg te vezérekedél él és virul Ausonia.
 Bár ki szabad csak a föld kerekén, az tégedet áld csak,
 Hirdeti: általad él s van joga, birtoka még.
 Kérlek azért jobboldra, melyet Mars ismer a harczon,
 Szent koronád — hitedért kérlek esengve, király:
 Oh ne, ne hagyj el, az ausoni nép lásd mint remeg és fél
 Védjed erős karral, védj te tanácsesal is őt,
 Így leszel, így új Sándora, új Caesárja a földnek,
 Így leszel, így drágább, mint vala drága atyád,
 S majd ha szemed lehunyod föld körzi az üdv koszorúja

S csillagként szórsz fényt csillagos égnek ölén.
Most isten veled és a midőn elhallgat a kürtszó,
Hű Antoniusod el ne feledd, o király!

Erre felel Janus Pannonius a király megbizásából, a király nevében. Janus Pannonius versét, melyet az Erdélyi Múzeum-Egylet Mátyásünnepi számában (1896-ban) (XIII. 8 f. 377—383.) közöltem először, az egybefüggés kedvéért itt is közlöm, miután az Constantius Fanensisnek most már föltaalált költeményével újabb megvilágítást nyer.

Hű Constantiusom te a Múzsák drága kegyeltje,
Te, ki az égig emelsz engem és az atyám,
Irod: a hír azt tartja egész nagy Italia-szerte
Hogy szent harcza megyek küzdeni szent hitemért;
S száll csatasíkra velem Pannonia ifjú virága,
Szállnak a főnemesek és követik lobogóm'
Mostan a hír a valót terjeszté czélzataimról
S esalva csalárdúl nem áztat a kósza beszéd.
Mert hisz a harc mezején töltöttük ez évet egészen
S vívtunk hősi csatát zengened érdemeset.
Ép haderőt gyűjték honi partján szőke Dunánknak
S készítők éber gonddal a Mars műveit.
Im az alatt Ali bég bizván erejében, a Száván
Átkelvén, a Szerém földet előnti hada.
Hitte, dicső diadalt szerez azzal, hogy ha merészen
Ép a szemem láttán lába tiporja hazám.
Már dús zsákmányt visz diadallal mint a ki győztes,
Már a vizen kele át, hol menekült azután.
Mostan e pereczben' vevé csatarendimet észre, legottan,
Bár a sötét éjjél árnya, homálya fedé,
Nosza legott csapatit hadirendbe vezérli a harcza.
Dob pörög itt, meg amott fennen a harsona zúg,
Bösz dühvel tör, ront egymásra a két had azonnal.
Van ropogás s a mezőn folynak a vérpatakok.
Háromszor fordít Victoria arcot, az ellen
Háromszor tör elé s fut ugyanannyiszor is.
Ám' mikor a hajnal fényében csillan a dárda,
Megzavarodva megint, újra futásnak ered.
Nagy rész harczy mezőn esik el, más rész meg az árban
Fülad, sok van, a ki bús rabigára kerül,
Ő maga is bajosan menekül sebesülten az árból,
Zsákmányát ismét bírja elébbi ura.
Ám e csapás sem bírja dühét csilapítani még sem,
Sőt a legyőzöttnek szégyene szítja tüzét.
Gyorsan gyűjt hadat és a Dunán hamar átkele újból,
Sújtja megint vereség és elüzetve szalad.
Meg nem elégedvén a sajátom védeni pusztán
S föl nem használom, hogy ha nyíl' alkalom is,
Ellenség földjére török be hamar vad erővel.
Sergem előtt megy a Félisz, háta mögött megy a Gyász.
Mysia drága javát földüljük szerte barangván,
Gradivus vassal, Mulciber tüzvel emészt.
Zord Ali nincs sehol és a töröknek serge sehol sincs,
Nincs egy ijász se, lovas kopjavező se sehol.

Hogy csatasíkra ki nem szállott velem szembe az ellen,
 Gyeplőt fordítván, már haza tér seregünk.
 Ámde mivel zöld volt a mező még szerte a tájon
 S nem gátolta a zord tél sem a hadviselést,
 Megpróbálni megint a szerencsét, hévvel ohajtám,
 Istennek, ki segít, cserbe' se hagyni ügyét.
 Illyr rész az a föld, mit Boszniáknak hív a köznép,
 Bár csupa bércz, de azért dús sok ezüstje miatt,
 Nincsen is ott rétek zöld síkja se' tarka virága,
 Nincs se vetés sem, a mely dús aratást is adand,
 Zord hegyek, égbetörő magas ormok, szirtfok egész föld
 És sok vár, meg erőd áll fenn a bérczi tetőn.
 Itt, eme vad, bevetetlen erőd-védette vidéket,
 Mit nem rontana szét égnek a menyköve sem,
 Bösz Ali ép eme nyár folyamán kerítette kezére,
 És fejedelmének vágta fejét le vadúl.
 Megrohanom s im' a székhely azonnal hódol előttem,
 Majd azután szanaszét dűlni megosztom erőm',
 Mit nemrég bevevék, egy vár fenyegette a várost,
 Őrség védte kemény s jobban a helyzete még.
 Sok dörgő ágyút a fal ellen irányzok azonnal,
 Ámde ily őrséget meg nem ijeszit hadigép.
 Mondjam-e el neked azt, mint zúdít a bástya tetőkről
 Nyílzáport, a minő télen a hózivatar?
 Mondjam-e éjszaka is hányszor ki-kitörtek a várból
 S mennyit szenvedtek tábori őrhelyeim?
 Őket nem gátlá a süvöltő északi szél sem
 És nem a fagy, nem a zord téli csikorgó hideg;
 Mig megtörte az éh, a szünetlen szomj meg a munka
 Végre az őrségnek durva, kemény kebelét.
 Eljött végre a nap, melyen a szűz szülte az üdvet,
 S jött az óhajtva remélt vármegadásrul a hír,
 Bár kimerülten is ott mink kettős ünnepet ültünk,
 Mert kétszer született üdv minékünk e napon;
 Elvégezve e hősi tusát azután hazatértünk.
 Ám nem adom magam én még pihenésre soká,
 Mert ha zephyr csókján a folyó jégkérge fölenged
 És a mezőnek is ő szép puha pázsitot ad:
 Zöldellő térség látandja táborom újból,
 Gyül számomra talán újra had, újra segély.
 Írod: nincs a kerek földön számunkra sehol sincs
 Oltalom és hogy ügyem gyámola senki se lesz.
 Gallia szűnyadoz és nem bánja Iberia Krisztust,
 Polgárvillongás dűlja az angolokat,
 Léha tanácsot tart a gonosz Germánia folyton,
 Árul, vesz meg elád egyre az itali nép,
 És nem emészti a gond egyedül csak a büszke Velenczét,
 Kit szent eskütevés, frigy csatol egybe velem.
 Rég hallottam a hírt, hogy készül a harczra serényen,
 Indulóra vizén már egy egész raja vár.
 Ámde merőben más helyzetbe' van itt ez az ország;
 Tétlen lenni se tud és ha akarna se bír.
 Mert a közel szomszéd hozzánk, a török nem is enged
 Nyugtot, sem békés életet és pihenőt,
 Epen azért fogom én üldözni szünetlen örökké,
 Mig szándékomnak kedvez a végezet is.

Buzdít, édes atyám fensége alakja szünetlen,
 Buzdít, lelkesít a szent hit örök szava is.
 Így teve esküt a pún a római ellen örökre,
 És a gyülölt phrygen így állt az Atrida boszút.
 És fel nem hagyok én soha, nem a míg élek e harszolás,
 Mig csak a phryg vizen át nem menekül a török,
 Mert ő nem csak a hunt készül kiirtani végkép,
 Am a ki csak Krisztust tisztel a föld kerekén.
 Birni ma Hesperiat ohajtja kívánja leginkább,
 Mert az övé lesz a föld, erre ha tesz rabigát,
 Mert, ha igába hajolt a Kelet Rómája előtte,
 Büszkén azt hiszi, hogy rabja lesz a nyugaté.
 E Rómát tüzzel-vassal földültni szeretné,
 Mint rég tette a gall és azután a geta.
 Rajta tehát, nagylelkű latin, ne aludj, nosza kelj föl!
 Ősi dicsőség veszni örökre ne hagyd!
 Mit csak a nap látott, ha keletre, ha szálla nyugatra,
 Mind az a föld valaha ősid' uralta csupán
 És a világ ha bukik, ki segítsen elébb a világnak,
 Mint a kinek kezeiben volt a világhuralom?
 Hát nem szégyen-e, hogy ki a nyelved mestere, anyja:
 Graecia barbar szót törni, dadogni tanul?
 És hogy Rómátok gyönyörű nővére, leánya
 Űrnöböl rab lett, barbar igába hajolt?
 És ha nem indít már nem hat meg a régi dicsőség,
 Hogyha határodon áll ellened, az se riaszt?
 Gallia ha szűnyad vagy Ibéria nem csoda az még,
 Mert nem környezi ám még egyiket se veszély.
 Merjem-e hinni, hogy épen az angol jönne segélylyel,
 Ő, a kit elválaszt távol az oceán is?
 Szívvel nem hajlék soha sem Germánia hozzám,
 Sőt inkább akadályt gördíte mindig elém,
 Titeket én velem úgy a közös vész, mint közös ellen
 Egybeköt és egyesít még a közös szeretet
 És hiszem is; mindent hogy Itália egymaga adhat,
 Hol nép annyi tanyáz és lehet annyi vezér.
 Ott a versengő Genuának népe, hatalma.
 Szerte a tusc földön sok szabad állam is ott,
 Ott, a ki Rómával mérközni birna, Velenceze,
 Honnan a tengereken száll a liburni naszad.
 És a nagy Alfonz ősi királyi családja is ott van,
 Melynek uralma alatt áll ma a régi Tarent
 S ott van atyánk Pius is, a kinek legfőbb a hatalma,
 Mert hisz Róma s a föld főpapi botja alatt;
 Ott a ki békésen kormányoz, Ferrara, téged,
 Ott ki vezet téged, Mantua, harsziasan.
 Yannak még sokan, a kik erényben, erőbe kiválók,
 Ámde a legdicsőbb még is a Sforza neve:
 Van Latiumnak kincse tömérdek; tán az egész föld
 Minden népe se' bir, mint ez egy, annyi vagyont.
 Törjünk hát a futó ellenre együttes erővel,
 Szép koszorút ad a föld, szép koronát ad az ég.
 Mert az örök üdvösség vár az egekbe jutalmúl
 S ránk pazarolja a föld számtalanúl javait,
 Ám ha ti hoztok akár nagy, akármi csekély segedelmet,
 Nem hagyom el sohasem drága hazám' s a hitem.

FADRUSZ MÁTYÁS-SZOBRA.

ALEXANDER BERNÁTTÓL.

(Felolvasta az 1902 november 26-iki ülésen.)

Inkább benyomásaimról akarok számot adni és hozzájuk kapcsolódó néhány elmélkedésemről, mint szakszerű értekezést írni Fadrusz Mátyás-szobráról, melyet csak az ünnepi leleplezésnek objektív szemlélődésre nem épen alkalmas körülményei között láthattam. Így is némi értékük lehet ezeknek a följegyzéseknek. A műalkotás történetének oly mozzanatát rögzítik meg, melynek megvan a maga jelentősége, t. i. az első hatást, melyet a mű a kortársakra tett.

Kötelességemnek tartom megvallani, hogy noha Fadrusz mester tehetségét és lelkét régóta becsülöm és szeretem, nem a legvérmesebb reményekkel mentem Kolozsvárra. Az összes művészetek között a szobrászat fejlődött legnehezebben hazánkban, a szobrászat ágai közt pedig még a többieknel is lassabban a monumentális szobrászat. Irigyelni szoktuk a külföldet, a hol alig van kis város, melynek tereit, ligeteit, nyilvános épületeinek csarnokait bronz- és kőemberek nem népesítenék. A Bismarck-, Moltke-, I. Vilmos-szobrok szállítása Németországban, a Garibaldi-, Victor Emanuel-sat. szobroké Olaszországban iparrá fejlődött, mely szobrászoknak, kőfaragóknak és öntőműhelyeknek tisztességes keresetet juttat, a mi nemzetgazdasági szempontból bizonyára számba jó. Nem tagadom, hogy esetleg más haszon is van, hogy e szobrok látása némi hatással lehet a nép erkölcsi nevelésére, hogy a nagy emberek dicsőítése a hazafiúi érzéseket éleszti, de mihelyt az emlékszobrok elszaporodnak, a kitüntetés érteke csökken és egyéb se marad, mint a szobrok térdíszítő szerepe, és a megszokás ezt a hatást is tompítja. Rómának hanyatlását az istenek, császárok és hadvezérek tömémentelen szoborserege egy percczel sem késleltette. Bátran mondhatjuk, a monumentális szobrászat a külföldön is mélységesen hanyatlott, utánzás vagy sablon, vagy időtlenség és majdnem mindig unalmas. Az embernek nagyon kell keresnie az

emlékei közt, ha meg akarja találni, mely modern nagy szoboremlékeken illetődött meg külföldi utján. Mélyen megindúlva állunk Gior-dano Bruno emléke előtt Rómában, kinek máglyája azon a helyen lobogott, melyen most szobra áll, de megindulásunkat ennek az emlékek és nem az emlékműnek köszönhetjük, mely érzésünket inkább lehüti és profanzálja. A sok fejedelem, hadvezér, államférfiú és más ismeretlen nagyság szobra előtt lehetetlen egyebet mint mélységes unalmat éreznünk. Milyen más hatása van a lélekre a Loggia dei Lanzi-nak Firenzében, Benvenuto Cellini, Donatello, Gian Bologna és ókori művészek szobrászati remekműveivel, mily szabaddá és boldoggá tesz bennünket a szépségnek e változatos, sokszerű megnyilatkozása. Nagyon imponáló, hideg bámulatot — majdnem azt mondtam volna — báméskodást keltő a berlini Siegesallee a porosz királyi ház szobor-emlékeinek glédájával, de el nem felejttem soha, milyen más érzéssel mentem először végig az Uffizi előtt elterülő utcaközön, hol egyszerű igénytelen mellszobrok hirdetik, mennyi lángelmével ajándékozta meg e kis köztársaság az emberi nemet. Valóságos láz, az emlékszobor állításának láza dühöng most évtizedek óta Európában, melynek folyton fokozódó hevében elsenyved az, a mi az emlékszobrot lélekiemelővé teszi, művészi és erkölcsi értéke.

A szobor-bizottságok elszaporodásával, ezek becsvágyának növekedésével, a rendelkezésre gyűlő összegek nagyságával sajtáságos szomorú ellentétben áll magának a szobrászati művészetnek egészen másfelé halandó iránya. Nem mondhatjuk, hogy a mi korunk nem látott nagy embereket és nagy eseményeket; soha oly nagy hadseregek nem mozogtak a földön, mint a mi háborúinkban; nagy egyéniségek is föllépnek, melyek tettei bámulatot keltenek; a lemondásnak, önfeláldozásnak, odaadásnak nem kisebb tettei díszítik a mi korunkat, mint bármelyiket a multban; tömeghatásokban pedig meghaladunk mindent, a mit eddig a földön láttak. A nagy bűnösök sem hiányoznak. De ha művészetünket nézzük, azt kell mondanunk, hogy művészeink elvesztettek minden érzéket az emberi nagyság iránt, vagy, ha ez lehetetlennek látszik, egy részük ragaszkodik a nagyság kifejezésének azokhoz az eszközeihez, melyek a multból származnak és már nem hatnak, más részük a kifejezés új eszközeit keresi, melyek azonban még nem hatnak. Melyik költő vállalkoznék ma hősköltemény írására? A legnagyobb vállalkozás ezen a téren Zola nagy regényciklusa volt, a Rougon-Macquart húsz kötete, de ez nem az emberi nagyság, hanem az emberi elzüllés, elnyomorodás, elpusztulás rettenetes képe és midőn Zola e sötét képpel szemben világosat akart festeni, a sülyedés rajza mellé a magasba emelkedését akarta helyezni, akkor

nagy művészi ereje cserbe hagyta, unalmassá, majdnem üressé vált. Ugyanezt tapasztaljuk más művészetek terén is. Nagy épületeink vagy zavarosan idétlenek, vagy régi stílek utánezatai, mint ilyenek szépek, de hidegek, nem mondanak nekünk semmit a mi érzéseinkről, a mi gondolatvilágunkról. És mely eszmének építsünk házat? A város polgársága autonomiájának? Annak jó a kaszárnya is, abban van a legtöbb bureaunak alkalmas helyiség. A nemzet szuverénítésének? De hogy mily ellentét van épület és testület közt, arról talán jobb hallgatni. A tudománynak? Arra meg nincsen pénzünk. És ha volna pénzünk, rendelkezésre állna-e az a művész, a ki a nagyságot ezen a téren kifejezésre tudná juttatni? Mily szegény, dísztelen épület a mi toldozot foldozott egyetemünk. Szégyene a kornak, mely toldozta foldozta. A festőművészet terén próbáltuk föleleveníteni a történeti festést, híres, de kissé régi minták után. A dolog külföldön se sikerült, nálunk többnyire jelentéktelen, de néhány idétlen dolgot is szült. Az összes művészetek nagy forrongásba vannak, jelenleg a természet utmutatása szerint keresik a kifejezés új módjait és eszközeit, elmerülnek a kicsinynek, a részletnek tanulmányozásában, mintegy a földre szegzik tekintetüket, csak néha-néha tekintenek a magasba, érzik, sejtik, hogy ott van a nagy művészet hazája, de hitük, meggyőződésük gyöngé és ingadozó és kételkedésükben, kreszésükben inkább szellemesek mint alkotó erejűek, inkább meglepnek, megdöbbennek mint megindítanak és fölemelnek bennünket. És ezekhez a művészekhez fordulnak a szobor-bizottságok, hogy emberi nagyságot, nemzetekre kiható emberek és események emlékét művészi módon megörökítsék! Az emlékszoborláz akkor dühöng, a mikor a művészet mindentől, a mi történeti, mindentől, a mi nagy és világraszóló, minden erejével húzódik, tartózkodik.

Ez a jóformán általános kór minden országban más-más alakot ölt, annak sajátos körülményeihez képest. Magyarországon a szoborjárvány még távolról sem érte el a válságos pillanatot. Nekünk szobraink egyáltalán nem voltak, szobrászaink is alig és már a nemzeti, a hazafiúi szempont is megkövetel, hogy ezen a módon is emlékeztessük az élő nemzedéket a multak nagyjaira. Nem is kicsinyeskedem, nem mondom, hogy terjeszszük inkább nagy íróink műveit olcsó kiadásokban, írjunk nagy embereinkről, jó, egyszerű és olcsó műveket, melyek többet mondanak rólunk, mint bronzattilájuk és csizmájuk — ezek híg, olcsó frázisok, melyek az egyik kulturai feladatról elterelik a figyelmünket, a nélkül, hogy a másikat megoldanák. A kik ily tanácsokkal szolgálnak nekünk, rendszeren egy lépést se tesznek saját tanításuk érvényesítésére. Hiszem, hogy szobrászaink szívesen farag-

nának egyebet mint történeti emlékeket, de élniök és fejlődniök kell és így alkalmazkodnak a viszonyokhoz. Egyébiránt kár okoskodik. Tény az, hogy szobraink nincsenek, vagy nem rég még nem voltak, és a hazafiúi meg a művészetfejlesztő szempont, de a külföld példája egyaránt érthetővé teszi, ha szobrok felállítása körül buzgólkodunk. A helyzet most az, hogy óriási feladatokat tűztünk ki művészetünknek. A második *Vörösmarty szoborpályázatnak* sem volt teljesen megnyugtató eredménye és nagyon örülnénk, ha a most mégis végleg elfogadott minta, márványban kifaragva, aggodalmainkat élvezetes örömeire váltaná. Fájdalom az *Erzsébet-szoborpályázat* jóformán teljes kudarczczal végződött és egyelőre gondolnunk sem lehet egyébre, minthogy pihenni hagyjuk művészeinket. Hiszszük, hogy az *Andrássy-szobor*, mely most az öntőműhelyben van, be fogja váltani, a mit a minta ígért, és kívánjuk, hogy a nagy *millenniumi emlékmű*, melynek egy hatalmas térrel kell megküzdenie és nagyobb várakozást kielégítenie, most midőn befejezéséhez közeledik, helyre fogja ütni, a mit a kezdet elrontott. De új nagy feladatok tűnnek föl a szemhatáran. A *szabadságszobor* és a *Kossuth-emlék* pályázatát már kihirdették. A láz hőfoka tehát emelkedőben van és ámbár szegénységünk kissé lehűt bennünket, még nem érte el a maximumot. Kik fognak azokra a nagy feladatokra vállalkozni? Hány szobrászunk van, ki a technikai képességnek azon a fokán áll, melyen a jó külföldi művészek állanak? Hogy is állhatnának ily mostoha viszonyok között! A bajt még növeli, hogy szobor-bizottságaink rendszerint még alacsonyabb esztétikai színvonalon állanak, mint művészeink művészi színvonalon. De mindehhez hozzájárul még egy körülmény. A művészet modern iránya egyáltalán elfordul minden eszmei tartalomtól. Inkább olyat ábrázol, a minek eszmei tartalma legcsekélyebb, a festészetben a tájképet, a szobrászathoz a genret, a hétköznapi realitást, az egyetemes emberit, de elemi megnyilatkozásaiban. Az érzéki impresszió a fő, nem a dolgok lényege, formája, még kevésbé gondolatbeli tartalma. Nem perlem ezért, csak megállapítom a tényt. De ezekhez a művészekhez fordulunk a mi hazafiúi érzéseinkkel, eszméinkkel, kulturai szükségleteinkkel és tőlük kérjük ezek kielégítését! A monumentális szobor nem tisztán artisztikus feladat, mint nem az a történeti regény, vagy a történeti dráma, kép stb. Ide nagy tanulmány kell, nemcsak könyvtár dolgában, ide érzés kell, még pedig nem csupán artisztikus érzés, ide gondolat kell, nem elvont gondolat, az igaz, de a mely a tudástól és a hazafiúi érzéstől megtermékenyült és az illető művészet kifejező eszközei számára hozzáférhető. A művészek pedig elkülönülnek tőlünk, külön gondolat- és érzésvilágban élnek, nem

értenek meg bennünket, nem tudják, mit kívánunk tőlük. Nem korholom őket érte, gyönyörködöm, ha lehet, alkotásaikban, beleélem magamat az ő lelkükben, az ő szemükkel nézem a világot, az ő érzésükkel érzem, de a mi az ő terükön annyira segíti és emeli őket, ugyanaz megnehezíti, hogy azoknak a feladatoknak eleget tegyenek, melyeket emlékszobrok dolgában velük szemben támasztanunk kell. Ha ezeket a műveket akarják megalkotni, akkor nekik velünk is kell élniök, a mi nemzeti életünkben részt venniök, a mi eszmevilágunkat ismerniök. Különbén újra csak oly Deák Ferenczeket, oly Széchenyi Istvánokat kapunk, mint az eddigieket.

Ily gondolatok bántottak Kolozsvárra utaztamban. Mit fogok tapasztalni? Régi baj új megnyilatkozását, vagy a miben hinni nem mertem, végre jobb fordulat kezdetét? Láttam volt a kis mintát, láttam volt a főalakot a művész műtermében és — erősen kételkedtem.

II.

Midőn a lepel lehullt a szoborról, az első pillantás meggyőzött róla, hogy ez a szobor sikerült; áhitat fogta el lelkemet, a nagyknak fuvallata csapta meg valómat, elfelejtettem, hogy ezernyi ezer ember közt állok és elmerültem a szobormű nézésében. Igaz, hogy sem én, sem más nem nézte akkor a szobrot pusztán mint műbiráló; a leleplezés pillanata egy nagy nemzeti ünnep delelő pontja volt, mely egész valónkat fölkaavarta. Mátyást ünnepeltük, Mátyás szülő városát, Mátyás tetteit, a nemzet mult dicsőségét, hajdani nagyságát, a magyar történet legragyogóbb, legtisztább emlékét. De hogy a szobor ebbe a hangulatba bele tudott illeszkedni, hogy nem zavart ki belőle, sőt élesztette és mélyítette, ez a szobor érdeme volt és midőn később szóhoz juthatott az elmélkedés, az első benyomást igazolta.

Fadrusz nem volt idegen ahhoz az eszme-körhöz, a mely lelkünkben Mátyás királyhoz fűződik. Ez a mi Mátyásunk, a nagy király, a hadverő vezér, a magyar erő dicső hordozója. Ez nagy ember. Mi teszi azzá? Nem tudom megmondani, ez a művész szintetikus erejének a titka. Ugyanezek a vonások lehetnének, ugyanez a tartás, ugyanez a környezet, csak valami kicsinyiség hiányoznék és a nagyság érzése esetleg elveszne. Semmiféle leírás nem fog soha a fő, a döntő körülménynek nyitjára akadni. De minden ezen az alakon, ezen az emlékművön erőt tükröz és sugároz. Egy római imperatorhoz hasonlóan üli meg lovát, keményen, büszkén, öntudatosan. Fejéről szabadon hullanak alá a fürtök, melyekből arany babérkoszorú fénylik ki. Az arcz kemény elszántságot sugároz, mintha mondauá: Száz csatában

győztem, most pihenek, de készen állok, ha kell, új küzdelemre. — A kegyetlenséggel határos az arcznak e daczos kifejezése. De ez még sem valami Landsknecht, valami condottiere. Szó esett Verocchio Colleoniéről. Nincs hasonlóság köztük. Colleoni művészi tekintetben talán a legszebb újkori lovasszobor, a ki alkotta nagy művész volt, első sorban művész, a ki gyönyörködött a szépségben, a kifejezés erejében, tisztán mint artista, de Mátyás nem Colleoni. A testtartásban van hasonlóság, a kifejezésben nincs. Colleoni csodálatos szép alak, bátor bandavezér, friss, merész, mindenre kész, elszánt. Mátyás: király. Ez a férfiú a messzeségbe tekint, sejtelmesen, mintha a multat és a jövőt, a közelt és a távot egy pillantással átfogná. Ettől az embertől mi nem félünk, ebben megbízunk, mert ő is — nem elbizakodott — de magába bízó. Nem szép arcz. Még néhány év előtt egy idealis szépségű Mátyást kaptunk volna, Fadrusz Mátyása inkább csunya, mint szép arczú, de csunyasága vonzó, férfias, jellegzetes, az élet kemény ekevasának barázdáit mutatja. Csak finoman metszett ajka e férfiú egy más életének sejtelmét kelti. Ez most semmi egyéb, mint hadvezér, az ajk nem nyílik mosolyra vagy nyájas szóra, de mi érezzük, hogy tud mosolyogni, tud finom beszédre is megnyílni. De mindennek megvan a maga ideje. Most nehéz pánczélan nehéz lovon ül és fogadja hivei hódolatát. Most nincs ideje a szelid érzelmeknek, az elme játékának.

Nehezen, súlyosan, egészen pánczéllal borítva üli meg lovát, majdnem mitha a kengyelben állna. Keze egy szerencsés mozdulattal a ló nyakán vízszintesen nyugvó kardját fogja; bal keze átfogja a kard hüvelyének hátsó részét, jobb keze a kard markolatán nyugszik, mintha kész volna minden pillanatban kihúzni. Mindkét keze így szerencsésen el van helyezve, a kar, a mely egészen görbül és a kar mozdulata a pánczélon át is energiát árul el. Maga a pánczél nagy feladatot rótt a művészre. Nagyon nehéz, a mellvért hatalmasan domborodik a mell fölött és főleg oldalról tekintve, egészen idegenszerű képet ad az alaknak. Hogy lüktessen élet e pánczélon keresztül? Talán jobb lett volna könnyebb pánczélt választani. Verocchio nem mert akkora tömeggel megküzdeni. Hiszen a király nincsen csatában, nem is jó csatából, győzelmi ünnepet ül, harci karakterét a könnyű pánczél is jelezhetné volna. De értem a művész szándékát. Félelmetesnek akarta feltüntetni magyarok királyát, félelmetesnek és majesztetikusnak, ezért választotta a nehéz vértzetet. Egy érzés él az egész műben. Zord Mátyás áll előttünk, kinek száz ellenséggel kell küzdenie. Semminek sem szabad enyhíteni ezt a zordságot, minden hozzájárúl kifejezéséhez, a súlyos pánczél, a nehéz ló, a bástya foka, melyen a ló megveti lábát,

a hatalmas vitézek, kik a bástya tövében állnak és a győzelem jeleit, a meghódított zászlókat hozzák. Valami egyszerű, de hatalmas ékes-szólás van ebben a műben, mely a retorika minden virágját megveti, csak egy érzéssel akar hatni, de ezzel azután hatalmasan. Fadrusz nem tekint se jobbra, se balra, ellentáll minden kitérésnek, csak egyet akar, de ezt teljes, a végsőig megfeszített erejével. És ámbár a páncél súlyos és megleveníthetetlennek tetszik, mégsem hat úgy, mintha ez másnak a harci meze volna, mintha a szobrász a kész élettelen vértetetre ráillesztette volna Mátyás fejét. Nem, ez Mátyás harci öltö-zete, az arc energiája olyan, mintha csak egy erőtől duzzadó testből sugározhatnék rája; mi ezen a pánczélon keresztül érezzük a testet, az arc erejének közvetítésével. Igaz, hogy oldalról nézve ez az érzés elvész, de Fadrusz nézetünk szerint helyesen járt el, midőn a szobrot egy főszempont számára alkotta. A színésszel is szembe kell állnunk, hogy megjelenése összhangját érezhessük és nagyon különösnek találok azok okoskodását, a kik, ha arra szükség nincsen, megkerülik a szobrot, mintha próbát tennének, vajjon ha szalonba lép, hogyan fog festeni hátul vagy oldalról tekintve.

A ló nyugodtan áll, egyik lábát sem emeli, két hátsó lábát, hogy erősebben álljon, hátrafelé feszíti, fejét lehajtja. A talapzat széleig lépett, de nem nyugtalanítja a nézőt. Nagy erénye az, hogy nem vonja el a figyelmet Mátyástól. A nagy király méltóságos megjelenésének szüksége eszköze, semmivel sem több, semmi egyéb.

A bástya foka, melyen a ló áll, egyszerű szürke kőből készült, gömbölyű, csipkés párkányzatú. Jobbról-balról keskeny hidlás vezet le az egész mű talapzatához. A hidlás így kétfelől ferde, íves síkban fut lefelé, csonka oszlopokon nyugszik és a nagy bástyafokhoz hasonló kis bástyafokban végződik. Ez által kis térség származik, a középső bástyafok és a hidlás között, a hol a művész a melléalakokat helyezhette el.

Mindössze négy van. Nincsen nevük, mert itt csak Mátyás él és uralkodik, de van karakterük. Mind föltekintenek Mátyásra, egynek kivételével, de ez az egy, a ki felénk fordul, zászlót nyújt fel a nagy királynak és kiáltja, — mit kiálthatna egyebet? — Éljen Mátyás király! Igaz, hogy így nyitott szájjal áll előttünk is, a nyitott száj nem szép, de nem szeretném, ha ez a nyitottszájú legény, bármi legyen a neve, nem állna itt. Ő szólaltatja meg a szobrot, ő nyitja meg a mi szánkat. Oly őszinte lelkesedés, oly egyszerű pátosz van ebben az emberben, hogy a lelkesedés szimfoniájában az ő alakja sem hiányozhatik. Mellette áll a nagyszakállú, a legnépszerűbb alak, mondják, hogy Magyar Balázs, ki levette sisakját a fejről és megható rajon-

gással tekintetében néz föl a nagy királyra. Ezek jobboldali alakok. Bal felől is két alak áll, itt is az egyik a zászlót felnyújtja, a másik lehajtja, férfias, pánczélos alakok, a fekete sereg vitézei, a hűség és bátorság, az erő és odaadás példányképei. A kép is festői, a lobogó és elterülő zászlókkal, a pánczélos, férfias alakokkal, de még több mint festői, naiv ékesszólásával és igaz érzésével a lelket is megragadja. Ennek a nagy királynak ily hívei voltak, mert a nagyság olyan, mint a mágnes, magához vonja a legjobbakat, és ezeknek a jó magyaroknak ily királyuk volt. A királynak a jelessége fokozza a hívekét és ezeknek az ereje a király erejének talapzata. Szívünkbe zúg a férfierények e szimfoniája. Húsz évvel ezelőtt, nem, még talán tegnapelőtt hideg, élettelen allegoriák állottak volna körül a nagy királyt, talán a Hungaria, bizonyára a bátorság, talán fúriák, maga nagy Arimán, a mint lánczra veri Mátyás és egy reliefen feltűnt volna Mátyás a tudósok körében, korvinakötet sem hiányzott volna, mindez szép, finom, filigrán kivitelben. Nagyon szép lett volna, de nagyon élettelen. Ebben a szoborműben élet zúg, érzés lüktet a multnak éléte ugyan, de annak oly megragadó jelene, hogy a jelenben is szívünket hevíti.

De még nem végeztem. A mi művésznünknek a szerencse is kedvezett, alkalmas tért kapott a maga alkotása számára. Legtöbb szobrunkat a tér öli meg, városaink nagy négyszögletes terei, a hol a házak agyonnyomják a szobrot, vagy a szobor elbújni kénytelen, hogy a veszedelmes szomszédságtól megmeneküljön. Legtöbb szobrunk közlekedési akadály és kárt szenved a modern élet zajától, mely megszokottá, majd unottá teszi látványát. A Mátyás-szobor tere idealis. Van neki nagyszerű háttere, a gót templom hatalmas szürke fala, a maga szép nagy csúcsíves ablakaival. Ez a szerencse adománya volt, de a szobrász tudott élni a szerencsével és műve kiállotta a próbát, melyre ez a háttér tette! A szobor akkora, hogy az a háttér nem nyomja. Ép ellenkezőleg, a hatalmas háttér még emeli a szobor impozáns voltát, mert a szobor megáll vele szemben, szinte egyensúlyozza. A templom közelsége a teret megfosztja a mindennapi próza durva, rikító színeitől. Zajong ott az élet, nem a temető csöndjében érezzük magunkat, de a hangulat mégis más. A szép építészeti mű a maga tagolt tömegével megcsendíti azt az ünnepi hangot, mely a szoborműben tovább zeng. Nincs ma szebb tér Magyarországon és nincsen tér, mely a magyarság érzését oly nagy akkordban szólaltatja meg, mint a kolozsvári Mátyás-tér.

Midőn hazafelé jöttem, úgy éreztem magam, mint a ki egy nagy dolgot átélt lelkében. Előttem állott, képzeletben, az egész mű, egyszerű nagy sziluettjével; lent a vitézek, a mint fölfelé utalnak

erejük és egész Magyarország erejének forrására, nagy Mátyás királyra. És mondtam magamban: Ezt a férfiút vártuk mi oly régóta, ezt a Fadrusz Jánost; bizonyos feladatokra ő a legalkalmasabb; érzi a mi érzésünket, tud a mi nyelvünkön szólni és van érzéke a monumentalitás iránt. Lehetetlen, hogy ne legyen nagy hatása művészeinkre is. Erő van benne, naivság, pátosz, lendület. Érzi-e a szépet is, mint Zala? Nem tudom. Inkább a karakter és a karakterisztikus vonzza, de ez jó modern vonás benne. A raffinált elmélkedés nem tette habozóvá és kételkedővé. Ez megfelel nekünk. Mi nem vagyunk ott, hol a nyugaton vannak, kezdetlegesebbek vagyunk, de talán épebbek is. Mi hiszünk. Mi hiszünk a multunkban és a jövőnkben. Párizsban talán azt mondták volna, mit nekünk a pánczélos vitézek és a pánczélos király, ez nagyon durva, nagyon egyszerű, nagyon primitív. Németországban a győzelem istennőjét keresték volna, mert Poroszország legyőzte a fél világot. Nekünk Fadrusz egyszerű, erős pátosza tetszik, az ő művészete modern, realiztikus, de minden raffinement nélkül való. Ő a legjobb magyar érzéseknek, a hitnek, a lelkesedésnek, az egyszerű igazmondásnak és a nemzetéért való rajongásnak művészi apostola. Ő is hisz magában és hisz bennünk, mi viszonzzuk, hiszünk benne.

MAGALI.

Részlet Mistral provencei költő «Mireio» című költői elbeszéléséből.

Fordította HAJÓS Izsó.

(Bemutattatott az 1902 december 17-iki ülésen.)

Oh Magali, szerelmesem,
Nyiss ablakot s figyelj reám ;
Hajnali dalom pengetem
Zengő hegedűn, tamburán.

A csillagos ég halovány,
Szellő pihen, —
Sáppad a csillag is, a mint
Reád tekint.

-- Dalod szívemnek annyi sem,
Mint szél ha lombon átnyilal ;
Már tenger mélyén rejtezem,
Sziklái közt mint fürge hal.

Oh Magali, ha fürge hal
Vagy odalenn,
A szőke tenger fenekén
Halászlak én.

— Tenger halásza ha leszel,
Hálóidat kivetni kár ;
Mint kis madár repülök el
És fészket ad a zöld határ.

Oh Magali, mint kis madár
Ha rejtezel,
Vadász leszek és könnyedén
Elfoglak én.

— Fogolyra, szalonkára te
 Hurkot ha vetsz, engem nem érsz,
 Megbúvóm a rét keblibe
 Virágul, . . nossza mit remélsz?

Oh Magali, ha szegfü léssz,
 Úgy frissibe
 Harmat leszek és csöpp vizén
 Itatlak én.

— Ha gyöngyharmattá változol,
 Felhő leszek s az óceán
 Viharja vélem vándorol
 Túl, mesze túl Amerikán.

Oh Magali, bár Indián
 Átuszol is,
 A szél mely elringat ölen,
 Az leszek én.

— Ha szél vagy, ki tengerre jár,
 Elillanok, bármint ragadj —
 És leszek izzó napsugár,
 Melytől olvad a sarki fagy.

Oh Magali, mit érsz, ha vagy
 Izzó sugár?
 Zöld gyík leszek a nap hevén
 S fölislak én.

— Ha színes gyík léssz, a ki lenn
 Bozótján iszik napsugárt,
 Telő hold leszek az egen,
 Ki az éj titkaiba lát.

Oh Magali, légy bár te fenn
 A holdvilág,
 Mint ködfátylad az ég ivén
 Kisérlek én.

— Fátylam lehetsz, köd tovaszáll,
 Még így sem leszek a rabod:
 Rekettye közt mint rózsaszál
 Lehell már kelyhem illatot.

Oh Magali, lehetsz te ott
Szűz rózsaszál,
Pillangószárnyon est húsén
Csókollak én.

— Siess, siess, légy hát merész!
Mint káprázat játszom veled:
Testem vén tölgy kérgébe vész
S rejt örök árnyú rengeteg.

Oh Magali, ha zord berek
Tölgyfája léssz,
Mint zöld repkény mohos tövén
Öllelek én.

— Karod átfonhat, csupa tűz:
Vén fát ölelsz és semmi mást;
Utam már kolostorba űz,
Imádni holtig szent Balázst.

Oh Magali, lehetsz te lásd
Szent zárdaszűz,
Gyóntatlak húsvét ünnepén,
Szent papod én.

— Ha átlépsz zárdám küszöbén,
Meglátod sok nővéremet
Fehérben gyűlni ott körém,
Kit hús halotti leple fed.

Oh Magali, ha ott helyed
A sír ölén,
Föld-ágyad én leszek, csak én
S te ott enyém.

V.

ELHUNYT TAGOK EMLÉKE.

SZIGETI JÓZSEF.

Az 1902 február 26-iki ülésen az elnök szomorúan jelenti Szigeti József rendes tagnak, a nagy magyar színművésznek és jeles írónak elhunytát. Az elnök indítványára a társaság Szigeti József elhunytán érzett mély fájdalmát jegyzőkönyvbe iktatni rendeli. Megbízta egyben az elnökséget, hogy a társaság nevében az elhunyt koporsójára koszorút helyezzen, a gyászoló családhoz részvétiratot intézen s intézkedjék, hogy a temetésen a társaság részéről is tartassék gyászbeszéd, valamint, hogy a társaság körében Szigeti József elhunyt rendes tag egyénisége és irodalmi működése emlékezésben méltányoltassék.

A zárt ülésen a társaság a Szigeti Józsefről szóló emlékezés megtagatására Bayer József rendes tagot, a temetésen a társaság nevében mondandó gyászbeszédre pedig Somló Sándor rendes tagot kérte fel.

A temetésen a társaságot számos tag képviselte és Somló Sándor, a budapesti Nemzeti Színház igazgatója s a társaságnak rendes tagja a társaság nevében is elbucsuztatta a magyar színművészet és irodalom kitűnő halottját.

Az 1902 márczius 26-iki ülésen a titkár jelenti, hogy a társaságnak Szigeti József elhunytával tanúsított részvéteért, a gyászoló család nevében az elhunytnak leánya, Vizváryné szül. Szigeti Jolán úrnő levélben mondott meleg köszönetet.

Az 1902 május 28-iki ülésen pedig a titkár jelenti, hogy a budapesti Nemzeti Színház igazgatója, Somló Sándor, a társaság rendes tagja, a Szigeti József emlékezetének szentelt nemzeti színházi előadásra, melyen az elhunytnak egy színművét játszották, a társaságot szintén meghívta, s azon a társaság kellően képviselve is volt. A társaság a Nemzeti Színház igazgatójának úgy az elhunyt rendes tag emlékezetének kegyeletes ápolásáért, valamint a társasággal szemben tanúsított figyelmességeért köszönetet mond.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

Szigeti József Veszprémben, 1822 május 11-én született. Már gyermekkorában a színművészet és az irodalom vonzotta, szülői azonban a jogi pályára szánták. Tizenkilencz éves korában, mint a pesti egyetem joghallgatója, szülei akarata ellenére elhatározta, hogy színész lesz s már 1841 október 3-án a jászberényi színpadon első felléptétől egyszerre négy kisebb szerepet játszott a Peleskei nótáriusban. Három évi vidéki színészkedés után már a pesti Nemzeti Színházhoz szerződtek. Kitünő színészi egyéniségének teljes kifejlődéséhez és felismeréséhez itt még egy évtized kellett. Azután azonban, egészen nyugalomba vonulásáig, 1895 február 15-ig, az idejebeli magyar színészet egyik legnagyobb kiválóságául becsültetett, sőt a minden időkbeli legjobb magyar színészekkel helyeztetett egy rangba. Hosszú ideig volt a m. k. színművészeti akadémiának is tanára. Sajátosan egyéni s e mellett tősgyökeresen magyar ízű humora és erős jellemző képessége nemcsak a színjátékban, de a színműírásban is jelentékeny sikereket szerzett neki. Bohózatai, vígjátékai és népszínművei a magyar színpadok műsoraiból, a mult század negyvenes éveinek végétől kezdve mindmáig soha sem hiányoztak. Különösen *Viola*, *Vén bakancsos és fia a huszár*, *Becsületszó s Rang és mód* című irodalmi becsű darabjait s a *Csókon szerzett völegény* című színpadi bohóságát még ma is sokfelé játszák. *Egy színész naplója* címmel érdekes visszaemlékezéseket írt a magyar színészvilágból. A m. t. Akadémiának 1882-től fogva levelező-tagja volt. A Kisfaludy-társaság 1865-ben választotta rendes tagjává.

TOLNAI LAJOS.

Az 1902 márczius 26-iki ülésen a titkár szomorúan jelenti, hogy Tolnai Lajos rendes tag ugyanazon hó 19-ikén meghalt. Korporsójára az elnökség a társaság nevében koszorút küldött, ugyanazon hó 21-ikén tartott temetésén pedig a társaság testületileg vett részt s a társaság részéről Hegedűs István rendes tag mondott gyászbeszédet. A titkár kegyeletes szavakban emlékezik meg az elhunyt rendes tag tehetségéről és irodalmi érdemeiről.

A társaság helyesléssel veszi tudomásul az elnökség kegyeletes intézkedéseit s Tolnai Lajos elhunytán érzett fájdalmát a jegyzőkönyvbe iktatni rendeli, a zárt ülésen pedig Jakab Ödön rendes tagot kéri fel, hogy róla emlékbeszédet tartson. *(Az ülés jegyzőkönyvéből)*

BESZÉD TOLNAI LAJOS KOPORSÓJÁNÁL.

HEGEDŰS ISTVÁNTÓL.

Midőn a Kisfaludy-társaság nevében utolsó istenhozzádót mondog annak a férfiúnak, kit mint nagyratörő ifjút, mindjárt első irodalmi fellépése után, büszke örömmel választott tagjai sorába, mély megilletődés vesz lelkemen erőt. Elszakadt a világtól, mely neki annyi keserúséget, annyi csalódást okozott, annyi formában rohanta meg, hogy titáni merészségét összetörje, azért, mert léhaságait, hazugságait, lelketlen szeszélyeit szatirikus éllel leleplezte, a vérig sértett szív mérgébe mártott tollal lerajzolta.

Az a rajongás, mellyel a népkedély mélységeiben drága gyöngyök után kutatott: Arany János tanítványát a népballada művelőjévé tette. A nép iránti szeretete az elbeszélő próza nem egy darabjában megható alakban nyilvánul. Magyar volt hangban, kifejezésben, formában; mélységes távlatokat nyitott a népelet rejtett világába. . .

A megfigyelő tehetség bámulatos képességével volt megáldva, vagy talán megátkozva. Hiszen viszontagságos, zaklatott élete keserűvé tette. Egyéniségének lyrai háborgása nem adta meg a nyugalmat, melyet az epika objektív művészete megkíván. Heraklesről szól a rege, hogy a lernai hydra vérébe áztatott nyíllal sebezte meg Chiront s hogy enesebén önként vállalta magára Prometheus helyett, hogy az alvilágba leszálljon, Tolnai nem elégedett meg azzal, hogy az élet nagy igazságtalanságait, a mint ő látta vagy képzelte s az emberi szív démoni hatalmait legyőzze: mi a költészet legszebb feladata, hanem a legyőzött sárkány vérébe mártott nyilakkal nyilazott: holott önszívét sebezte meg.

Megdicsőült szellem! Midőn a világ ellen föllázadt szívvel jövel egykor hozzám, soha el nem felejttem: én szerető szívvel azt a szerepet kísértém meg, melyet Aeschylus darabjában az Okeanos Prometheus-szal szemben. A háborgó titánnak azt mondtam: a sebzett szívnek — hidd — a jó szó gyógyszere. De te azt felelted, a mit Prometheus: de nem akkor, ha lobos a seb. Most begyógyult. Igazságot kereső lelked most azt megtalálja a rejtélyes világban: mi pedig e világ rejtélyei közt bukdácsolva, engesztelő szavunk, kegyeletes érzésünk, elismerő koszorúnk illatával adózunk szellemednek. Midőn Aeschylost félreértették: darabjait az Időnek szentelte. A te népköltészeti alkotásaidat nyugodtan bízhatod az időre, mert azok élnek és bennök él a te neved.

★

Tolnai Lajos (családi nevén Hagymássy), szül. 1837 jan. 31-én Györkönyön, Tolna vármegyében. Református pappá és tanárrá nevelték. Évekig vidéken lelkészkedett; élte legnagyobb részét mégis Budapesten töltötte, mint középiskolai tanár s utóbb, mint iskolaigazgató. Költeményeivel, műfordításaival, rajzaival és elbeszéléseivel egyaránt korán feltűnést keltett. Idővel regényeiben rendkívüli sza-

trikus hajlandóság és erő nyilvánult. Mint bíráló és műismertető s mint az irodalmi élet mozgalmait iránt szenvedélyesen érdeklődő sajátos egyéniség szintén sokszor vonta magára a közfigyelmet. Több lapnak volt irodalmi munkatársa; egy ideig saját kiadásában egy *Irodalom* című kritikai hírlapot is szerkesztett s a *Képes Családi Lapok*nak szintén szerkesztője volt. Költeményei, beszélyei, rajzai, regényei, irodalmi tanulmányai és bírálati az 1865-ik évtől kezdve haláláig számos önálló kötetben, folyóiratokban és hírlapokban jelentek meg. A Kisfaludy-társaság 1866-ban választotta rendes tagjává.

DOBSA LAJOS.

Az 1902 szeptember 24-iki ülésen a titkár fájdalmasan jelenti, hogy Dobsa Lajos rendes tag a folyó év július 8-án elhunyt. Az elnökség koporsójára a társaság nevében koszorút küldött s a társaság fájdalmát és részvétét az elhunyt özvegyéhez intézett levélben is kifejezte, melyért az viszont levélben mond meleg köszönetet.

A társaság, melynek a haláleset idején nyári szünete volt, utólagosan helyesléssel járul hozzá az elnökség kegyeletes intézkedéseihez, jegyzőkönyvbe véteti Dobsa Lajos elhunytán érzett fájdalmát s a zárt ülésen Berczik Árpád rendes tagot kéri fel, hogy róla emlékbeszédet tartson.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

*

Dobsa Lajos Makón, 1824 október 6-án született. Jogot végzett s mint Csanád vármegye tiszteletbeli aljegyzője kezdte pályáját. Már gyermekkorában írói és színművészeti hajlamai voltak, de ezeknek egyelőre csak mint műkedvelő hódolt. Az 1848/49-iki szabadságharcban való hazafias szerepléseért a múlt század ötvenes éveinek elején a pesti Újépületben félévig raboskodott. Ugyanez időben már *Őcsém házasodjál* című színdarabja is színre került volt. Ettől számítható nyilvános írói működése, melyet, sajnos, jelentékeny sikerei daczára elkedvetlenedve, 1863-tól kezdve sok időre abbahagyott. Utóbb két országgyűlési cikluson át képviselő volt. Élete utolsó három évtizedét csendes családi körben, biharmegyei birtokán élte le s csak vajmi ritkán jelent meg egy-egy újabb művével az irodalmi nyilvánosság előtt. Életének irodalmi termő szakában politikai cikkek, versek, beszélyeket és drámákat írt. Mint beszélyíró is kedveltségnek örvendett, de különösen mint drámaíró keltett komoly

figyelmet. IV. László című tragédiájának erős hatása volt, s már szinte félszázad óta helye van a budapesti Nemzeti Színház műsorában. Két ízben nyerte el a M. t. Akadémia 100 aranyos Karácsonydíját: 1861-ben a *Vigjátéktárgy* című vigjátékával s 1862-ben a *Bünt bűn követ* című drámájával. Színművei közül, melyekből 1859-ben egy gyűjteményes kiadás jelent meg, tartós méltánnyal találkozott még az *Egy nő, kinek elvei vannak* című vigjáték és az *István király* című tragédia. A Kisfaludy-társaság 1862-ben választotta rendes tagjává.

VADNAY KÁROLY.

Az 1902 szeptember 24-iki ülésen jelenti a titkár, hogy Vadnay Károly rendes tag, a társaság nyári szünete alatt, július 27-én elhunyt. Az elnökség a társaság nevében koszorút küldött koporsójára, s a temetésen, július 29-én, a társaság részéről Vargha Gyula titkár mondott búcsuztató beszédet. A családhoz az elnökség, a társaság mély részvétét tolmácsolva, levelet intézett, melyre az elhunynak fiától Vadnay Tibor úrtól meglehangú köszönő válasz érkezett.

A társaság helyesli az elnökség kegyeletes intézkedéseit, Vadnay Károly elvesztésén érzett fájalmát a jegyzőkönyvben is kifejezésre kívánja juttatni s a zárt ülésen Beöthy Zsolt elnököt kéri fel, hogy Vadnay Károlyról annak idején emlékbeszédet tartson.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

★

BESZÉD VADNAY KÁROLY KOPORSÓJÁNÁL.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tisztelt gyászoló gyülekezet!

A koszorúk között, melyek e ravatalt borítják, ott gyászol a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság koszorúja is; gyászolja annak az erős, benső, régi kapocsnak szétszakadását, mely elhunyt jelesünket a magyar irodalom e két testvérintézetéhez csatolta.

Nincs senki, a ki osztatlanabb szívvel, teljesebb odaadással szolgálta az irodalmat, mint e koporsóban pihenő társunk, Vadnay Károly. Nemcsak finom, költői lelkének művészi hajlamát követte ebben, hanem egy még hatalmasabb erő parancsát, magyar szívének, magyar hazafiságának benső szózatát.

A nemzeti érzés és erős fajszeretet vezette Vadnay Károlyt egész életében. Ez adott kardot a fölserdült gyermek kezébe, midőn a «szabadság véres zászlóit hordozák», ez adott tollat az ifjú kezébe, midőn a letiport nemzetet halottaiból kellett ébresztgetni.

És a mily tiszta és nemes és szeplőtelen volt a cél, melyet maga elé tűzött, oly tiszta volt kezében a toll s a szó ajakán. Hosszú irodalmi és közéleti pályáját az a hűség és állhatatosság teszi oly becessé, melylyel az irodalmi ízlés fejlesztésén s irodalmi életünk nemes hagyományainak megőrzésén fáradt. És ebben a munkájában irodalmi műveivel egyenlő értékű az a hatás, melyet szavával, tetteivel s egész élő példájával gyakorolt. Egy nemzedék nőtt fel keze alatt, mely őt atyai barátjaként tisztelte, szerette. Mint tekintélyes író és szerkesztő bátorította a kezdőt, buzdította a tehetséget, s híven oltogatta a fiatal szívekbe a kegyeletet a mult, a régi jelesek iránt, hogy biztosítsa a jövőt.

A szeretet, melyet oly pazar kézzel szórt, nem hullt sziklára. Szeretet, barátság és hála kíséri sirjába s az özvegyek és árvák könyje, melyet mint a magyar írói segélyegylet titkára oly résztvevő kézzel törülgetett.

Fájdalmas szívvel búcsuzunk Tőled, szeretett Társunk. Nagyon érezzük a hézagot, melyet a Te üres helyed irodalmi társaságainkban s az egész magyar közéletben okoz. Eltávoztok egymás után, a jól betöltött élet munkájában megfáradva, Ti, egy nagyobb, nemesebb kor gyermekei. Lelketek, szívetek egész kincsét, gazdagságát a hazának adtátok. Vajha örökségül hagynátok reánk erős kötelességtudásokat is s a rendíthetetlen hitet a szépben, jóban és igazban, mindenekfölött pedig nemzetünk jövőjében.

Isten veled. Pihenj békén és boldogan, s folytasd az álmod, melyet irodalmunk virágzásáról s a magyar haza nagyságáról szóttél.

*

Vadnay Károly született 1832 április 28-án Miskolczon. Szülővárosában diákoskodott. Kiűtvén 1848-ban a szabadságharcz, mint 16 éves ifjú fegyvert ragadott hazája védelmére. A honvédseregben főhadnagyságig vitte. Azután egy ideig bújdosott a boszúállás elől, majd elfogatván, büntetésből osztrák közkatonának soroztatott be s ezredével Olaszországba ment. Nagy lelki és testi gyötördések között egy esztendőig szolgált az osztrák seregben. Kiszabadulván, hazajött s mint hazafias magyar ifjú elzártnak látván maga előtt minden egyéb életpályát, munkaerejét teljesen az irodalomnak s a hírlapírásnak szentelte. Előbb Sugár Kálmán álnév alatt verseket írt, majd mindinkább a beszélyírássra tért át. E műfajban, előadásának művelt hangjával s világosságával, emberismeretével s a lélekállapotok és a helyzetek igazságra törekvő rajzával a kiváló írók közé emelkedett. Igen előkelő és emlékezetes szerep jutott neki különösen a magyar hírlapírás terén. A műveltség, a finom modor, s a feltétlenül

tisztes erkölcsi irány szigorú szem előtt tartása mellett elmés, eleven s minden ízében magyar nemzeti hírlapíró tudott lenni. Mint ilyen úgy a közönség, mint a hírlapírók szemében elismert tekintély volt. Hírlapírói működését Nagy Ignác *Hölgyfutár*-ánál kezdte, mint belmunkatárs. E lap megszűnte után Tóth Kálmánnal együtt alapította a *Fővárosi Lapok*-at, melynek 1867-től 1892-ig felelős szerkesztője volt. Szépirodalmi napilapja az időben igen becses és kedvelt terjesztője lett a művelt, ildomos gondolkozásnak, a jó modornak, az ízlésnek és a magyar irodalom szeretetének. Különösen az úri magyar nővilág talált benne hivatásához méltó szellemi táplálékot. Vadnay Károly jeles egyénisége adta meg a lapnak sajátos jellegét és biztosította annak az olvasó közönségre való igen jó hatását. Vadnay Károly mint parlamenti politikus szintén jó ideig szolgálta a magyar nemzeti haladás és művelődés ügyét. Szülővárosának, Miskolcznak egyik kerületét majdnem tíz évig képviselte az országgyűlésen s szava úgy a pártban, melyhez tartozott, mint a Ház tanácskozásaiban nagy nyomatékkel bírt. Lemondván a képviselői megbízatásról, 1893-ban a *Budapesti Közlöny* szerkesztője lett s az maradt haláláig. Munkás élete folyamán az irodalommal kapcsolatos, igen sokoldalú tevékenységet fejtett ki. Évtizedeken át dramaturgja volt a budapesti Nemzeti Színháznak, titkára a Magyar írók segélyegyletének s több éven át a *Hon* című lapnak is rendes tárczaírója. E mellett úgy a M. t. Akadémiának, mely 1872-ben levelező tagjává, utóbb rendes tagjává választá, mint a Kisfaludy-társaságnak tanácskozásaiban, bíráló bizottságaiban s felolvasó asztalánál páratlan buzgalommal és soha nem lankadó közérdeklődéstől kísérve, folyvást szerepelt. Különösen az elhunyt jeles írók emlékezetének megőrzésében s kegyeletes felujításában jeleskedett érdekes emlékbeszédeivel. Csak élete utolsó évében, mikor már a betegségtől járni sem tudott, maradt el sűrűbben a Kisfaludy-társaság üléseiről. Midőn azonban már maga nem kereshette fel a társaságot, e hálás társaság kereste fel őt, elhatározván 1902 márczius 26-iki ülésében, hogy az igen érdemes nagy beteg tagtársat közelgő hetvenedik születése napján az elnökség a társaság nevében lakásán üdvözlölje s adja át neki az összes társak szeretetteljes jó kívánságait. Az elnökség e kedves, de mégis szomorú megbízásban április 28-ik napján el is járt. Erről Berzeviczy Albert alelnök a legközelebbi ülésen a következő jelentést tette:

«Midőn társaságunk e havi ülését megnyitom és kedves társainkat s a tisztelt közönséget szívélyesen üdvözlöm, jól esik megemlékezni arról, hogy egy, bár hajlott kora és gyön-

gélkedése miatt a megjelenésben akadályozott, de társaságunk munkássága iránt ma is a legmelegebb érdeklődést tanúsító nagyérdemű, régi társunk, Vadnay Károly e napokban ünnepelte születése hetvenedik évfordulóját. Társaságunk elnöksége is fölkereste e napon veterán írotársunkat szerény visszavonultságában és kifejezte előtte az elismerésnek és szeretetnek azokat a meleg érzelmeit, melyekkel iránta mindnyájan viseltetünk. Egy emberöltőt töltött Vadnay Károly már eddig nemzeti irodalmunk szolgálatában és 36 évet társaságunk kötelékében. Mint beszélyíró, mint esztétikus és műbíráló, mint szépirodalmi lap szerkesztője híven és buzgón képviselte és képviseli még ma is irodalmunkban azt az irányt, mely a széleskörű műveltséget igaz nemzeti érzéssel igyekszik áthatni s az irodalmi ízlést a legnemesebb és legtisztább érzelmek ápolásától elválasztani nem akarja. Írói, bírálói és szerkesztői működése, úgy az ízlés irányításában, mint egy egész írói nemzedék nevelésén való közremunkálásban maradandó és áldásos nyomokat fog irodalmunkban hátrahagyni. Örömünkre és megnyugvásunkra szolgál tudni azt, hogy ő az utóbbi időben javult egészségben, irodalmunk iránt mindig melegen érző kebelrel és még üde szellemmel érhetette meg ezt a napot, hogy ő a miénk ma is, mint egy még mindig lelkes hirdetője ama küzdelemteljes idő eszméinek, melyből legujabbkori nemzeti irodalmunk kialakult, s melynek szereplői közül ma már csak nagyon kevesen vannak közöttünk. Szívből kívánunk nagyérdemű társunknak még hosszú életet és ajánljuk föl neki változhatatlan baráti érzelmeinket, melyekhez a magyar irodalmat szerető egész közönségünk elismerése és nagyrabecsülése csatlakozik.»

*

Fájdalom, e gyöngéd szavakba foglalt jó reménységek nem teljesedtek. Az egész társaság tiszteletétől, szeretetétől környezett nagyérdemű beteg tagtárs állapota nem javult, s néhány hó múlva a bölcseség hősiességével türt szenvedéseitől a halál váltotta meg.

Vadnay Károly beszélyei és rajzai, melyek előbb nagyrészt a *Budapesti Szemlé*-ben s a *Fővárosi Lapok*-ban jelentek meg, több kötetes gyűjteményekben adattak ki. Ezek közül az *Éva leányai* című gyűjtemény a Kisfaludy-társaság kiadása. Regényei közül *A Besorozott* címűt szintén e társaság adta ki.

A Kisfaludy-társaság 1866-ban választotta rendes tagjává.

KELETY GUSZTÁV.

Az 1902 szeptember 24-iki ülésen titkár szomorúan jelenti, hogy Keleti Gusztáv rendes tag ugyanazon hó 2-ikán elhunyt. Koporsójára az elnökség a társaság nevében koszorút küldött, temetésén pedig a társaság részéről a jelentéstévő titkár mondott bucsuztató beszédet. Bemutatja egyben a titkár az elhunyt rendes tag özvegyének levelét, melyben az köszönetet mond a társaság által férje elhunyt alkalmából tanusított részvételért.

A társaság fájdalommal veszi tudomásul s iktatja jegyzőkönyvébe Kelety Gusztáv elhunytát, helyesli az elnökség kegyeletes intézkedéseit s a zárt ülésen Berzeviczy Albert másodelnököt kéri fel, hogy majdan Kelety Gusztávról emlékbeszédet tartson.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

★

BESZÉD KELETY GUSZTÁV KOPORSÓJÁNÁL.

VARGHA GYULÁTÓL.

Mielőtt az örök útra indulnál, a magyar tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság nevében egy pár bucsúszót szólok hozzád, elköltözött kedves Társunk!

Veled ismét kevesebb egygyel a hűknek és igazaknak, hazánk ama lelkes munkásainak száma, kik a modern Magyarországot megalkoták. Az év, melyben a Kisfaludy-Társaság tagjádul megválasztattál, hazánk történetében is forduló pont. Alkotmányunkat visszanyerve, megkezdődött a lázas munka minden téren, s ebből a munkából Te is híven kivetted részedet.

Lelked tele volt nemes idealismussal. Életed céljádul a művészi szép cultusát tűzted ki, hogy az nemzeti létünket fényes zománczczal vonja be. A művészi szépet igyekeztél elénk varázslani ihletett ecsetteddel; a művészi szép örök törvényeit magyaráztad, mint műkritikus; a művészi szépet csepegtetted az ifjuság lelkébe, s a művészi szép diadaláért küzdöttél társadalmi téren.

Köszönjük hűségedet, melylyel eszményeidet szolgáltad. Életed munkája nem múlik el nyomtalanul, hatása él és gyümölcsözik. Legyen áldott érte emléked. Isten veled.

★

Kelety Gusztáv 1834-ben Pozsonyban született. Mint ifju előbb jogot tanult, majd br. Eötvös József házába került nevelőnek. Utóbb, legerősebb hajlamát követve, a müncheni művészakadémiára ment s festővé képezte ki magát. Mint ilyen a tájképfestészet terén szabatos

és jeles műveket alkotott. A budapesti festőművész körökben tekintélyt vívott ki s a magyar rajztanár-képző intézetnek s utóbb a kir. műipariskolának igazgatójává lőn. E mellett, mint műbíráló is tevékeny részt vett a magyar festőművészet föllendítésében és irányításában. Hírlapokban s folyóiratokban megjelent bírázatain kívül a közképtárakról, id. Markó Károlyról, a képzőművészeti oktatásról s az Eszterházy-képtárról írt tanulmányai a magyar széptudományi irodalom művelői közt jelentős helyet szereztek neki. Irodalmi működése révén a M. t. Akadémiának is levelező tagja volt. A Kisfaludy-társaság 1867-ben választotta rendes tagjává.

MÜNTZ JENŐ.

Az 1902 december 17-iki ülésen a titkár jelenti, hogy a társaságot legutóbbi ülése óta fájdalmas veszteség érte: Müntz Jenő levelező tag, jeles francia tudós és író meghalt.

A társaság fájdalmasan veszi tudomásul a gyász hírt s Müntz Jenő halálán érzett bánatának kifejezését az ülés jegyzőkönyvébe iktatja. A mennyiben pedig az elhunytnek családja volna, felkéri az elnökséget, hogy ahhoz a társaság nevében részvétiratot intézzen.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

★

Müntz Jenő francia műtörténeti író 1845-ben Soultz-ban, Elzászban született. Az *Ecole française à Rome* tagja volt s 1876-ban a párisi *Ecole des Beaux-Arts* alkönyvtárnokává, utóbb könyvtárnokává neveztetett ki. Tanulmányainak s irodalmi működésének főtárgya általánosságban a *renaissance* művészete volt. Az 1874-ik évtől kezdve haláláig számos műve jelent meg, melyek egyenként a *renaissance* művészetének egy-egy ágára, egy-egy nagy mesterére, egy-egy korszakára s egy bizonyos területen lefolyt történetére vetnek világosságot, együtt pedig a *renaissance*-nak szinte kifogyhatlan művészi gazdagságát derítik fel és ismertetik meg.

A francia kritika Müntzöt a legmunkásabb és legtudósabb műtörténészek közé sorozza. Rafael életéről, műveiről és koráról írt munkáját az urbinói mesterre vonatkozó legjobb francia munkákkal egy rangba helyezi. Különös érdeméül ismerik el francia bírálói azt is, hogy a művészet némely mellékágát (így például a szőnyeg- és kárpitkészítést) elsőül vonta be a műtörténeti kutatás és ismertetés

körébe. Az *Institut*-nak 1893-tól fogva tagja volt. Müntz kutató és felölelő figyelme a *renaissance* magyarországi beágazására is kiterjedt. Jeles dolgozatokat írt annak magyarországi első munkásairól s *Corvinus* Mátyás királyunknak a renaissancehoz való viszonyáról és könyvtáráról. A magyar tudományos és irodalmi körök figyelmét különösen e munkáival vonta magára. A Kisfaludy-társaság 1901-ben választotta levelező tagjává. Megválasztását örömmel fogadta s tudatta a társasággal, hogy székfoglaló értekezést szándékozik tartani s lehetőleg részt kíván venni a társaság munkáiban. Fájdalom e nemes szándékainak megvalósításában meggátolta korán bekövetkezett halála.

BARTÓK LAJOS.

Az 1903 január 28-iki ülésen a titkár meleg hangú megemlékező szavak kíséretében jelenti Bartók Lajos rendes tagnak 1902 decz. 31-én bekövetkezett elhunytát.

A társaság mély meghiátsással fogadja a szomorú jelentést s a Bartók Lajos elvesztésén érzett fájdalmát az ülés jegyzőkönyvében is kifejezésre kívánja juttatni. Helyesléssel veszi tudomásul, hogy az elhunyt rendes tag temetésén a társaság testületileg vett részt, hogy koporsójára a társaság nevében koszorú helyeztetett s hogy a társaság részéről temetésén Ábrányi Emil rendes tag búcsuzató beszédet mondott. A zárt ülésen Ambrus Zoltán rendes tagot kéri fel, hogy Bartók Lajosról annak idején emlékbeszédet tartson.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

★

BESZÉD BARTÓK LAJOS KOPORSÓJÁNÁL.

ÁBRÁNYI EMILTŐL.

Bartók Lajos utazik.

Az utazás volt egyik főpassziója világ-életében. Csak az imént tért vissza Raguzából és ime most megint útra kél. Akkor az olasz és dalmát partok közé szorított kék tengeren járt jól ismert bájos szigetek körül, az Adria büszke gőzösén. Most sokkal keskenyebb, alázatosabb hajón indul — : azon a vékonyka szűk ladikon, a mit koporsónak nevezünk és a mit néma, titokszerű evezős kormányoz határtalan, fekete óceánon, ismeretlen szigetek felé. Hová utazik most? Nem tudja senki.

Eddig minden utazásán megenyhült, fölvidámult. Gyönyörködött a természet örök szépségében, kárpótlásul azért a boldogságért, a mit zaklatott, szomjas szíve hiába várt a mulandó asszonyi szépségtől. Talán mostani útján is megleli a legfőbb enyhülést; megleli azt, a mit a földön hiába keresett: a békét, a nyugalmat. Meglehet. Annyi bizonyos, hogy most utazik legmesszebb útjára —: be a végtelenségbe! És nem tér vissza többé.

A munkái, azok itt maradnak. Ezt a kincses podgyászt nem vitte magával. Az élő, sugárzó géniusz nyomtalan elröpül közülünk, de itt marad az örökkévaló papír, itt marad a halhatatlan nyomdafesték; idővel, halállal diadalmasan daczol a milliő apró betű.

Bartók Lajos munkái nálunk maradnak; és ez is vigasztalás; sőt nagy vigasztalás. Itt maradnak a *Kárpáti emlékek* és bennük a természetimádás, a szabadság gyönyörű himnuszai. Ha nem kapna emléket bronzból —: lesz gránit monumentuma. Emléke lesz az egész hegláncz, melyhez annyira hasonlított! Szabadságszeretetében megvolt a sziklák rendíthetetlen keménysége és a kárpáti sasok magas szárnyalása; lirájának a gyöngéd, méla epedésében megvolt a borongó fenyvesek különös zenéje. Sohasem láthatjuk úgy a Kárpátokat, hogy arra ne emlékezzünk, a ki róluk ezeket a szép, szomorú verseket el-sóhajtotta, ezeket a büszke strófákat elmenydörögte.

És itt maradnak az *Órtüzek* kiolthatatlan hazafiságának a nagy tűzozlopai. Ezek az Órtüzek lobogni és világítani fognak a késő utókor előtt is, különösen akkor, ha megint táborba szállana, vagy pusztákon tévelyegne a magyar. És itt marad az *Erdőzúgás*; és áradni fog belőle a poézis levegője, mely a perverzítások korában szinte szűziesen tiszta maradt; és ámulva veszik észre azok, a kik az élő költőt ridegnek, keserűnek tartották, hogy a halott költő lelke tele van édes virágillattal.

És itt maradnak a nagystilú történeti drámák; itt marad az, a miben talán a legerősebb, legegényebb volt: a képekben csodálatosan gazdag, néha érzekeménységű, néha ragyogóan színes drámai díkező.

Munkái mind itt maradnak a szeméink előtt. De ki hozza vissza nekünk az alkotót? Az, a ki ezeket a soha el nem hervadó munkákat írta: sohasem lép többé elénk halovány, fonnyadt arczával. Képe a Cassiusé volt, de a szíve Cyranoé, — éles gúny és lovagias, ábrándos trubadur-szerelem vegyülete; nyilvánosan pajkoskodó élez és súlyos, eltitkolt fájdalom otthona. Én tudom, hogy a szíved egy szelíd, beteg gyermek simulékonyságával közeledett az emberi jószághoz és szimpatiát kért. Nemesak sérteni tudtál —: értettél a bocsánatkéréshez is. Értettél ahhoz, hogy pazar nagylelkűséggel engeszteld ki azokat, a kiket megbántottál. Szíved, mint a csatatér betegápolója, mindig gyógyító balzsammal járt haragos, ellenségtipró meggyőződéseid nyomában. A politikai pártoskodás, mely téged is elsodort, sokszor gyűlölni kényszerített; de vonzódni jobban szeretted. A szatira kötelesség volt, de a lelkesedés egyetlen, igaz gyönyöröd.

Ennek bizonyosságát adtad, a mikor éjjel-napot összetettél, hogy a mások dicsőségét szolgálád. Bizonyosságát adtad, a mikor Jókai Mórnak a márczius 15-iki szent emlékekkel kapcsolatban országra szóló ünnepet rendeztél. Bizonyosságát adtad, a mikor ebben a közönyös kor-

ban másodszer is oda tudtad vinni nemzetünk színe-javát a segesvári csatatérre, — nem bukásra, hanem diadalra: Petőfi Sándor emlékének a nagyszerű megünneplésére.

Hiszen azért fáradtál el olyan hamar, mert nem ismerted a fáradságot, a mikor igazi érdemek tisztelésére, ideális nemzeti czélok szolgálatára hódolók táborává kellett összetoborzani a csüggedők és fagyos szívűek tömegét. Hiszen azért fekszel most mozdulatlanul, mert az agitációban nem ismertél határt. Hiszen azért haltál meg egyedül egy kórház számozott szobájában, mert nem értél rá, hogy gondoskodjál magadról és biztosítsd magadnak egy édes kis család ápoló szeretetét, vigasztaló csókját, ha rád csap az alattomos fátum.

A mikor sírod szélén a pap keze másodszer kent föl az örökkévalóság számára — mert először a költészet gényusa cselekedte meg, a mikor bölcsődre hajolt —: sírtál, nemes barátom! Mit jelentettek ezek az utolsó drága-gyöngyök? Ezt az ellágyulást nem a halálfelelem sajtolta ki. Te mindig bátran néztél a halál szemébe. Nem, te nem azért sírtál, hogy meg kell halnod, hanem azért, hogy nem élhetsz többé miértünk, nem élhetsz többé a hazáért! A földbe süllyedő, hirtelen kiszáradó csodaforrás utolsó cseppei szökkentek föl még egyszer az égre.

Nem könnyezel többé. Ezután a nemzet fog sírni utánad. Sirásodat mi folytatjuk. Könnyeidet mi veszszük át, a Petőfi-Társaság tagjai, s a Kisfaludy-Társaság tagjai, mert ennek a nevében is szólok ma — utoljára — hozzád, a ki először nem választasz nekünk.

Ezek a könnyek — úgy gondolom — akkor fognak hullani legdúsabban, ha majd utolsó drámádat, a *János királyt*, fenséges prologjával, a *Mohácsal* együtt bemutatják a nemzeti színpadon és a közönség tapsolni, éljenezni fog és a szerző nem jön ki a színpalak közül.

Akkor fogjuk érezni a rettentő hiányt. Akkor érezzük majd, hogy nem éltél eleget és hogy mi elmulasztottuk az alkalmat nagyra-becsülésünk kimutatására. Érezzük, hogy még itt kellett volna maradnod köztünk; hogy tömérdek tetterő, érzés, gondolat semmisült meg igazságtalanul; hogy borzasztóan korán mondtam el koporsódnál a búcsúszót, a mivel most végső utadra bocsátalak: Isten veled, örökre, Bartók Lajos! Ha több vagy a földi életen túl rothadó anyagnál: lengjen körül örök álmom, örök béke, örök dicsőség!

*

Bartók Lajos 1851 május 24-én született Erdődön, Szatmár vármegyében. Elvégezvén a középiskoláit, Budapesten joghallgatóvá lett. Csakhamar elhódította azonban a jogtól az irodalom. Szatirikus verseivel magára vonta Jókai Mór figyelmét, ki már mint tizenkilenc éves ifjút *Űstökös* című tréfás lapjához vette munkatársul. Utóbb Tóth Kálmán *Bolond Miska* című élelajpát is szerkesztette. Végre maga alapított egy *Bolond Istók* című élelajpot s ennek haláláig szerkesztője maradt. Az élelajpokban és azok humorisztikus évkönyveiben *Don Pedró* álnév alatt írt. Volt Bartók Lajos parlamenti tag is s

éleshangu szatiráiban vallott politikai meggyőződéseit, mint a közjogi ellenzék conservatívabb árnyalatának tagja, az országgyűlésen szintén erélyesen képviselte. Irodalmi jelentőségét komoly, leginkább szerelmi lantos költészetével és színműveivel vívta ki. Politikai versei *Örtüzek*, a tréfásabbak *Rugott csillagok* gyűjtő címmel jelentek meg könyv-alakban. Szerelmi, leíró és elmélkedő lyrai versköteteteinek címe: *Költemények*, *Ujabb költemények*, *Kárpáti emlékek*, *Erdözúgás és Téli regék*. Színművei közül *Thurán Anná-t* a m. t. Akadémia a Péczely-díjjal tüntette ki. Úgy ebben, mint *Kendi Margit* és *Erzsébet királyné* című műveiben a történeti tragédiák nagy stíljére való nemes törekvéssel jelzé, hogy alkotó becsvágya mind jobban a legmagasabb feladatok felé vonja. Kora halála nem csupán egy sikerekben gazdag írói pályát zárt le, hanem ujabb jogosult nagy reményeket és kialakult nagy terveket is semmisített meg. Bartók Lajos a Petőfi-Társaságnak megalakulásától fogva tagja, utóbb alelnöke és igen lelkes vezérlője volt. A Nemzeti színháznál drámabíráói tisztet töltött be. A Kisfaludy-Társaság 1883-ban választotta rendes tagjává.

VI.

BIRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

A WESSELÉNYI ÓDA-PÁLYÁZAT.

A társaság tagjai 1902 április 2-ikán rendkívüli ülésre hivat-
tak egybe. Az ülés jegyzőkönyve szerint:

Elnök megnyitván a rendkívüli ülést, összehívásának okát s
egyetlen tárgyát a következőkben adja elő:

Szilágy vármegye alispánja, Zilahon f. évi junius hó 12-én
leleplezendő Wesselényi szobor-bizottsága nevében levélbeli ké-
relmet intézett a társasághoz, mely szerint a társaság vállalja
el egy a leleplezési ünnepen elszavalható alkalmi ódának tit-
kos pályázatra való kitűzését s a pályaművek megbírálatát.
Pályadíjjul Szilágy vármegye, illetőleg a szobor-bizottság 100 ko-
ronát, szóval százszáz koronát fog aranyban a pályadíj-nyertes-
nek kifizetni.

Rövid eszmecsere után a társaság elhatározza, hogy a kérel-
met teljesíti s a Wesselényi-ódára a társaság a pályázatot, annak
megjelölésével, hogy a jutalom és a pályázat eszméje Szilágy
vármegyétől, illetőleg a szobor-bizottságtól ered, már a holnapi
ujságokban kihirdeti. A pályaművek és jeligés levelek bekül-
désének utolsó határnapjául f. évi május hó 15-ikét jelenti ki.
Pályabírálókul Beöthy Zsolt elnököt, Vargha Gyula titkárt és
Kozma Andor másodtitkárt nevezi ki. Ezek bírálatukat már a
május 28-iki havi ülésen előterjeszteni tartoznak.

★

A BÍRALÓ-BIZOTTSÁG JELENTÉSE A WESSELÉNYI ÓDA-PÁLYÁZATRÓL.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tekintetes Társaság!

A titkos pályázatok meglehetősen hitelöket vesztették; a köz-
vélemény nem a tehetségek koszorút termő nemes versenyt látja
bennök, hanem a középszerűségek meddő próbálkozását.

Az elnökségből alakult bíráló-bizottság nevében örömmel jelenthetem, hogy a f. hó 15-én lejárt pályázat, melyet a Kisfaludy-Társaság a Wesselényi szobor-bizottság felkérésére ünnepi ódára hirdetett, épen nem volt meddő, noha a pályázóknak a benyújtásig alig volt öt-hat hetők, pályadíjul pedig szokatlanul szerény összeg tüzetett ki.

A határidő lejártáig alúlirotthoz, mint a társaság titkárához 29 pályamű érkezett be, melyek közül azonban egy, a 9. számú, melyet szerzője jelíges levél nélkül s nevének aláírásával nyújtott be, a szabályok értelmében kizáratott a pályázatból. Napokkal a határidő után is érkezett négy pályamű, a késedelem igazolásával. Egy pályázó postai megbízás gyanánt kívánta pályaművét a budapesti m. kir. postahivatal által kézbesíttetni, honnan azonban azzal az értesítéssel kapta vissza, hogy a postai megbízások intézménye adósoktól követelések behajtására való, küldje be pályaművét közvetlenül a Kisfaludy-Társasághoz. Három pályamű pedig a zilahi szobor-bizottsághoz küldetett be, ez okozta a késedelmet.

A tekintetes társaságnak áll jogában eldönteni, hogy a késedelem igazoltnak tekinthető-e? A döntésnek azonban csak formai értéke lehet, mert mind a négy későn érkezett pályamű oly gyöngé, hogy még csak fölemlítést sem érdemel.

Van ezeken kívül is elég sok gyarló kísérlet, de a pályaműveknek legalább fele többé-kevésbé irodalmi munka, köztök kettő-három a jutalomra sem érdemtelen.

Megemlítésre méltók — a beérkezés időrendjében haladva — a 2. számú (J. i. Mindent a hazáért), mely tartalmilag figyelmet érdemel, de nincs elég költői erővel kidolgozva s compositiója is gyöngé.

A 3. számúban (J. i. Ne féltsd hazádat) van némi költői lendület, de meg-meglankad, refrainje sem szerencsés.

A 4. számú (J. i. Mondottam ember) ódai szárnyalással emelkedik, de a mythologiai képek halmozása, a dagály, mely az erőt akarja pótolni s itt-ott az erőltetett hasonlatok sokat levonnak értékéből.

A 6. számúnak (J. i. Nem kérheti a holt anyag örökbe, stb.) csak egyes strófái sikerültek, nagy feneket kerít, messze elkalandozik s általánosságban mozgó elmélkedései közepett alig ér rá Wesselényivel foglalkozni.

A 11. számú (Magyar lovagnak eszményképe) értelmes munka, s bár nem ódai harsogással, elég költőileg kezdődik; de csakhamar meglankad s száraz prózai hangon regisztrálja Wesselényi tetteit.

A 13. számú (J. i. Magyar Alcibiades) szintén tollforgató ember munkája, de költői hevület nélkül írt sablonos vers.

A 20. számú (J. i. Persevero), tisztességes munka, mely azonban a közészerűsége nem emelkedik túl.

A 22. számú (J. i. Nézz multadba, hogy jövődbe láss) lendületes, kerekded s szavalásra igen alkalmas költemény, csak az kár, hogy Wesselényiről nagyon keveset mond. A bíráló-bizottság egyik tagjának megjegyzése szerint: «óda helyett ötletes megkerülése a feladatnak».

A 23. számú (J. i. Legszentebb vallás a haza s emberiség), különösen egy bíráló figyelmét vonta magára; ki a pályaművek közt a legjobbak egyikének találta, míg ellenben a bizottság többsége közészerűnél jobbat nem látott benne.

A 24. számú (J. i. Balitéletek) nem mindennapi erővel kezdődik, csakhogy emelkedés helyett inkább lefelé száll s a közepén túl már egészen ellaposodik. Túlzás is van benne elég, s igazságtalanság a többi nagy ébresztővel szemben.

A 25. számú (J. i. Hív és nagy vala) többnyire csinosan esendül, van egy pár jó részlete; vége felé azonban az is ellankad.

A 27. számú (J. i. Völgyben ül a gyáva kor) egyike a legfigyelemreméltóbbaknak, csakhogy nagyon el van nyújtva, s a hosszú uton a szerző költői ereje ki-kifárad.

A bíráló-bizottság többségének véleménye szerint a felsorolt pályaműveket, melyek egy vagy más tekintetben szintén figyelmet érdemelnek, értékre meghaladja a 10. számú pályamű. (J. i. Nem fájnak a sebek) compositiója erős, van benne emelkedés s számos jellemző vonás. Csak az a kár, hogy magával Wesselényivel keveset foglalkozik. Meghaladja továbbá a 15. számú pályamű is, (J. i. Ifjú! ez a kor Széchenyi kora). Hangja ódai, színes, fenszárnyaló. A költői képzelem és alakító erő néha meglepőleg nyilatkozik benne. Fogytakozása, hogy vége felé Arany Széchenyi ódájának hatása nagyon is érzik rajta. E fogytakozások mellett is azonban a bizottság úgy a 10., mint a 15. számú pályaművet dicsérettel kívánja kiemelni.

A bíráló-bizottság egyhangú véleménye szerint valamennyi verseny-társát túlszárnyalja a 7. számú «Őserő» jeligével ellátott pályamű. Nemcsak viszonylag legjobb darabja a pályázatnak, hanem — a bíráló-bizottság nagy többségének véleménye szerint — önálló becsű költői mű. A szerző teljesen uralkodik tárgyán, Wesselényit híven, sokszor a saját szavaival s nem egyszer meglepő költői erővel jellemzi. Különösen szép és igaz, a mint Széchenyi és Wesselényi barátságát, s a két nagy szellemnek egymásra hatását rajzolja. Az egész költe-

mény tele van gondolattal, szellemes fordulattal, elméssége azonban nem üres játék, mindig mélyen jár, mélyen vág, mint a szikrázó jó aczél penge. Fogyatozása, hogy kissé el van nyujtva s helyenkint nagyon terjengős; de így is teljesen méltó a jutalomra, sőt az elismerés koszorújára is.

Van szerencsénk ennélfogva a 7. számú «Őserő» jeligével ellátott pályaművet jutalomra ajánlani s egyúttal javasolni, hogy a 10. és 15. számú pályaművek dicséretben részesüljenek.

Kelt Budapesten, 1902 május 27-én.

★

E bírálati jelentés alapján a társaság a jutalmat a 7. számú «Őserő» jeligéjű pályaműnek ítélte oda. A jeligés levél felbontatván, abból Zempléni Árpád neve tűnt ki. Utólag az egyik megdicsért pályamű szerzője is jelentkezett s a felbontott jeligés levél is igazolta, hogy a 10. számú «Nem fájnak a sebek» jeligével ellátott mű szerzője László Andor kir. törv. aljegyző Zilahon.

A pályadíjnyertes ódát Szilágy vármegye törvényhatósági bizottsága a szobor-bizottság által kitűzött 100 koronán felül, még 500 koronával jutalmazta s az első helyen megdicsért óda szerzőjét 300 korona tiszteletdíjban részesítette.

WESSELÉNYI EMLÉKEZETE.

Pályadíjjal kitüntetett óda.

ZEMPLÉNI ÁRPÁDTÓL.

1.

Az óriás magyar föltámadott!
 Ragyogva, ím, a sírbul is kiszáll.
 Nem törheté meg a vak bajnokot
 Se földi börtönőr, se a halál.
 Az egykor benne forrott őserő
 Művész kezekbe gyujta ihletet;
 Lángja kohó lett, zúgva perzselő,
 S megolvasztá a fagyos érczeket.

2.

Csodálatos lény, Vulkán gyermeke,
 Rajongva nézünk korszakod felé!
 Mint újra éledt ódon hitrege,
 Úgy állasz vala nemzeted elé.
 Jós-szellem hírlé elközelgtedet;
 Babér árnyazza gyermek-arczodat;
 «Két hon reménye», ifjú sas, neved;
 Csodálat és dal és gyanú fogad.

3.

Forrongó hősvér, kínzó nagyravágy
 Feszíti kebled, vérmes óriás;
 Szép vagy, erős vagy, érczes, durva, lágy,
 Daczos, kevély vagy, ifjú Messiás.
 Ki bír veled? ha szenvedély ragad!
 Tornán, vitán, toron ki bír veled?
 Rajtad ki győzhet?! Egy csak. Te magad.
 S te zsarnok is vagy — önmagad felett.

4.

Versenyre vágyol versenytárstalan';
 Tanulni vágyol, de nincs mestered;
 Buzdító útra kelsz, — hatástalan;
 Alkotni vágyol, ámde nincs tereid.
 Elmédnek érzed vulkán-erejét,
 Karodnak érzed titán-izmait:
 De nincs erő, a melylyel összemérd
 És czélt se látsz, a melyért harcza vidd.

5.

A nagyság kínos árvasága ez.
 Csak majmolód a sok üres barát.
 Ki lelked méltó társasága lesz,
 Így zajg az is még s ép így vár te rád.
 Amíg te őt s téged föl nem lel ő,
 Nem is lesz addig soha senkitek;
 Mestere léssz, mestered lészen ő
 S a kettős-egy hazát megmentitek.

6.

Széchenyi az! Nagy lelke nem sivár,
 «Hordván közöny havát és gúny jegét»;
 De attól tart, fölkeltenie kár
 Félig már holtan alvó nemzetét.
 Erős, nagy népek élnek nyugaton,
 Tétlen fajunkat úgyis elnyelik,
 Jobb: vesszünk öntudatlan', parlagon,
 Ha úgyse bírnánk élni reggelig.

7.

Lángszív, eredj! és gyujtsd föl lángeszét.
 Mit alkotásra hívna annyi tér!
 S míg jártok a világban szertesét,
 Magaddal győzd meg, a magyar mit ér?
 Biztasd, kövesd! Együtt versengve el
 A «tanulásnak vándor éveit»:
 Légy első műremek, mit ő emel
 S te általad gyúljon szívébe hit!...

8.

Hol kelet napja nyugovóra száll,
 Az óceán zúg, eszmék árja forr:
 Ifjú nagy lelketek buzdúlva jár,
 Munkára serken s átforr, mint a bor.
 Zarándok-út ez a jövő felé,
 Új ösvény, melyre ketten léptetek,
 S melyen, ha majd megérté, -ösmeré,
 Szeretve, áldva kísér népetek....

9.

Munkára gyorsan! tette, szóra fel!
 Példátokon, ígétek nyomán
 Alkotni-vágyás forró szomja kel
 S országgá ébred a két — tartomány.
 S mikép ti ketten, két hon bajnoka,
 Úgy egyesül majd székely és magyar;
 Kiáll minden vést Jánus-homloka:
 Mihelytt, mikép ti, egyet úgy akar.

10.

— Szabadság és ipar! — kiáltja ő,
 S Tiszán, Dunán átal süvölt a szó
 A te szavad, mint orkán zúg elő
 S a bérczek visszazengik: — Únió! —
 Úgy jössz, mint a tisztító fürgeteg,
 Villám tűzében, vész felhői közt;
 A kiváltságok várát döngeted
 S csodálva félnek, mint az üstököst.

11.

Mint óriási kínzó sérelem,
 Seb, mit gonosz kéz folyton nyitva tart,
 Úgy állt előtted a szörnyű jelen,
 Mely ölte Erdélyt, sujtá a magyart.
 Koldús a nép, az úr elmaradott,
 Hitlen a kormány, kétszínű a pap:
 Oh, hogyne zúgna orkán-haragod?
 Csoda-é, hogyha villámod lecsap?

12.

Iszony látnod: az úri rend mögött
 Miként rabol garázda hatalom!
 Törvényt, alkotmányt félre mint lökött!
 Jelszava dölyf: jogom, mert akarom!
 Miként fogdos kötéllal katonát!
 Mint fosztogat a jobbágy-telkeken!
 A gyáva nemes tűr, se hall, se lát,
 Szólni te se mersz csak: Ezt nem engedem!

13.

Rongy kiváltságát félti a nemes,
 Czímeres, czifra koldus-levelét.
 Ezért ugyan túrníe érdemes,
 Hogy nyúzzák népét, lopják kenyerét.
 Hah! átkozott, ki elnyomást teremt
 S kiváltságon vesz hozzá elnyomót!
 Óh ártatlan nép! balga úri rend!
 Hah! dőre nemzet! hitvány vérszopók!

14.

Szenved a nép: vállaljunk terheket!
 Szenved a két hon: védjük ős-jogát!
 Nem kiváltság a hazaszeretet,
 A jog se légyen kiváltság tehát.
 Miként az Isten, légyen *egy* a jog!
 Miként az ég *egy*: légyen *egy* a hon!
 S nem lesznek hódítók, se tolvajok,
 Kik győzhessenek az *egy* magyaron!!...

15.

A nép s a hon, szabadság és jövő
 Ekép zendíti szóra ajkadat;
 Neved megváltó s összeesküvő,
 Dal és dicsőség és gyanú fogad.
 Te rázod új életre ezt a hont,
 Mely lángra, tette gyúlad széltiben;
 S nem úgy beszélsz, hogy egykor visszavond;
 Szenvedni megtanúlhatsz, félni nem!

16.

Nem kérdezed: minő sors átka vár?
 Minő ármányt koholnak ellened?
 Mint a fényhordó mennyei sugár,
 Oly egyenes, oly tiszta jellemed.
 Hol gyöngye küzd, a hol segíni kell,
 A hívó szóra tett a válaszod;
 — A nagyság és az irgalom iker, —
 Egész erőddel síkra szállasz ott.

17,

Midőn a Várost, országunk szívét
 Elnyelni költ a megvadúlt folyam;
 A paloták közt harsogott a jég
 S árviz üvöltött végig szilaján;
 S mögöttük elmerült vagy romba hullt
 Hajlék, vagyon s minden, mit népe bírt,
 S hol a vad ár johádzva meglapúlt,
 Ott már a puszták birodalma nyílt;

18.

Midőn egy-egy halomnak szigetén
 Kétségbeestek ezre jajgatott;
 Kincsén a gazdag, rongyán a szegény,
 Mit omló hajlokában ott hagyott;
 Gyermek szülőjét, szülő gyermekét
 Siratva a halál torkában űlt;
 S kalóznép járt közöttük szerteszét
 S kifosztá azt is, a ki menekült;

19.

Midőn vala ítélet és halál,
 Haragnap, milyenről nem szóla jós:
 Az első mentő ott is te valál,
 Érezkarú bajnok, «árvízi hajós»!
 Bárkás Noé zajló hab torlatán,
 Nagyobb annál, mert mentél ezreket!
 Míg él magyar s egy kő lesz Pest-Budán,
 Nagy szív, ezért mindig megemleget...

20.

S míg két hon ujjongott ezért feléd,
 S tiéd volt minden szív és hódolat,
 Elérted a dicsőség láng-delét:
 Az ármány is elvégzé sorsodat.
 Nagyságod bántá? vagy a tüntetés?
 Vagy minden érdem újabb alkalom,
 A melyre készen áll a büntetés?!...
 Börtönbe vitt a hóhér hatalom.

21.

Világosság? szabadság köll neked?
 Börtönbe véled? Sötétség reád!
 Az majd lehűti forró lelkedet
 S kioltja sas-szemed lángsugarát.
 Ha majd a rabláncz túrni megtanít,
 S nem marad benned láz, tán elme sem;
 Ha majd a börtön éje megvakít:
 Majd számkivetnek nagy kegyelmesen.

22.

Oh! türelemnek óriása te!
 Hogy ezt a sorsot is elviseléd!
 Óh! nemzetednek méltó mása te!
 Öngyőző Sámson! áldás zeng feléd.
 Ki megbocsátani és feledni tudsz
 S tovább alkotni a kereszt alatt
 És üldözőid mentésére futsz:
 Van-e számodra elég hódolat?!

23.

Ki nem láttál már földet és eget,
 Beláttál a jövő rejtelmibe.
 Láttad a vést, mely mindent fenyeget:
 Császárt, királyt egyformán nyelni be!
 Le a gyanúkkal! mért e sok vizály?
 A vak lát! és az ép szem álmodik?!
 Nem az ellenzék és nem a király,
 Az ellenség egy zsarnok — harmadik!

24.

Szlávok bálványá, észak zsarnoka,
 Kietlen nagyságában ottan áll,
 Vadság szívéen, kezében kancsuka:
 Ő lesz a végzet! ő lesz a halál!
 Csak összetartás védhet ellene!
 S csak szabadság az, a mi összetart!
 Megvéd a szent szabadság istene
 Császárt, királyt, németet és magyart!...

25.

Óh, mért nem hallgaták meg «Szózat»-od',
 Kétség'b'esett hűséged jós-szavát!?
 Óh, mennyi tiszta vér kiontatott!
 Óh, mennyi késő bú kelt, mennyi vád!
 Óh, mennyi tévedés, óh mennyi könny,
 Óh, mennyi átok, vétek elmarad:
 Ha jobb szándék él akkor odafönn,
 És több belátás munkál itt alant!...

26.

Talán, talán megjő már az idő,
Midőn igazság léssen igazad!
S tanácsaidból formál a jövő
Védelmeül magának várakat.
Talán beteljesül religiód,
Melynek vezére s vértanuja lól;
Látunk szövetkezést és úniót
S ez únióban a magyart — elől!...

27.

Óh, nézz le ránk ma, fényben visszatért!
Óh, szállj le hozzánk és maradj velünk.
Munkálj ez immár munkás nemzetért,
Légy biztatónk, atyánk és mesterünk!
Csodák történtek már azóta itt:
Egy lón az ország, polgár lón a rab;
E korszak, mely csodákkal gazdagit,
Legyen még-egy csodával gazdagabb.

28.

Jőjj! és vezess! a szív, az ész, a kar
Munkáljon össze, követvén igéd',
Míg öröklétet nem nyér a magyar
S egy új nagy-népet az emberiség.
Ki vértanú vagy, szent vagy, glóriás,
Ébredj közénk! elhagyván mennyedet;
Világtalan jós, küzdő óriás:
Nevelj minékünk új Széchenyiket!

BIRÁLÓ JELENTÉSEK

a költői elbeszélésre 1901-ben kitűzött Lukács Krisztina-féle pályázatról.*

I.

Tekintetes Társaság!

Az 1901. évi Lukács Krisztina-féle pályázatra 65, illetőleg — a 20. számú füzet három darabot tartalmazván — 67 költői elbeszélés érkezett be. Sajnos azonban, hogy a pályázat eredménye számban a mily feltűnő gazdagságot, értékben ép oly feltűnő szegénységet mutat. Pedig tartalomban a változatosság nagy. Van itt merítve tárgy a mindennapi életből, történelemből, néphagyományból, képzeleti világból, görög mythológiából, sőt még a Politisches Volksblattból is. De költői leleménnyel, szerkezeti ügyességgel, lélektani megokolással, számbavehető formacsínnal s még elfogadható szabatos és színesebb nyelvvel is alig találkozunk. Az összes pályaművek között még olyan is csak kettő-három akad, melyeknek egészségesebb alap gondolatából a jobban rátermett író művészi gondja talán alkothatott volna valami értékesebbet is. Azonban így, a mint vannak, ezek sem érdemelnek

* Pályázott a következő 65 munka: 1. *Attila s a kötéllánczosok*. Jelige: Derék írást erre én még nem olvastam. 2. *Bandi és Erzsé*. Jelige: A hervadó levelen. 3. *Piroska*. Jelige: A szerelem sötét verem. 4. *A kióvi csata*. Jelige: Emlékezzünk régiekre! 5. *Juliska*. Jelige: Egymással-egymásért. 6. *Doboz*. Jelige: Igaz hős. 7. *A királylány meséje*. Jelige: Hervad már ligetünk. 8. *Nyáry Lőrincz*. Jelige: Hűség. 9. *Csicsér*. Jelige: Az erős megállja. 10. *A himzett párna*. Jelige: Penelope-álom. 11. *Edekon*. Jelige: Edekon. 12. *A barlanglakók*. Jelige: Odu. 13. *Attila halála*. Jelige: Emlékezzünk régi csudákról. 14. *Az elveszett gyémántkő*. Jelige: Régi mese. 15. *Kati lányom*. Jelige: Megállítá az igézet. 16. *Pusztai történet*. Jelige: Fürdik a holdvilág. 17. *Jánoska*. Jelige: Magyar föld. 18. *Adám uram lakomája*. Jelige: Hass, alkoss, gyarapíts. 19. *Két jegenye*. Jelige: Ők nyugosznak örökös hazában. 20. *Fekete Ferkó, Utolsó út a czenki fasorban, Nikotiána*. Jelige: Szerelem, hit, anyai és hitvesi szeretet. 21. *Legényfogó*. Jelige: Ha későn, ha ezután, ha senkinek, irjad. 22. *A busuló királyfi*. Jelige: Solitudo. 23. *A Sorsintéző*. Jelige: Tiéd a hatalom. 24. *Az utolsó emberpár*. Jelige: Ember küzdj és bizva bizzál. 25. *Edelény*. Jelige: Lantos álma. 26. *Bakonyból*. Jelige: Száll az ének. 27. *A hajós herczeg*. Jelige: Egyébiránt nem félek kimondani. 28. *Kisértet*. Jelige: Egyébiránt nem félek kimondani. 29. *A közös porta*. Jelige: Halad a ki megindult. 30. *Fóti lánya*. Jelige: Volt egyszer egy leány. 31. *Három leány*. Jelige: Három leány. 32. *Dózsa Árpád*. Jelige: Suum cuique. 33. *Vörös Márta*. Jelige:

komolyabb figyelmet. Az elbeszélések nagy része jóval túlterjeng a kívánt kisebb költői beszély méretein; más része ellenben balladai formát erőszakol s rövidségében hézagossá, töredékessé, homályossá válik, minden érték nélkül. Olyan is nem egy van, mely csupa üres lírai ömlengés elejétől végig.

Ezeknél fogva mi, alúfírottak, egyetlen egy pályaművet sem találtunk olyat, mely érdemes volna bárcsak annyira is, hogy kissé behatóbban foglalkozzék vele a bíráló. Épen azért nemcsak jutalomra, de dicséretre méltónak sem tartunk egyet sem.

Budapest, 1903 február 1.

Gyulai Pál.

Jakab Ödön.
(Jelentéstevő.)

II.

A pályázatra 65, illetőleg minthogy a 20-ik számú füzet három darabot tartalmaz, 67 pályamunka érkezett be. Pályaművekben talán még sohasem volt bővebb aratása a társaságnak — szalmára. Mert tetemes részük tanulatlan gyerkőczök éretlen zsengei, fűzfa-poéták üres rímpengetései, lázas lelkek képtelen álmái — ægri somnia —

Spe et labore. 34. *Balassa Menyhárt*. Jelige: Énnekem sem hitem, sem Istenem. 35. *Bosszú*. Jelige: Múzsa. 36. *Visegrád*. Jelige: Régi dicsőségünk. 37. *Tolvaj Dénes*. Jelige: Ezt meséli a nép. 38. *Névtelen hős*. Jelige: Ha lehull a két kezünk is. 39. *Omár*. Jelige: Pietas. 40. *A dal hatalma*. Jelige: Valóság és költészet. 41. *A rózsá*. Jelige: Gyöngye violának. 42. *A legszebb harcz*. Jelige: Magyar hölgynek születni nagy és szép gondolat. 43. *Dal a koronczói templom tornyáról*. Jelige: Per me si va nell'eterno dolore. 44. *Az ékszer*. Jelige: Altató dal. 45. *Tavaszi rege*. Jelige: Az ifjú pogány és kereszttyén. 46. *Rege*. Jelige: Laudator temporis acti. 47. *Szép Ilonka*. Jelige: Homály. 48. *Modern lovag*. Jelige: Nines már lovag. 49. *Fekete Györgyné*. Jelige: Nagy nyomor volt nálunk. 50. *Jolán*. Jelige: Which bewept to the grave did go. 51. *A nedeczi mise*. Jelige: Emlékezzünk régiekrel. 52. *Adonis*. Jelige: A szerelem mindent pótol. 53. *Lant és kard*. Jelige: Kezdő. 54. *Gábor lantos*. Jelige: A költő sorsa mindig egy marad. 55. *A csók*. Jelige: Csipkerózsza. 56. *Anyá s fiú*. Jelige: Fiaim csak énekeljétek. 57. *Tarcsal hegye*. Jelige: Felhangolom olykor. 58. *Az olasz*. Jelige: Ho detto al core. 59. *Alleddin*. Jelige: Vak vagy óh szerelem. 60. *Kincskereső*. Jelige: November. 61. *Kopány*. Jelige: Ajakam hadi dalnak eresztém. 62. *Szép asszony öve*. Jelige: Detrekő. 63. *Az utolsó barát*. Jelige: Volt szeretőm néha száz is. 64. *Czobor Miska*. Jelige: Olyan fajta, mint Vörösmarty szép Ilonkája. 65. *Bogumil leánya*. Jelige: Szép Milicza.

valóságos «Csodabogarak», melyeket, ha végig akar olvasni, szörnyekkel megvívó elszántsággal vértelmezze magát a türelmes bíráló. Ha az «*Utolsó emberpár*» utolsó szerelmi idyllje s dogmatico-philosophicus ömlengése meg nem ölte a szerencsétlent és össze nem zúzta a megfagyott föld jégtengere, mely

«Élni beszélni kezd üvegsengő hangon ;
Cserren, csirren, zirren, ropog-repeg, roppan.
Majd felüvölt, füttyöl, sivít, bömböl, bőszen
Zug, dörg, dirren, durran, harsog, ropog, dörren»,

akkor megkönnyebbülve nyújthatja karját egy másik pályázónak, a ki elvezeti őt a «*Burlanglakók*» odúiba, a hol a sok kőfegyver, szerzőszám s egyéb lim-lom között

«Sziklához támasztva
Van egy mamuth-agyar
Oly nagy, hogy fölvenni
Nem tudná egy magyar».

S bár költőkalauza karján elmereng boldogan azon a paradicsomi korszakon, a mikor

«Boldog volt az ember
Minden baja mellett,
Annyi földet művelt
A mennyi csak kellett,
Bőséges termés volt
Igényt meghaladó :
Nem volt akkor ügyvéd,
S nem volt kutya-adó» —

mégis jól esik ott hagyni az «őseMBER» nyirkos üregét, ezt a «nedves kalodát» s tovább vándorolni, tovább, szelidebb, barátságosabb tájakon, a hol ugyan ismét «őslényekkel» találkozik, de ezek legalább mind régi jó ismerősei : azok a bizonyos váraSSzonyok vagy várkisasszonyok, a kik hold ezüst fényében, vagy az éj szuroksötétségében a várkastélyok erkélyein vagy ablakában könyökelnek, a szerelmes, daliás ifjakkal, a kik a várkert valamely rejtett bokrában mind régi szomorú nótát fújják furulyájukon, pengetik — nemzetiségük szerint — lantjukon vagy guzliczájukon, a kik valamennyien — a megszokott sablon szerint — szerencsétlen flótások, egy se nyervén el imádottja kezét, a dal drága jutalmát. Sajnos, a Társaság pályadíját se.

A merőben értéktelen művek sorozatából ki kell vennem : A *busuló királyfit*, a mely gyakorlott kezű versíró munkája s allegóriának inkább beválnék. A *Bakonyból* sikerült legenda. *Adonis* kevésbé sikerült dithyramb. *Kopány* a keresztény magyarság harczának leírása a pogánysággal. A *névtelen hős*, Az *utolsó barát* mind-

kettő csinos életkép. *Edelény* hosszúra elnyújtott románcz. *Visegrád* nagyon gyenge elégia. Érdemük az ügyes verselés, a helylyel-közzel költői előadás.

Ezekkel az erényekkel, de csak is ezekkel dicsekedhetnek: *A csók*, *Omár*, *Aleddin*, *Fóti lánya*, *Az elveszett gyémántkő*, *Szép asszony öve*, *Balassa Menyhárt* és *Királylány meséje*, de tárgyak vagy banális vagy ha érdekes, íróik nem tudnak az olvasó figyelmét lekötő mesét szőni belőle. Nagyobb részénél a költői előadás sem felel meg a jogos kiváналomnak. Ebbe a kategóriába tartoznak még: *Szép Ilonka*, *Juliska*, *Bandi és Erzsi*, *Anya és fiu*.

Választékos a nyelve s emelkedett az előadása a *Jolán* címűnek, de vékony meséje megoldása visszataszító. A *Gábor lantos* kezdetek megkapja figyelmünket csak azért, hogy aztán végkép elejtse. Szerkezete kuszált. A *nedeczi mise* magyar kaptafára húzott, — véleményem szerint — francia néprege. Tárgya a sekrestyés képébe bujt sátán, a ki, mint ministránsa, a miséző papot a karácsonyi éjféli misébe, a karácsonyi lakmározás (reveillon) csábító képeivel, belezavarja. A rege általam ismert francia és magyar feldolgozásánál, jelen verses feldolgozása semmivel sem költőibb.

Kifogástalan szép jambusokban gördül s költői részletekben nem szegény *A dal hatalma*, de annál szegényebb a meséje, bár hősnője «ezeregy» mesét mesél el.

Kevés igényű és népiratkába való, népies elbeszélés számba mehetne *A közös porta*; de választékosabb műízlés mértékét nem üti meg.

Két munka *A sorsintéző* és *Nyáry Lőrincz* tavál is pályáztak; szerencsájük most se több a tavalinál, bár az utóbbi — ha nem csalódom — egy párhuzamosan haladó párbeszéddel megtoldva jelent meg a versenyen.

A felsorolt művek közül költői beszélynék vehető pályamunkák egyik és pedig legfőbb hibája, hogy szerzőik nem tudják, a mit már Ariosto tanított: *Hogy tarka vásznat szőni lehetetlen — egy szál fonalból*.

A gyenge közepes értékű művek színvonalán a külforma csinja, verselés, meseszövés és elbeszélés dolgában felül emelkednek és némi figyelmet keltenek: *Attila és a kötél táncosok*, *A rózsa*, *A legényfogó*.

Az 1. sz. *Attila és a kötél táncosok* plasztikus képekben ügyesen, érdekesen beszéli el, hogyan törte, szoktatta fegyver alá Attila és serege azt a három olasz komédiást, a kikkel olasz földön véletlenül találkoznak. A három szepegő testvér eljátsza előttük a maga mókáit irgalom és bő tányérozás reményében. Attila kegyelmez nekik

azzal a kikötéssel, hogy «a napot lopó játék» helyett megtanulnak bánni nyíllal, fegyverrel. Addig is kapnak inni, de enni nem:

«Atdak nekik inni kanca-tejet,
Egyenek is vadat, úszik avagy szárnyal;
De csak a mit lőnek a maguk nyílával.»

Eleinte nehezen ment a dolog, de jó tanító az éhség s csakhamar

«Ami sanyarú volt lészen immár kedvelt,
Tudnak vele bánni, szeretik a fegyvert.»

Attila örömére,

«A ki mind a hármát — ugy is oda szoktak! —
Fogadja hadába fürge nyilasoknak.»

A pályamű tehát nem egyéb, mint egy «ötletnek» — el kell ismerni — fordulatot, inkább festői mint költői nyelven írt elbeszélése.

A 41. sz. *A rózsza* meséje érdekesebb. Weér Tamás nyakas öreg kurucz vitéz, öregségében egyebet nem tehetvén, rózsát ojt, szemezget. Hej pedig

«De szívesen menne inkább véres harcra
Sulyos fringiával a beste labanczra.»

Egy este Both labancz kapitány toppan be a Weér kuriába és «császárja» nevében jó vacsorát és kvártélyt követel. A hetyke vendég s heves öreg kurucz összekapnak. A labancz kapitány, a kibe Tamás leánya, a szép Judit mindjárt belépésekor beleszeretett. Szégyen s haragtól égő arczczal, rögtön elhagyja a kurucz-kuriát. Judittól, a ki kikiséri, egy rózsát kérve emlékül, Judit küzködik önmagával;

«De véget vet szava a szívbeli harcznak:
Weér Judit rózsája nem nyílik labancznak.»

Both kapitány azonban leszakít egy piros rózsát és csákójába tűzi. Másnap Bercsényi Miklós a vendége Weér Tamásnak. Elmondja, hogy győzedelmes csatából jó s hogy a győzedelmet egyedül egy labancz vezérnek köszönheti, a ki a veszni indult csata utolsó percében, brigádját a német ellen fordítja. Nevét nem tudja, de egy rózsza piroslott csákója mellett. Alig végzi az öreg házi gazda felköszöntőjét:

Gyünk, kuruczok, hát a rózsás labanczra
Both kapitány lép be, imbolyog a lépte,
Judithoz tart s szóttan leroskad elébe.
Hűlő szíven hervad Weér Judit rózsája.»

A mily bántó a labancz árulása, éppen oly jól esik látni, hogy a költői igazságszolgáltatás nem marad el s az áruló labancz csak hal-

dokolva látja viszont Juditet. Tehetséges ember, csinos, figyelemreméltó munkája.

Gyakorlott versíróra vall a 21. sz. *A legényfogó*; de egyes szép festései, és a külforma csinja eszmeszegény tartalmat lepleznek. Tárgya, története híjával van az elbeszélés főkellékének, a valószínűségnek. Ugyan ki hiszi el, hogy Budetin vára urának «deli, szép leánya», a kihez «seregestől jött a várba — a vidék sok szép legénye», már kora hajnalban, sárban-vízben a kertet gyomlálja, egész nap a tűzhely körül forogjon, az ebédnél felszolgáljon, este meg szorgalmasan fonjon, daloljon epedőn, szerelmesen, még csókokat is adjon, hogy szegény Illésházy Gábort hálójába kerítse, atyja unszolására, a ki vissza sírja a legényéletet s főlshajt keservesen:

«Ez se kerül lépre, nem viszi Dorottyát,
Hej legényélet! Gondüző tivornyak!»

De a legény él a gyanuperrel s nem hiszi, hogy Dorottya csakugyan olyan dolgos, a milyennek mutatja magát. Fogja hát a leány menyasszonyi ládájának kulcsát s elrejtí Dorottya guzsalyába. Haza térve aztán követet meneszt hozzá.

«Menyasszonyládából
Küldj egy csöpp emléket,
Holnap után, szüret után
Magam megyek érted!»

Persze a ládakulcsát nem lelik se égen, se földön; mire a hirnök azonnal átnyújtja a már zsebében készen tartott lemondó levelet.

Költői érdemben valamennyi társát túlszárnyalják a 44. sz. *Az ékszer* és 43. sz. *Dal a koronczói templom tornyáról* című pályamunkák.

Az *ékszer* szerzője könnyen folyó versekben, elég festői előadással, derült humorral vonzó, kedves családi történetet beszél el. Egy fiatal, nyilván új házaspár összeforrva egy alakká sétál a város kivilágított utcáin szótlan, mert hisz'

«Ily közelbe' minek a szavak?
Szív a szívhez oly közel van, érti
Mit beszél a másik, mit dobog,
Hangos szó az ily beszédet sérti,
Igy beszélnek, a kik boldogok.»

Fényes kirakat ötlük szemükbe ékszerektől ragyogó. Az asszonyka főlshajt: «Oh ha csak egy is enyém lehetne!» De száz forint! Sohase lesz annyi pénzük. Szót se többet. Egész hazáig furja a fejüket az a ragyogó csecse-becse. Otthon, a kedves fészekben, felejtik:

«Künn a zajba' nem lelték egymásra,
Itt a szívük másra már süket...»

Éjjel azonban a fényes ékszer elzavarja álmukat. Tanakodnak s határozhatnak. Lassanként majd összekuporgatják a száz forintot. A férjnek van már öt forintja, ez jó lesz foglalónak. A többit apránként perselybe gyűjtik, a melyet *külön* rakogat mindenik, egész *titokban* egy évig. A perselyt — jó nagyot — másnap megveszik s a férj rögtön beleteszi «alaprak» a foglalóul szánt öt forintot. Hetek, havak multán

«Új reménység szállt a kis lakásba:
Künn a gólya kelepelgetett...»

Új remények, új tervek, új örömök feledtették a — perselyt. Azaz, hogy mikor a feleség egy-egy összekuporgatott forintját bele akarta eresztetni, bocsánatot kért a perselytől: «Bébinek kell rékli — s fejkötőre csipke meg szalag.» A férj szintúgy: «Asszonykámnak mostanába annyi vágya kívánsága van.» Ő se teszi be forintjait. Mindkettő azonban szentül hiszi, hogy a másik úgy is «rakja» szorgalmasan.

«Egyszer aztán téli pityimalatban
Földre szállt az égi jövevény
Oly parányi, mint a rózsa szirma.
És oly kedves, oly szép, oly remek!
Csókolgatják apja, anyja sírva,
Boldogságtól lelkük megrepeg!»

Minden szükséges kész már a kedves vendég befogadására, csak egy nincs, a mi fő — bölcső. «Boldog férjnek homlokán verejtek», hol vegye rá a pénzt? A mentő gondolat megjö: ott a persely; egy év éppen letellett. És az *ékszer*? Ej, most úgy se viselheti az asszony s hátha annyi kincs van benne, hogy telik mind a kettőre. A szétört perselyből kihull az öt forint foglaló, egy fillérrel se több. Kitér a jóízű kaczagás, dévajkodás: melyik csalta meg a másikat? Vége-hossza nincs jókedvüknek, «mely közös vagyon». Feledve az ékszer s este már ott reng a bölcső. S míg a bölcső ring-reng, azt gondolják mind a ketten:

«Boldog az, ki gazdag szeretetben,
S élet útján egymásra talál.
Nem szegény az, bárha pénze nincsen,
S rajta drága ékszer nem ragyog,
Oh! de mennyi venne bölcsőt — kincsen,
A kiknek van, azok — gazdagok.»

Apró családi jelenetekből, lélektanilag is helyesen szőtt meséje, elég festői elbeszélése s megkapó kifejlése, megoldása *dicséretre* ajálják. Ebben a véleményben nem ingat meg, hogy az elbeszélés

szépen folyó folyama egy-két helyen sekélyes; még az se, hogy vannak magyartalan, helytelen kifejezései, pl. *Rájuk int egy fényes kirakat. Oh! ha köztük egy volna enyém!* — Mind a kettő így szól — *kapva élczre.* — S mikor a férj a perselyt összetöri: Széthull gyenge váza s bántójára *tört cseréprom int.* — Horatiussal tartok: *Ubi plura nitent.* . . .

A második kiváló figyelemre és *dicséretre* méltó pályamű a 43. sz. *Dal a koronczói templom tornyáról.* Tárgya: A villámsujtotta k—i templom tornyát javító mesterember Kelemen legényét, Gábort, szereti a Kelemen mester felesége. A hűtlen asszony bujtogatására Gábor legény Kelemen a szédítőn magas állvány tetejéről letaszítja, esésében azonban egy deszka fölfogja s nem esik semmi baja. A mit látva a legény, a büntetéstől való félelmében, ledobja magát s szörnyet hal. Az asszony, a ki azt várta, hogy urát hozzák haza holtan: ezt élve, kedvesét holtan látva, megőrül. Ezen két befejező költőileg nem nagyon érdekes, inkább szenzációs jelenetnél egyéb *külső* cselekvés nincs is az egész darabban. De a szeretőjét mohó türelmetlenséggel orgyilkosságra bujtogató, epedő szerelmes asszony s az aggódó, tétovázó legény rajza, nemkülönben drámai sietséggel, szökdelő gyorsasággal tragikumba forduló kifejtése oly mesteri, hogy tekintetbe véve még külformája csinját, költői nyelve erőtlő duzzadó tömörségét és szabatoságát, menete eleven drámaiságát, a tartalomban igaz, külformában szép költői művet a t. Társaság kiváló figyelmére méltónak itélem.

A pályadíjat azonban ennek se vélem kiadhatónak. Nem pedig azért, mert az egész elbeszélést, a megoldástól eltekintve, a bűnös szeretők két rövid párbeszéde teszi ki. A két párbeszéd együtt véve csak *egy* szál fonál. Az egyik párbeszéd csütörtök este megy végbe:

«Fekete éj árnya ráborul a tájra
Kelemennét Gábor kertek alatt várja. —
«Oly édes a csókod...» «A tied ugy éget...»
— Hosszan összesugnak, baj lesz ebből félek. —
«Tied lehetnék, ha nem volna a másík...»
Forró szavaitól a legény ugy fázik. —
«Szerencsénk az állvány, magas is és mély is,
Ha leesnék onnan... tehette a szél is...»

A legény másnap — pénteken — habozik. Már fölemeli kezét, de

«...Jobb lesz várni, lesni
Hát hogyha magától letalálna esni.»

A másik párbeszéd péntek este foly le. A munka másnap be lesz fejezve:

«Meghalok utánad...» «Elkárhozom érted...»
 «Hitegetsz csak szóval, a tettetést érted...»
 Egy nap tétlen elmúlt, már csak egy van hátra,
 Meglátom kimeresz-e állani a gátra...
 Gyáva tétovából már untig elég ez,
 Avval az emberrel holnap estig végezz...»

Ezt az egy szál fonalat szinesíti, tarkítja ugyan a csalfa aszszony édes-mézes beszéde, melylyel ura szemét bekötni igyekezik, de, hogy ismét az elbeszélő költők mesterének hasonlatával éljek, egy szál rövid fonálból nem lehet érdekes költői elbeszélést szőni, bármily szinesre megfestett megoldáshoz kössük, kivált ha ezt a megoldást körülbelül előre tudjuk. Ebben a költői munkában hatalmasan lüktet az izzó, fékezhetetlen szenvedély, mely a cselekvény keskeny és siker medrében viszi, ragadja magával nemcsak a cselekvés személyeit, hanem, úgyszólván, magát a költőt is, s mi, véleményem szerint, a ballada jellemző sajátsága, s nem a költői elbeszélése. Ez a műfaj nyugalmas, folyamatos tárgyalást kíván, széles és mély mederben kényelmesen szeret tovább hömpölyögni. Az elbeszélő költő nyugodt és biztos keze alatt, lázas sietség nélkül fejlődik személyei jelleméből a cselekvés, szövődik cselekvésből a bonyodalom s bontakozik ebből a megoldás. Miért is én ezt az igen szép és irodalmi becsesel bíró, dicséretre méltó, igazi költői munkát inkább regés dalnak, vagy tragikus kimenetelű románcznak itélem, s azért megjutalmazásra, költői elbeszélésről lévén szó, nem merem ajánlani. De örülnék, ha a t. Társaság a megelőző *Az ékszer* című költeménynyel együtt *dicsérettel* tüntetné ki.

Kelt 1902 december 1-én.

Jánosi Gusztáv.

★

A társaság 1903 február 4-iki ülésében e jelentések alapján elhatározta, hogy a díjat nem adja ki s a bírálók többségének az I. számú jelentésben kifejtett véleményét tette magáévá. A jelíges levelek megsemmisítetttek.

BIRÁLÓ JELENTÉS

a szatírára kitűzött Somogyi Dezső-féle pályázatról.*

A Somogyi Dezső-féle alaphól kitűzött pályadíjért ez évben szatírával versenyeztek.

Szatíra-tárgyat egy forrongó társadalom, melyben az új eszmék, új felfogás éles ellentétbe jönnek a régi eszmékkel, régi felfogással, mindig bőven nyujt. A Juvenalis-féle *difficile est satiram non scribere* — hangulatot ugyancsak fölkelte a közélet a maga sok felfújtságával, képmutató nyegléivel. Az élet komédiásainak álarca fölkelte a vágyat, hogy lerántsuk az álarczot és bemutassuk a szép külszin megett tátongó ürességet, nyers önzést, lelketlen nagyravágyást, féktelen hiúságot. Midőn társaságunk éppen szatírát tűzött ki pályázatra: nem a szatíra műfajának ápolása kedvéért tette, mert hiszen a műfajokat mesterségesen ápolni nem lehet; hanem kereste a tehetséget, melynek volna tiszta belátása a társadalmi élet ténye-

* Pályázott a következő 37 munka: 1. *Xeniák*. Jelige: Farkast nem ölnek tüvel. 2. *A huszadik század*. Jelige: Aranyat-aranyért. 3. *Tanács*. Jelige: Metella. 4. *A nagy fülekhez*. Jelige: Quem di oderunt. 5. *Ifjú óriások*. Jelige: Ujjászületés. 6. *A nagyhangúak ellen*. Jelige: Labor omnia vincit. 7. *A kávéházi kritikások*. Jelige: Et quorum pars magna fui. *Alliberalismus*. Jelige: Viribus unitis. 9. *Szeccszsio*. Jelige: Odi profanum vulgus. 10. *Az én jóakaróim*. Jelige: Kétszer kettő négy. 11. *Mintaország*. Jelige: Majd farba rúglak. 12. *Abdul Aziz Dsennamban*. Jelige: Ninesen rózsa tövis nélkül. 13. *A fősvény névnapja*. Jelige: Ne töltsetek. 14. *Szoborének*. Jelige: Okatootáia. 15. *Az ordó*. Jelige: Új Messiás. 16. *Az új irodalom*. Jelige: Ugyanaz. 17. *A nagyhirű*. Jelige: Sic itur ad astra. 18. *A jó vidékiek*. Jelige: Odi profanum vulgus. 19. *Jellemek haragban*. Jelige: Mind a lelket tükrözik. 20. *A homo novus*. Jelige: J'y suis, j'y reste. 21. *Étikett-és divat*. Jelige: Satira est corrector dementiae. 22. *A van és nincs*. Jelige: Auri sacra fames. 23. *Dráma a tenger fenekén*, Schul-singer. Jelige: Difficile est satiram scribere. 24. *Reviczky Gyulát fölfedezték*. Jelige: Poéta-sors. 25. *Az érettségi*. Jelige: Legszentebb oklevél. 26. *Gyászoló özvegy*. Jelige: Gyarlóság, asszony a neved. 27. *Földön járó csillagok*. Jelige: Azt gondoljátok: a költés szekér. 28. *Tipikusok*. Jelige: Kaczagó satir. 29. *Uri koldusok*. Jelige: Csak magyarul. 30. *Beatus ille*. Jelige: Ma nevetségés vagy, Horác apó. 31. *Patyi vízslái*. Jelige: Mert oly gyarló az ember. 32. *Istenek alkonya*. Jelige: Seczesszió. 33. *A jubilánsok*. Jelige: Éljen a jubiláns. 34. *A boldog nemzet*. Jelige: Sziv és agy. 35. *Lodeschák*. Jelige: Emberem az ember. 36. *A jó hazafi*. Jelige: Ilyen a jó hazafi. 37. *Pató Pali*. Jelige: Csak rajta gyorsan.

zóinek lelki világába, volna ereje belemarkolni az élet kellős közepébe, megragadni azokat a mozzanatokot, melyek az igaz emberi, az igaz nemzeti ideálok valósulásának utjába állanak; birna hatalommmal a szatira keretében megrajzolni a megszólalásig hű életképet, melynek látása azt a kathorsist idézi elő, melyet a szatirikus hangulat kazajja nyujt a léleknek.

Oh mily messze távol áll a valódi szatirikus hangulattól az a 37 költemény, mely a diadal babéráért versenyez! De hát még a hangulat sem elég: kell még szerkeszteni, kell még formát találni, kell még verselni is tudni.

A beérkezett művek túlnyomó részében még a verselés elemi kellékeit sem találjuk meg. Vicczölnek, gúnyolnak, az operettek hevenyészett couplet-jeinek színvonalán tréfálnak, vagy elkeseredetten prédikálnak, műharaggal tombolnak, mint egyik pályaműben olvassuk

«ha még egyet kiáltol
káromkodás vagy óda lesz legott. —»

Igen, az alak, nem annyira a külalak, mint a műszerkezet belső alakja iránti érzék hiánya érzik e műveken. Van, a melyikben megmeg csendül egy hang, mely a szatira hangja, de aztán a durva formátlanság erőt vesz a szerzón; a hang harmoniás szerkezetbe nem olvad át. Van, melyiknek tárgya igazi szatiratárgy, de könnyű, felszínes felfogással csak úgy odavetve akar a szerző maradandót alkotni. Elmélyedni az emberi természet ellentéteibe, megtalálni a gyarlóság igazi forrását nem bírja.

A 37 pályaműből megdöbbentő mértékben sok a kezdetleges kísérlet, tehetetlen erőlködés, durva csufolkodásig sülyedő fölfogás.

Ilyenek a 2., 4., 5., 6., 8., 9., 12., 13., 16., 18., 19., 20., 21., 22., 25., 28., 29., 31., 34., 35., 36.

Ezekben sem a hang, sem a forma, sem a szerkezet nem a szatira hangja, formája, szerkezete. Pasquilszerű csufolódás, szellemtelen vicczelődés, éretlen harag, melynek voltaképi őszinteségében nem hiszünk, olvasmányok reminiscenciáiból összekavart elegy-belegy, Bajzával szólva «szembántó szín-zavar».

Gyakorlottabb kéz, inkább routine, mint öntudat nyilatkozik a 3. (Tanács), 10. (Az én jóakaróim), 14. (Szobor-ének), 15. (Ordó), 17. (A nagyhirű), 33. (A jubilansok) versekben, melyek a napszükséglet kielégítésére való ötletek, gunyos élczek, sok itt-ott ügyes fordulatok tekintetében bizonyítják, hogy az ihlet, az isten-adta ihlet nélkül is lehet termelni verset. Kivált a Szobor-ének refrain-je «Szobor kell a magyarnak» a szoborállítás maniját: tehát a valódi szatira körét érinti. Ezen üres sorok mellett egy-egy szellemesebb ötlete is van.

Külön helyet foglalnak el az 1. (Xeniák) és a 23. (Dráma a tenger fenekén). Amaz elegiás párversben írt ötleteket tartalmaz, ráadásul egy durva, hülye elbeszéléssel; emez két tárczaczikkszerű elbeszélés, mely nem is tekinthető e pályázat körébe tartozónak.

A 24. sz. *Reviczky Gyulát fölfedezték* cz. költeményt felemlítjük, mint jellemzően téves fölfogást a szatira nivoltára nézve. Reviczkynek a sirból föltámadó hirneve keserű hangulatba ejti a költőt azért, hogy a költőt életében mellőzik, üldözik, halála után magasztalják. E költemény hangjában van érzés, melegség; habár történeti igazság nincs. Mint szatirának hibája, hogy igen egyéni. Lyrai dálnak inkább beválnék. Szatiratárgy található a 7. (A kávéházi kritikusok), 9. (Szecezzsió), 11. (Mintaország), 27. (Földön járó csillagok), 32. (Istenek alkonya) és 37. (Pató Pali). A minden nagyot lebíráló kávéházi kritikus, az új divat és régi emlékek küzdelme, a felekezeti, művészi irányok, társadalmi ellentétek zürzavarának rajza, költők és művészeknek, a földön járó csillagoknak sorsának (eine alte Geschichte, doch bleibt sie immer neu) humoros képe, két félreismert lángész szövetsége az irodalmi nagy hatalmak ellen és midőn az egyik bejut az akadémiába, souverain megvetése a kívül maradott iránt; íme az öt előbb említett költemény tárgya. A tárgy meg van, de a kidolgozás vagy formás semmiség, vagy formátlan összevevő (mint a Mintaország és Szecezzsió). A legutóbb említett érdemel még figyelmet. Petőfi *Pató Pál*-jának örökébe lép *Pató Pali*, no nem a költemény, hanem a Petőfi halhatatlan életű alkotásának a másolatja. Ez pazar kastélyt épít, elveri földjeit; végre a házi zsidájának elveszi a lányát. Ekkor elkártyázza mindenét. Mózsai tovább nem segíti. A végén főbe lövi magát. Igazságtalan hát az a befejezés:

„Mert a magyar, hajh, hol Pató Pál,
Hol pediglen Pató Pali...”

Talán nem egészen így van. A szatiraíró igazságérzete a kidolgozás formájának áldozatul esett. Mindenesetre csinos költemény.

Ha még sem ítültük jutalomérdemesnek, annak oka ép az igazság e hiányában kereshető, melynek nem lehet megbocsátani. Szűk keretben mozog; mélyebb távlatot nem nyit, magasb szempontra nem bír emelkedni. A valódi költői erő hiányzik belőle. Másfelől nem válik ki annyira társai közül, hogy javaslatba hozhattuk volna az igazságos mérték megsértése nélkül a jutalom kiadását.

Budapest, 1903 január 28-án.

Ábrányi Emil.
Kozma Andor.

Hegedüs István.
(Jelentéstevő.)

★

E jelentés alapján a társaság 1903 február 4-ikén hozott ülésén elhatározta, hogy a jutalmat nem adja ki. A jeligés levelek megsemmisítettek.

BIRÁLÓ JELENTÉS

a magyar történelmi tárgyú kisebb elbeszélésre kitűzött ifj. Bojári gróf Vigyázó Sándor-féle pályázatról.*

Az ifj. Bojári gróf Vigyázó Sándor jutalomra pályázó történelmi elbeszélések dolgában van szerencsénk a következő jelentést beterjeszteni.

A pályázat eredménye nem kedvező. Sajnálkozva tapasztaljuk, hogy elbeszélőinkben nincs meg a hajlandóság vagy rátermettség, hogy hazai történelmünknek költői feldolgozásra alkalmas korszakokban elmélyedjenek. A pályázók általában nem tanulmányozzák eléggé a történelmet és segédtudományait, s ennek következtében nem tudják műveiknek megadni a kellő korfestői hátteret. Egy-két történelmi névnek a mesébe való beleillesztése és a hazafias frázisok nem teszik még az elbeszélést történelmi elbeszéléssé. A megbírált pályamunkák azonban nemcsak a történelmi elbeszélés főkivánalmainak nem tesznek eleget, hanem túlnyomó részükben a legszerényebb irodalmi igényeket sem képesek kielégíteni.

Az 1., 3., 5., 7., 9., 11., 13., 14., 16., 17., 18., 20. és 21. számú

* Pályázott a következő 21 munka: 1. *Homonnai Bálint*. Jelige: Souffrer que de vous coeurs stb. 2. *A halott emléke*. Jelige: Hajdanában a magyarok. 3. *Az első győzelem*. Jelige: Nihil agere. 4. *Csákvár*. Jelige: Habent sua fata libelli. 5. *Botond vezér párboja*. Jelige: Az erős nem fél az idő mohától. 6. *Mátyás király énekese*. Jelige: Cinquecento. 7. *Fehér kövön sárga futórózsák*. Jelige: Hadházi homok-szemek. 8. *Szépséges Lybusa*. Jelige: Távol hegyormokon tábortüzek égnék. 9. *Csanád*. Jelige: Azon időben vala Maros várában. 10. *Tisza Itona*. Jelige: Nihil sine deo. 11. *A császár lánya*. Jelige: Ha nem jó maradjon magának. 12. *Petneházy*. Jelige: Él magyar, áll Buda még. 13. *Salamon halála*. Jelige: A bukott király. 14. *Gál Orsolya*. Jelige: Erős várunk nekünk az Isten. 15. *Lemondás*. Jelige: Honért. 16. *Történelmi elbeszélés*. Jelige: Török világ. 17. *A trónra fel*. Jelige: Az ősi hitért s az igaz magyarságért. 18. *Hedvig királynő*. Jelige: Sors bona nihil aliud. 19. *Temetvény*. Jelige: Omnia si perdas. 20. *Még egyszer*. Jelige: 1848. 21. *A hetedik*. Jelige: Soha semmi nagy nem kezdődött mint nagy.

munkák kezdetleges kísérletek. A 2. számú (A halott emléke) a Rákóczi-korból veszi tárgyát. Érdeme, hogy a népies társalgásokban bizonyos korhűségre törekszik, de hiányzik belőle minden költői lelemény. Művelt ember munkája, de nem elbeszélőé. A 4. számú (Csákvár) szerzője a művelődéstörténeti adatok nagy halmazát dolgozta fel, szívesen használja a közhasználatból eltűnt régi szokat is, de tárgya iránt nem tud érdeklődést kelteni, mivel az előadása száraz, a meseszövése szegényes. A 6. számú (Cinquecento) szintén olvasott ember műve, de a szerző tudása és szorgalma itt sem képes kárpótolni költői tehetségének súlyos fogyatkozásaiért. A 7. számú (Fehér kövön sárga futó-rózsák) a szabadságharczból beszél el egy érzelmes történetet. Szerzője bizonyos elbeszélői vérmérsékletet mutat, de a jelen pályázat elbírálásánál szem előtt tartandó komoly mértéket nem közelíti meg. A 8. számú (Szépséges Lybusa) szentimentális legenda a tótok királynéjáról, a ki belészeret a honfoglaló fejedelembe. A 10. számú (A császár leánya) Bethlen Gábor korából veszi tárgyát. Történelmi idézetekkel s népkölteményekkel telitüzdelt folyékony, de színtelen leírás. A 19. számú (Temetvény) híg lére eresztett monda. Széles mederben indul és semmivé zsugorodik.

Az összes pályaművek közül legtöbb figyelmet érdemel a *Petneházy* című (2. számú). A meséje ennek is fölötte vézna, a korfestése fölötte naiv, de a szerző fel tudja kelteni érdeklődésünket hőse iránt, kit erőteljes, jellemző, bár sok helyen szertelen vonásokkal rajzol meg és nagy szeretettel kísér végig egész elbeszélése folyamán. Az elbeszélés hőse nem a történelem, hanem Cserei legendás Petneházyja. A hős elfoglalja Budát, mikor pedig az irigykedő németek mérget adnak neki, haldokolva lóra ül és szerelmeséhez vágat, a ki megígérte neki, hogy az övé lesz, mihelyt magyar zászló leng Buda vártornyán. Útközben azonban meghal. A hős pusztulása minden hosszadalmassága és szertelen körülményei mellett is lekötheti az olvasó figyelmét. A nyelvezete választékos, sok helyen színes és erőteljes, de sok helyen szertelen is az ízléstelenségig. Tekintettel az elbeszélés tagadhatatlan előnyeire, dicsérettel kell megemlékeznünk róla. Mivel azonban Kisfaludy-társaság pályázati feltételei szerint a díj csak önálló becsű munkának adható ki, azt az indítványt kell a tisztelt Társaság elé terjesztenünk, hogy ne méltóztassék a jutalmat ezuttal kiadni.

Budapest, 1903 február 4-ikén.

Szana Tamás.

Herczeg Ferencz.

(Jelentéstevő.)

★

A harmadik bíráló, Bartók Lajos rendes tag, időközben elhunyt. A társaság a két bíráló véleményét a jelentés kelte napján tartott ülésében magáévá tette, s a jutalmat nem adta ki. A jelítés levelek megsemmisíttettek.

BIRÁLÓ JELENTÉS

Dr. Janovics Jenő ily czímű művéről: «Csiky Gergely élete és művei».
I. Budapest, 1900. II. Kolozsvár, 1902.

BAYER JÓZSEFTŐL.

Társulatunk első titkárjának fölszólítására szerencsém van Janovics Csiky életrajzáról a következőket jelenteni:

Az Előszó vallomása szerint e munka nem lép föl egy komolyabb irodalomtörténeti monographia igényeivel s nem akar egyből lenni a mélységes szeretet és hála parányi jelénél. E czél mellett azt is figyelembe kéri vétetni, hogy az dilettans kéz munkája és hogy színész és nem hivatásos író írta.

E szempontok figyelembe vételével tényleg eléri, hogy e nagy szorgalommal és lelkiismeretességgel összehordott, sok helyütt elég jól csoportosított anyag, meg fogja könnyíteni annak az írónak a fáradságát, a ki hivatott tollal, Csiky szelleméhez méltóan szándékozik megírni élete és munkássága eredményekben gazdag történetét.

Ha Janovics munkájának java része alig egyéb szorgalmas compilationál; sok ízben pedig még azon forrásművek pusztá megnevezésével is adósunk marad, a melyekből egy-egy fejezetének anyagát vette (pl. A magyar dráma fejlődésének irányai I. k. 13—33. l.); sőt az egykorú kritika Csiky-bírálati közül a legértékesebbeket (pl. Beöthy Zs. és Péterfy Jenő bírálatait) figyelembe se veszi, mindezek daczára Janovics műve a *magya egészében* főleg azért értékes, mert Csiky Gergely egész pályájáról első ízben ad áttekinthető, sokszor jól sikerült képet.

Az I. kötet az egésznek gyöngébb fele. Rendszertelen is, hosszadalmas is. Alig hogy a II. fejezetben a Jólatról szól, már a III. fejezetben Csiky írói jellemzését adja, a IV—V. fejezetben pedig visszatér gyermek- és tanulóéveinek részletes rajzára. Irodalmi első kísérleteit (VI. fej.) 50 lapon túlságos részletességgel tárgyalja s majd

újra visszatér a Jóslatra (VII. fej.), hogy aztán Csiky első elbeszéléseinek részletezésével vegye el végkép türelmünket (IX. fej.).

A II. kötetben — bár hosszadalmassága itt is sokszor untató — már nagyobb gonddal ír Janovics. A Proletároktól a Két szerelmesig, a tanítvány szeretetével és az értelmes színész gondosságával elemzi az egyes drámákat. De szeretete nem vakítja el. Kifogásai sokszor találók, fejtegetései tanultságra vallanak. Épen ezen fejtegetései bizonyítják a legjobban, hogy műve nem egy helyütt jóval több a diletáns kéz munkájánál. Kár, hogy bőbeszédűsége itt is elrontja könyve jó hatását, pl. a X—XI. fejezetekben, midőn még a Prologusokat és a Csiky regényeit is nagy részletességgel tárgyalja.

Mind e fogyatkozások dacára méltónak tartom Janovics művét Társaságunk anyagi támogatására, és pedig:

1. mert e Csiky-életrajz a szeretet oly melegségével van megírva, hogy ezzel igazán nagy szolgálatot fog tenni annak, ki ezután akarja majd megírni Csiky életrajzát;

2. mert e munka írója buzgalma, szorgalma mellett értelmes főnek is látszik, s főleg azon fejezetekben, melyekben Csiky drámáit bírálja, (II. k. III—IV.; VIII—IX—X.; XII., XIV., XV.) értékeset is nyújt;

3. mert midőn Társaságunk az igazgató-színész munkáját segítségével kitünteti, erkölcsi súlyát fogja egy oly vidéki igazgatónak emelni, ki eddigi működésével is a magyar dráma kultuszát terjesztvén, épen nemzetiségi vidékeken valóban közönséget nevelt a magyar színpadnak, s végül

4. mert ilyen segélyezés Társaságunk ügyrendje 49. §-ának b) pontja szerint szintén Társaságunk feladatai közé tartozván, főleg egyes monographiák érdemlik meg a legjobban az e fajta kitüntetést.

Budapest, 1902 december 15-én.

*

A társaság e bíráló jelentés alapján 1902 december 17-iki ülésében elhatározta, hogy a munka kiadási költségeihez hozzá fog járulni, ha a társaság pénzügyi bizottsága jövő évi költségvetésében e célra megfelelő összeget irányozhat elő. Addig az ügyet függőben tartja.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették az 1903 február 8-iki ünnepélyes közülsen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1900-ról): Kivántatik a képirás mai irányainak ismertetése és æsthetikai bírálata. (Kitűzetett 1902. február 4-én.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1903. október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1902-ről): Kivántatik a magyar irodalmi kritika története. (Kitűzetett 1902. febr. 4-én.)

Jutalma a Lukács Móricz nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1903. október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1903-ról): Kivántatik kisebb regény. (Kitűzetett 1903. február 4-dikén.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1904. október 31-dike.

IV. BULYOVSKY GYULANÉ SZÍNŰVÉSNŐ JUTALMA: Kivántatik szavalásra alkalmas humoros költemény. (Kitűzetett 1902. február 4-én.)

Jutalma 400 korona.

Benyújtásának határideje: 1903. október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik nagyobb elbeszélő költemény műfordítása. (Kitűzetett 1903. február 4-én.)

Jutalma 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1904. október 31-dike.

VI. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kivántatik kisebb irodalmi tanulmány a következő írók valamelyikéről: Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre, Hunfalvy Pál vagy Szabó István. (Kitűzetett 1903. február 4-dikén.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1905. október 31-dike.

VII. IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Kivántatik egy magyar történelmi tárgyú, prózában irandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1903. február 4-én.)

Jutalma a bojári gr. Vigyázó Josefin által elhunyt testvére Vigyázó

Sándor nevére tett alapítványból 240-korona. A jutalom 1903. április 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1904. október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló becse is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

VII.

TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1903-İK ÉVI FEBRUÁR 8-DIKÁN.

Elnökség és tisztviselők:

- Elnök* BEÖTHY ZSOLT.
- Másod-elnök* ... BERZEVICZY ALBERT.
- Titkár* VARGHA GYULA.
- Másod-titkár* ... KOZMA ANDOR.
- Pénztárnok* MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
- Ügyész*... .. DR. SZÖCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

BERCZIK ARPÁD. GYULAI PÁL. SZÜRY DÉNES.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

BEÖTHY ZSOLT, elnök.

ALEXANDER BERNÁT.	KOZMA ANDOR.
BARKASSY GÉZA.	RIEDL FRIGYES.
EMICH GUSZTÁV.	SZÁSZ KÁROLY.
GÖRGEY ISTVÁN.	SZONTAGH PÁL.
GYULAI PÁL.	VADNAY KÁROLY.
KORNFELD ZSIGMOND.	VARGHA GYULA.

VÉGH ARTUR.

A külföldi anthologia szerkesztő-bizottsága:

HEGEDÜS ISTVÁN.	SZÁSZ KÁROLY.
RADÓ ANTAL.	VARGHA GYULA.
- VÁRADI ANTAL.

Rendes tagok:

	ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapesten.
	ÁBRÁNYI KORNÉL	1878	Budapesten.
	ALEXANDER BERNÁT	1899	Budapesten.
	AMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapesten.
5	APPÓNYI ALBERT GRÓF	1893	Budapesten.
	ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.
	BAKSAY SÁNDOR	1872	Kun-Szent-Miklóson.
	BAYER JÓZSEF	1888	Budapesten.
	BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapesten.
10	BENEDEK ELEK	1900	Budapesten.
	BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapesten.
	BERCZIK ÁRPÁD	1873	Budapesten.
	BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapesten.
	DALMADY GYÖZÖ	1887	Budapesten.
15	DÓCZI LAJOS	1887	Bécsben.
	ENDRÓDI SÁNDOR	1882	Budapesten.
	FERENCZY ZOLTÁN	1903	Budapesten.
	FIÓK KÁROLY	1902	Budapesten.
	FRAKNÓI VILMOS	1903	Budapesten.
20	GÁRDONYI GÉZA	1903	Egerben.
	GYULAI PÁL	1860	Budapesten.
	HEGEDÜS ISTVÁN	1893	Budapesten.
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapesten.
	HERCZEG FERENCZ	1893	Budapesten.
25	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapesten.
	JÁNOSI GUSZTÁV	1899	Veszprémben.
	JÓKAI MÓR	1860	Budapesten.
	KOZMA ANDOR	1893	Budapesten.
	LÉVAY JÓZSEF	1862	Miskolczon.
30	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	Budapesten.
	PEKÁR GYULA	1901	Budapesten.
	RADÓ ANTAL	1895	Budapesten.
	RÁKOSI JENŐ	1869	Budapesten.
	RÁKOSI VIKTOR	1897	Budapesten.
35	RIEDL FRIGYES	1900	Budapesten.
	SOMLÓ SÁNDOR	1897	Budapesten.
	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	Temesvártt.

	SZANA TAMÁS	1901	<i>Budapesten.</i>
	SZÁSZ KÁROLY	1880	<i>Budapesten.</i>
40	SZILÁDY ÁRON	1887	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
	SZÜRY DÉNES	1893	<i>Budapesten.</i>
	THEWREWK EMIL, P.	1885	<i>Budapesten.</i>
	TÓTH LŐRINCZ	1841	<i>Budapesten.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapesten.</i>
45	VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapesten.</i>
	VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Budapesten.</i>
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok:

	BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapesten.</i>
	BRÁBEK FERENCZ	1899	<i>Prágában.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
5	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	<i>Rómában.</i>
	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
	HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapesten.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarajelen (Alford, Lincolnshire).</i>
10	JÓVANOVIĆS JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
	KONT IGNÁCZ	1903	<i>Párisban.</i>
	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapesten.</i>
	OPITZ TÓDOR	1867	<i>Liestalban (Baselland).</i>
	ŐMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
15	SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>
	STURM ALBERT	1880	<i>Budapesten.</i>
	VULCANU JÓZSEF	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1903-İK ÉVI FEBRUÁR 8-IG.

▲ Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
KIS JÁNOS febr. 19.
1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
²⁵ FÁY ANDRÁS, a társaság első igazgatója, jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
1864 MADÁCH IMRE okt. 5.

- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR jul. 30.
ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
- 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
GYÓRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
- 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
IPOLYI ARNOLD *rendes tag* december 2.
- 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
- 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.

- HENSZLMANN IMRE *rendes tag* december 5.
- 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
 PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
- 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
- 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
- 1895 STIER TEOFIL *levelező tag*.
 PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
- 1896 GR. SZÉCSÉN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
- 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
 PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
 PÁLFY ALBERT *rendes tag* december 22.
- 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* április 28.
 ZICHY ANTAL *rendes tag* május 19.
 SZÁSZ BÉLA *rendes tag* július 7.
 ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* augusztus 1.
 HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* október 28.
- 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
 PATTERSON ARTÚR *levelező tag* szept. 29.
 PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
- 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* decz. 21.
- 1901 SAISSY AMADÉ *levelező tag* április.
- 1902 ⁹⁵ SZIGETI JÓZSEF *rendes tag* február 26.
 TOLNAI LAJOS *rendes tag* márczius 19.
 DOBSA LAJOS *rendes tag* július 8.
 VADNAY KÁROLY *rendes tag* július 27.
 KELETY GUSZTÁV *rendes tag* szeptember 2.
- ¹⁰⁰ MÜNTZ JENŐ *levelező tag* december.
 BARTÓK LAJOS *rendes tag* december 31.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1903-İK ÉVI FEBRUÁR 8-IG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BAUMGARTEN FERDINÁND.
ADLER DÁVID.	BAUMGARTEN FÜLÖP.
ADÓDY ISTVÁN.	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
ALMÁSSY EDMUND.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ALMÁSSY PÁL.	BAY ILONA.
ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
ANDRÁSSY DÉNES GR. (400 K-val).	BELGRÁD IGNÁCZ.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	STEPHÁNIA GRÓFNÓ.
ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BENKE GYULA.
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU-	BEÓTHY KLÁRA.
LIÁNNA (200 frt).	BERCZIK ÁRPÁDNÉ (200 forinttal).
ARÁNYI MIKSA DR.	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
ÁCS KÁROLY.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
BAGHY IMRE.	BERNÁTFY IDA BÁRÓNÓ.
BAJAI KATH. FÖGYMNASIUM.	BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
BALABÁN ADOLF.	BERZEVICZY ALBERTNÉ.
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BALOGH ISTVÁN.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
BARBÁS JÓZSEF. (200 frt).	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
BARCZA SÁNDOR.	BISCHITZ MÓR.
BARKASSY GÉZA.	BLASKOVICH BERTALAN.
BARTAL GYÖRGY.	BOCZKÓ DÁNIEL.
BARTHA MIKSA.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÜGYÉNY
BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	ANTONIA.
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BRÁZAI KÁLMÁN.
BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).
BAUER ANTAL.	BUDAI IMRE.

- BUDAI NÉPSZINHÁZ.
 BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI
 GYMNASIUM KÖNYVTÁRA.
 BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
 TÁRSULATA.
 BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
 BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
 BUDAPESTI REF. FÖGYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 BUDAPESTI SZINÉSZEK (1860 előtt).
 BUDAPESTI TANÁRKÉPZŐ INTÉ-
 ZET GYAKORLÓ FÖGYMNASIU-
 MÁNAK IFJUSÁGI KÖNYVTÁRA.
 BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal).
 ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ
 SZILÁGYI LILLA (2000 frttal).
 BURJÁN PÁL.
 BUTH KÁROLY.
 BUZÁS ELEK.
 CSABAI KASZINÓ (Békés).
 CSANAK JÓZSEF.
 CSAPÓ KÁLMÁN.
 CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
 CSÁKY ALBIN GRÓF.
 CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
 CSEPELY SÁNDOR.
 CSÉRY LAJOS.
 CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSO-
 KONAY-KÖRE.
 CZIRBESZ GYULA.
 DANIELIK JÁNOS.
 DARAY IMRE (500 frttal).
 DARÁZSI ALBERT DR.
 DEÁK FERENCZ.
 DEBRECZENI H. H. FELSO TANU-
 LOK OLVASÓ EGYLETE.
 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
 ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
 DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
 DEDINSZKY KÁLMÁN.
 DESSEÖFFY JÓB.
 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ.
 DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal).
 DESSEWFFY ÖDÖN. (200 frttal)
 DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal).
 DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
 DIETRICH VILMOS DR.
 DOMOKOS LÁSZLÓ.
 EBNER EDE (200 frttal).
 EGE MIKLÓS (200 frttal).
 EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
 EMICH GUSZTÁV (idősb).
 EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb).
 EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
 IVÁNYI FARKASNÉ.
 EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
 EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 arannyal).
 BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
 VÁNY (2000 forinttal).
 ERDEY ANTAL.
 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ER-
 DÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
 ERDÖDY KAJETÁN GR. (1860 előtt).
 FARKAS LÁSZLÓ DR.
 FÁY ANDRÁS (1860 előtt).
 FENYVESSY ADOLF.
 FERENCZY LAJOS.
 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
 FLESCH TIVADARNÉ.
 FLUSS JÓZSEFNÉ.
 FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).
 FORGÓ ISTVÁN (csongrádi).
 FORSTER GYULA.
 FÖVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 .)
 FRANK ANTAL.
 FRANKÓI VILMOS (200 frttal).
 FRANKL-VARGA MARGIT.
 FÜLÖP LAJOSNÉ.
 GESSLER JÓZSEF.
 GÉVAY ANTAL (1860 előtt).

- GHYCZY FERENCZ (200 forinttal).
 GHYCZY KÁLMÁN.
 GICZEY SÁMUEL.
 GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
 EMLÉKÉRE.
 GÖRGEY GUSZTÁV.
 GÖRGEY ISTVÁN.
 GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS
 ÁGOSTNÉ (22,900 frttal).
 GRUBER JÓZSEF.
 GRÜNWALD BÉLA.
 GUNDEL JANOS.
 GYENE GUSZTÁV.
 GYENE KÁROLY.
 GYENES JÓZSEF.
 GYÖRGY ALADÁR.
 GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 GYULAI PÁL (1000 frttal).
 HAJDU LÁSZLÓ.
 HAJDUSKA ALBERT.
 HAJDUSKA EML.
 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 HATVANY-DEUTSCH SÁNDOR.
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HEGEDŰS SÁNDOR (125 frttal).
 HELTAI FERENCZ.
 HERTELENDY-KARÁCSONYI
 MÁRIA.
 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 HORVÁT BOLDIZSÁR (1000 frttal).
 HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA
 BÁRÓNÉ.
 HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 IHÁSZ LAJOS.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 JÁNOSI GUSZTÁV.
 JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FÖGYMNASIUM.
 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JENEY LAJOS.
 JOANNOVICS GYÖRGY.
 JÓKAI MÓR. (1000 frttal).
 JÓNY TIVADAR.
 JÓNÁS KÁROLY.
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (360 frttal).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (1000 frttal).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 KAJDACS Y ISTVÁN (2000 frttal).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KAPOSVÁRI FÖGYMNASIUM VIRÁG
 BENEDEK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KARAP FERENCZ.
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 KARCZAG BÉLA.
 KARCZAG ISTVÁN.
 KARSAI ALBERT (200 frttal).
 KASSELIK JENŐ (5000 frttal).
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 KECSKEMÉTI KASZINÓ.
 KEGL JULIA.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.

- KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (4000 frttal).
 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉ-
 KÁBÓL. (400 frt).
 KENESSEY ALBERT.
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KISUJSZÁLLÁSI EV. REF. GYM-
 NASIUM IFJUSÁGÁNAK ÖNKÉPZŐ
 KÖRE.
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-
 GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 KORNFELD ZSIGMOND.
 KOVÁCS ALADÁR.
 KOVÁCS EDE (berenczel).
 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE
 KÜRY TERÉZ (200 frttal).
 KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
 KOVÁCS LŐRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS
 JUDIT.
 KÖNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA. (500 frttal).
 KUBIŃYI FERENCZ (idős).
 KÚN JÓZSEF. (200 frt).
 KVASSAY EDE.
 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYÉY LAJOSNÉ.
 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAY HENRIK (300 frttal).
 LÉVAI KASZINÓ.
 LÉVAY JÓZSEF.
 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
 LIPTHAY LAJOSNÉ.
 LIPTHAY SÁNDOR (kisfaludi).
 LÓNYAY GÁBOR.
 LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ-
 MUELNÉ.
 LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).
 MADAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 MAGYAR ORSZ. KÖZP. TAKARÉK-
 PÉNZTÁR (200 frttal).
 MAILÁTH GYÖRGY.
 MAILÁTH JÓZSEF.
 MAJER KÁROLY.
 MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY
 ANNA.
 MARKUSOVSZKY JÓZSEF.
 MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-
 ALAPÍTVÁNY (200 frttal).
 MASZÁK ELEMÉRNÉ.
 MAY LAJOS.
 MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FŐ-
 GYMNASIUM ÖNKÉPZŐ TÁRSU-
 LATA.
 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ABONYI
 LAJOS).
 MECHWARTH ANDRÁS.
 MÉSZÁROS KÁROLY.
 MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
 MIKÓ IMRE GRÓF.
 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
 NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
 NAGY ELEK (káli).
 NAGY GEDEON (tolesvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA
 (200 frttal).
 NAGY KÁROLY (1860 előtt).

- NAGYBECSKEREKI FŐGYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.
- NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
- NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
- NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.
- NEUWELT ÁRMIN.
- NÉMETH LAJOS.
- NÉVTELEN (1860 előtt).
- NÉVTELEN (1860 előtt).
- NÉVTELEN (200 frttal).
- NŐKÉPZŐ EGYLET FELS. LEÁNY-
ISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- NYÁRI BÉLA BARÓ.
- NYIRBÁTORI KASZINÓ.
- OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.
- ORCZY ZOLTÁN.
- ORDÓDY ISTVÁN KAROLY.
- ORMODY VILMOS.
- PAJOR ISTVÁN.
- PALLAVICINI SÁNDOR ŐRGRÓF.
- PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
- PAPP ELEK.
- PAPP GÉZA.
- PAULAY EDE (200 frttal).
- PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉK-
PÉNZTÁR. (Alapítványát évenként
400 koronával megújítja.)
- PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSEGE.
- PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
- PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR.
- PÉTERFFY ISTVÁN.
- PFEFFER JÁNOS. (200 frttal).
- PILASZANOVICS JÓZSEF.
- PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
- PIUFSICS LAJOS.
- PODMANICZKY ÁRMIN BARÓ.
- PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ
- PODMANICZKY FRIGYES BARÓ
(1860 előtt).
- PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ
- POLL IMRE.
- POMPÉRY JÁNOS. (200 frttal).
- PONGRÁCZ ANNA.
- PONGRÁCZ LAJOS (honti).
- PRÉLY ISTVÁN.
- RADÓ ANTALNÉ.
- RAKOVSZKY ISTVÁN, A FŐSZÁM-
SZÉK ELNÖKE.
- RÁCZ GYÖRGY.
- RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
- REMÉNYI EDE.
- REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
- RIMASZOMBATI KASZINÓ.
- RITOÓK ZSIGMONDNÉ TORMAY
MÁRIA.
- ROSTI PÁL.
- ROTTENBILLER LIPÓT.
- RÖKK SZILÁRD.
- RUPP KORNÉL.
- RUTTKAY MÁRTON.
- SAMARJAY KÁROLY.
- SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).
- SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
- SCHLICHTER IZIDORNÉ.
- SCHICHTANZ IGNÁCZ.
- SCHOSSBERGER VILMOS
(tornyai, 400 frttal).
- SCHWANFELDER JÓZSEF.
- SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
- SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
- SINGER ZSIGMOND.
- SOMSSICH PÁL.
- SOPRON MEGYE (1860 előtt).
- SRETER KLÁRA (500 forinttal).
- STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).
- STERN DÁVID.
- STÉPÁN GÁBOR.
- STIASSNY ILONA.
- STRÁDA BÉLA.
- SVÁB JAKAB.

- SZABADY FERENCZNÉ.
 SZABÓ DÁVID.
 SZARVASI KASZINÓ.
 SZALÓKI SZÉHER ÁRP. (200 frttal).
 SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA
 SZATHMÁRY KÁROLY (50 arannyal)
 SZECSKAY KORNÉL.
 SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
 SZEGEDI SÁNDOR.
 SZEMERE PÁL (1860 előtt).
 SZENDE KÁROLY.
 SZENTANDRÁSSY LAJOS.
 SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM
 (Pálya Ferencz tanár adományából).
 SZENTGYÖRGYI ALBERT.
 SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal).
 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
 SZENTIVÁNYI MIKLÓS.
 SZENTPÁLY KLEMENTINA.
 SZERB GYÖRGY.
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
 SZÉCHENYI GYULA GR.
 SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal).
 SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD,
 EMLÉKÉRE (5000 frttal).
 SZÉKELY FERENCZ, TAKARÉK-
 PÉNZTÁRI VEZÉRIGAZGATÓ.
 SZÉKESFEHÉRVÁRI KATH. FŐ-
 GYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 SZELESTEY LÁSZLÓ.
 SZIGETHY ÁBOR.
 SZIGETVÁRI IVÁN.
 SZIGLIGETI EDE (300 frttal).
 SZIJJÁRTÓ SÁMUEL.
 SZILÁGYI DEZSŐ.
 SZILÁGY VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.
 SZILY KÁLMÁN.
 SZINNYEI JÓZSEF ID.
 SZINYEV-JEKELFALUSSY VALÉRIA.
 SZITÁNYI ADOLF.
 SZITÁNYI BERNÁT.
 SZITÁNYI IZIDOR.
 SZITÁNYI VILMOS.
 SZLÁVY JÓZSEF (200 frttal).
 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRE-
 CSÁNYI PAULA.
 SZOMBATHY LAJOS.
 SZONTAGH PÁL.
 SZONTAGH TIVADARNÉ.
 SZŐCS FERENCZ (400 K-val).
 SZŐKE JÁNOS.
 SZŐKE LAJOS.
 SZÖLLÖSY ETELE.
 SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
 SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
 SZTOKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
 ILLÉS MATILD.
 SZTUPA GYÖRGY.
 SZÜCS LAJOSNÉ.
 TANÁRKY JULIA.
 TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal).
 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idős).
 TELEKI SÁNDOR GRÓF.
 THAN KÁROLY.
 THANHOFFER PÁL.
 TIHANYI FERENCZNÉ.
 TISZA KÁLMÁN.
 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
 ILONA GRÓFNŐ (200 frttal).
 TISZA LÁSZLÓ.
 TISZTVEISELŐK ORSZÁGOS EGYE-
 SÜLETE.
 TOLDY FERENCZ (400 frttal).
 TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal).
 TORDAI NŐEGYLET.
 TORMAY CECIL.
 TÓTH GYÖRGY.
 TÓTH LÖRINCZ.
 TÓTH REZSŐ.
 TÖKÖLY PÉTERNÉ GYIORÓ
 IRMA (200 frttal).
 TÖLTÉNYI MIKLÓS.

TÖRÖK ELEMÉR	(200 frttal).	BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR	
TÖRÖK SÁNDOR.		EMLÉKÉRE.	(4000 frttal).
TREFORT ÁGOSTON	(1860 előtt).	VIKTORIN JÓZSEF.	
UDVARDY CSERNA VINCZE.		VIOLA JÓZSEF	(1860 előtt).
ULLMAN KÁROLY.		VISONTAI SOMA DR.	
UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ-		VIZAKNAI ANTAL DR.	
GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN-		VOJNICS MÁRK.	
KÉPZŐ KÖRE.		VOJNICS TIVADARNÉ.	
UNGVÁRI FŐGYMNASIUM DAYKA-		WAHRMANN MÓR	(1200 frttal).
KÖRE.		WEISZ BERNÁT FERENCZ.	
VADNAY ÁNDOR.		WEISS MANFRÉD.	
VALICS ANTALNÉ.		WELLISCH ALFRÉD.	
VAJDAFY GUSZTÁV.		WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.	
VARGHA GYULA	(200 frttal).	WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.	
VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA		WENZEL GUSZTÁV.	
GRÓFNÉ.		WENINGER VINCZE	(200 frttal).
VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ	(200 frttal).	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.	
VÁRADY JÁNOS.		WODIANER ARTUR.	
VÁRADY KÁROLY	(200 frttal).	WOLFNER TIVADAR.	
VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.		WUK MIHÁLY ÉS FIAI	(200 frttal).
VÉGH ARTÚR.		ZACHAR ISTVÁN.	
VÉGH ISTVÁN (verebi).		ZICHY ANTAL	(4000 K-val).
VÉGHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY		ZICHY DOMOKOS GR.	(1860 előtt).
KAROLINA.		ZICHY GÉZA GRÓF	(500 frttal).
VÉREY JÓZSEF.		ZSENY JÓZSEF.	
VÉSZTŐI KASZINÓ.		ZSILINSZKY MIHÁLY.	
VIDA KÁROLY.		ZSIVORA GYÖRGY	(900 forinttal).
VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN		ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSŐ	
GRÓFNÉ, TESTVÉRE, IFJABB		EMLÉKÉRE	(600 frttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 forintosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

TAGVÁLASZTÁS.

Az 1902 december 17-iki ülésen a társaság elhatározta, hogy az öt megüresedett rendes tagsági helyből a jövő évi február 4-iki tagválasztó közülésen három töltsék be és pedig kettő íróval, egy költővel. Ugyanakkor a három üresedésben lévő levelező tagsági hely, ha kellő számú ajánlott leendő, mind betölthető.

A szabályszerű határidőn belül (1902 december 31-ig) a rendes tagsági helyekre Beöthy Zsolt rendes tag *Négyessy László* író, Berzeviczy Albert rendes tag *Fraknói Vilmos* író, Hegedüs István rendes tag *Fraknói Vilmos* és *Ferenczy Zoltán* írókat, Riedl Frigyes rendes tag *Ferenczy Zoltán* író és Alexander Bernát rendes tag *Gárdonyi Géza* költőt, levelezőtagnak pedig Beöthy Zsolt rendes tag *Kont Ignác*ot, a magyar irodalomnak francia ismertetőjét, a párisi Collège de France tanárát, kellő módon, írásban ajánlotta.

Az 1903 február 4-iki tagválasztó közülésen:

Titkár felolvassa a választás módjára vonatkozó társasági szabályokat, valamint a már a múlt havi ülés (1903 jan. 28.) jegyzőkönyve szerint rendben lévőnek talált tagajánlásokat. Sorshúzás útján döntenek el, hogy a rendes tagok választásában a szavazás előbb az írói helyekre történjék. A két betöltendő írói helyre három jelölt ajánlatván, a titkos szavazólapokra a három közül egyszerre kettőnek neve írható szavazatul. Szavaznak a r. tagok. Megejtetvén a titkos szavazás, 33 beadott szavazólapon Fraknói Vilmos 23, Ferenczy Zoltán 19 és Négyessy László 17 szavazatot kapott.

E szavazás alapján Fraknói Vilmos, valamint Ferenczy Zoltán a társaság megválasztott rendes tagjaiul jelentetnek ki s erről az elnökség által írásban értesítendő.

Az egy betöltendő költői helyre csak egy jelölt ajánlatván, a titkos szavazás szavazólapokra írt «igen» vagy «nem» szóval történik. Szavazók a r. tagok. Megejtetvén a titkos szavazás, 33 beadott szavazólapon az ajánlott, Gárdonyi Géza 27 «igen» és 6 «nem» szavazatot kapott.

E szavazás alapján Gárdonyi Géza a társaság megválasztott rendes tagjául jelentetik ki s erről az elnökség által írásban értesítendő.

Kont Ignác levelezőtagnak, 31 szavazatból 26 szavazattal, szintén megválasztatott. A választás eredményéről a megválasztott értesítendő. E választás érvényességéhez az alapszabályok 7. §-a szerint még a magyar királyi kormány jóváhagyása szükséges.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

A TÁRSASÁG NEMZETI ÉS IRODALMI JELENTŐSÉGŰ ÜNNEPÉLYEKEN.

Az 1902 szeptember 24-iki ülést Beöthy Zsolt elnök, *Kossuth Lajosnak* országszerte megünnepelt századik születési évfordulójára vonatkozva, a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt Társaság!

Nyári szünetünk után társaságunknak ezt az első ülést megnyitván, buzgó tagtársainkat és hű vendégeinket, kik e találkozóra ily szép számmal jelentek meg, szívesen köszöntöm. Mielőtt a titkár úr a fontosabb folyó ügyekről előadná jelentését, úgy érzem, hogy nemcsak mint magyar embernek, de mint a Kislalud-Társaság elnökének is, meg kell emlékezmem arról a nagy ünnepről, melyet nemzetünk alig néhány napja ült. Kossuth Lajos születésének százados fordulója volt az a nap, s az ő balhatatlan pályájának emlékeül a magyar nemzeti egység, a magyar nemzeti szaladság és a magyar nemzeti dicsőség ünnepe. Kossuth neve e három eszme fényében ragyog szemünk előtt, s e három eszme hevével él szíveinkben. A magyar nemzeti lélek történeti fejlődésének eredménye, hogy közéletünk bármely terének ünnepe egyszersmind a magyar hazafiság ünnepe, s hogy ennek a hazafiságnak sajátlagos ünnepeiben közéletünk minden intézménye, minden szerve mindig részt kér magának. Nemzeti érzésünk ez ünnepi fellobbanásai olyanok mint a gyújtó lencse fénye, mely magába gyűjti és magában foglalja a minden színű sugarak egész özönét. Társaságunk, mely a magyar izlés fejlesztésével és nemzeti jellemének őrzésével törekszik nemzetünk szellemi erejének gyarapítására, szintén kikérte a maga szerény részét ama nemzeti erő egyik leghatalmasabb képviselőjének ünnepén. Ki kellett kérnie, mint magyar széptani intézetnek annál inkább, mert szónoki művészetünk tetőpontját Kossuthban csodálta nemcsak ez a kis ország, hanem széles e világ. «A legnagyobb magyar szónok» mauzoleumára az elnökség letette a társaság koszorúját. Midőn ez intézkedésünk szíves jóváhagyását kérem, azzal az óhajtással zárom be szavaimat, hogy a nemzeti kegyelet, melyet Kossuth nagy emléke a múlt napokban oly hatalmas lángokra lobbantott, hű és forró emlékezéssel virrasszon mindazok fölött, kik legdrágább nemzeti javainkat kivívták és visszavívták, s a gondviselés áldó keze nyugodjék a fölkenet királyi főn, ki e javakat biztosította nekünk.

Prielle Kornélia színművésznő mellszobrának a budapesti Nemzeti Színházban 1902 június 1-én végbement ünnepélyes elhelyezésén a társaságot Berczik Árpád rendes tag képviselte, ki az ünnepelt művésznőt a társaság nevében üdvözölvén, mellszobrára letette a társaság koszorúját. *Prielle Kornélia* a társaság figyelmét meglehangú levélben köszönte meg.

*

Tompa Mihály szobrának leleplezésén Rimaszombatban, 1902 június 4-ikén, a társaság küldöttségeként Beöthy Zsolt elnök s Alexander Bernát és Jakab Ödön rendes tagok jelentek meg s tették le a szobor talapzatára a társaság koszorúját.

*

Gróf *Festeticz Györgynek*, a «Georgikon» alapítójának Keszthelyen, 1902 június 8-ikán leleplezett szobrára a társaság koszorút küldött. Küldöttséggel a társaság nem képviseltethette magát a leleplezési ünnepélyen, mert arra meghívót nem kapott.

*

Lenau Miklós csatádi emlékszobra alapkövének ünnepélyes letételénél a társaságot Rákosy Jenő és Herczeg Ferencz rendes tagok képviselték. Rákosy Jenő ez alkalommal a Lenau szülőházát jelelő emléktáblát a társaság nevében megkoszorúzta. Az ünnepélyről ugyancsak ő, Vargha Gyulához, mint a társaság titkárához intézett következő levélben tett jelentést:

Balaton-Földvár, aug. 1902.

Méltóságos uram!

Igen tisztelt Titkár úr!

Méltóságod kezéből vévén Elnökünk megbizását, hogy a csatádi Lenau-ünnepen a Kisfaludy-Társaságot képviseljem, illendőnek tetszik nekem, hogy jelentésemet is Méltóságod kezén keresztül bocsássam illetékes helyére. A nevezett ünnep, Lenau Miklós szobra alapkövének letétele megvolt a nevezett községben e hó 13-án. Én megbizásomhoz híven a Kisfaludy-Társaság koszorúját letettem, a hova ez alkalommal minden koszorú letétt, az emléktábla elé, a mely Lenau szülőházát jelöli s ott alkalmam volt a társaság nevében szólni az ünneplők sokaságához, magáról a költőről, valamint társaságunkról, a mely nem kívánt ez ünnepről elmaradni, rendelkezése az is lévén, hogy mindenütt ott legyen, a hol magyarok irodalmat, művészetet, nemesebb érdemeket hazafiasan ünnepelnek. Csatád közönsége méltányolta is a társaság e részvételét, s köszönetének ismételtén adtak kifejezést ünnepi szónokai s az ünnep rendezői. De a társaság tisztessége ebben nem merült ki, mert egyik tagjára lévén

bizva, hogy emlékbeszédet mondjon a költőről: Herczeg Ferencz e megbizásának oly fényesen felelt meg, hogy beszéde kétségkívül a legszebb és legszellemesebb munkák egyike, a melyeket hasonló alkalma-
 makra írtak, a miből valamely fény visszaháramlik a Kisfaludy-Társaságra is. Fogadjá Méltóságos uram kiváló tiszteiletem kifejezését.

Rákosi Jenő.

★

Báró *Wesselényi Miklós* zilahi emlékszobrának 1902 szeptember 18-iki leleplezésén a társaságot Beöthy Zsolt elnök képviselte; ugyan-
 csak ő mondotta a szobor leleplezési ünnepi beszédet. Ugyanez alkal-
 lommal a szobor előtt Zempléni Árpádnak a társasági pályázaton
 jutalmazott ódája szavaltatott.

A társaság 1902 december 17-iki ülésén titkár jelenti, hogy
 Szilágy vármegye közönsége azért, hogy a társaság a leleplezési ünne-
 pély méltó sikeréhez oly nagyban hozzájárult, igen meglehangú kö-
 szönő iratot intézett a társasághoz s belépett az alapító tagok sorába.

★

Mátyás király kolozsvári szobrának 1902 október 12-iki lelep-
 lezési ünnepélyén a társaságot Alexander Bernát és Hegedüs István
 rendes tagok képviselték. Küldetésükről Hegedüs István az ugyanazon
 hó 29-ikén tartott ülésen tett a társaságnak jelentést; Alexander
 Bernát pedig a következő havi ülésen, nov. 26-ikán, a szoborról olva-
 sított fel «Fadrusz, Mátyás-szobra» czímmel széptudományi értekezést.

★

Salamon Ferencz, néhai nagy történettudós- és írónak, a tár-
 saság elhunyt rendes tagjának, a M. T. Akadémia előtti közkertben
 állított mellszobra leleplezési ünnepélyén, 1902 november 9-ikén, a
 társaság tagjai testületileg jelentek meg.

★

A budapesti Nemzeti Múzeum fennállásának száz éves forduló
 ünnepén, 1902 november 26-ikán, a társaságot az elnökség képviselte.
 A Nemzeti Múzeum igazgatósága a nevezetes évfordulóra szerkesztett
 díszművének egy példányát a társaságnak is megküldte.

★

A Petőfi-társaság 1903 január 6-ikán tartott évi ünnepélyes
 ülésén a meghívott társaság képviselőiben Berzeviczy Albert alelnök,
 Vargha Gyula titkár és több tag volt jelen.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

A MUZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA.

E fontos művelődés-ügyi testület, melynek működése a szép-irodalmat közelről érdekli, 1902. évi közgyűlésére a társaságot már előzetesen figyelmeztette s felhívta, hogy esetleges javaslatait a bizottság elnökségével ugyanazon év augusztus 1-ig közölje. A társaság a maga képviseletével az országos bizottságban, illetőleg annak közgyűlésén, az elnökség tagjait és Szüry Dénes rendes tagot bizta meg. *(Az 1902. évi május 28-iki és november 26-iki ülés-jegyzőkönyvekből.)*

NÉPSZERŰ FŐISKOLAI TANFOLYAM.

Földes Béla egyetemi tanár, mint e tanfolyam elnöke, felkérte levélben a társaságot, hogy az a tanfolyam-intézménnyel kapcsolatban irodalomismertető népszerű felolvasási ciklusokat rendezzen. A társaság elnökét, Beöthy Zsoltot bizta meg, hogy a Népszerű tanfolyam elnökével a felvetett eszme megbeszélése végett érintkezésbe lépjen. *(Az 1902 ápril 29-iki ülés jegyzőkönyvéből.)*

KISFALUDY KÁROLY SÍRJA.

Az 1902 február 26-iki ülésen titkár közli, hogy a budapesti Kerepesi temetőnek ama rendezése, mely több magyar író, köztük Kisfaludy Károly sírját is érinti, immár befejezett tény, noha arról a székesfőváros a társaságot nem értesítette. Kisfaludy Károly különben méltó helyen kapott új disz-sírt. Úgy e sírnak és emlékkövének, mint a többinek is rendben való áthelyezését a Gerenday-czég díjtalanul vállalta el s hajtotta végre.

Többen szólnak ez esethez s általánosan sajnálják, hogy a sírok áthelyezése a társaság beavatása s minden nyilvánossági ellenőrzés nélkül ment végbe.

A társaság megbizta elnökségét, hogy a sír-áttelepítésekről hivatalos meggyőződést szerezzen s terjessze ki gondját különösen Kisfaludy Károly sírjára és síremlékére. Felhatalmazást nyer egyúttal az elnökség, hogy a mennyiben szükségesnek találja, a sírnek és emlékkőnek méltó karban tartásáról a társaság költségére intézkedhessék.

Az 1902 márczius 26-iki ülésen elnök jelenti, hogy Kisfaludy Károly új sírját az alelnökkel együtt megtekintette. A sír díszes helyen van. Az emlékkövet a Gerenday-czég díjtalanul jó karba helyezte. Az elnökség ez alkalommal felhatalmazást nyert a társaságtól, hogy a sírkőbe a tetemnek az új sírba áthelyezési idejét is belevésesse, a mint abba a Váczi temetőből a Kerepesibe történt áthelyezési ideje is be van vésve. *(Az ülés jegyzőkönyvekből.)*

GREGUSS ÁGOST ÖZVEGYÉNEK HALÁLA.

Az 1902 április 29-iki ülésen titkár szomorúan jelenti, hogy néhai Greguss Ágostnak, a társaság elhunyt rendes tagjának és alelnökének fenkölt lelkű hitvese azon hó 5-ikén meghalt. Greguss Ágost és neje a társaság legnagyobb alapítói voltak. Vagyonukat közös akarattal, haláluk esetére a társaságnak ajándékozták. Immár az özvegy is elhalván, e vagyont a társaság birtokába veheti. A társaság mély hálóját igyekezett tanúsítani az elnökség azzal, hogy özvegy Greguss Ágostné halála alkalmából a Budapesten lakó tagokat a temetésen való testületi megjelenésre kérte fel, a ravatalra pedig a társaság nevében koszorút helyezett. A hálának és kegyeletnek illetően kinyilvánítását a társaság ugyanazon ülésében helyesléssel vette tudomásul. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

LINDNER ERNŐ HALÁLA.

Az 1902 szeptember 24-iki ülésen Beöthy Zsolt elnök, a társaság részvétének kifejezéséül, kegyeletesen megemlékezik Lindner Ernő m. t. akadémiai könyvtartiszt haláláról, a ki harmincz esztendőn át hű és buzgó krónikása volt a napi sajtóban a társaság munkásságá-

nak s mint a magyar népköltészet és Petőfi egyik legavatottabb német fordítója is kiérdemelte a társaság rokonszenvét és nagyrabecsülését.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

A TÁRSASÁG 1902. ÉVI ZÁRSZÁMADÁSA ÉS 1903. ÉVI KÖLTSÉGELEŐIRÁNYZATA.

Az 1902. évi zárszámadások, az elnökségből s a gazdasági bizottságból alakult pénzügyi bizottságnak vizsgálata és jóváhagyása után, a társaság 1903 február 11-iki ülése elé terjesztettek. A társaság a vagyonkezeléssel megbízott Magyar Földhitelintézetnek, valamint a titkárnak, mint a kézi pénztár kezelőjének a felmentvényt 1902. évre megadta s Szőcs Ferencz társasági jogtanácsosnak a társaság hátralékos követeléseinek behajtásában kifejtett sikeres buzgólkodásáért elismerést szavazott.

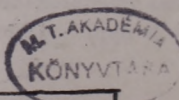
Az 1903. évi előirányzatot ugyanazon ülésben a társaság a következő főbb tételekben határozza meg: 29,380 K 04 fill. bevétel; 22,520 K kiadás. Az így előirányzott 6860 K 04 fill. bevételi többlétekből 6000 K a Magyar Földhitelintézet zálogleveleiben tőkésítendő, 860 K 04 fill. pedig pénztári maradványul kezelendő.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

A TÁRSASÁG VAGYONA

1902 december 31-én.

1. Künn fekvő alapítványokban	25,520 K — f.
2. Értékpapirokban névérték szerint	331,002 « 58 «
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	10,480 « 04 «
Összesen	367,002 K 62 f.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára / 0310/195.2. sz.